

Б. УТ
Кули

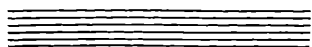
ІВАН
КУЛИК

ВІРШІ
ТА
ПОЕМИ

І В А Н

К У Л И К

В І Р Ш І

Т А

П О Е М И

Вибране

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК

КИЇВ — 1962

Передмова та примітки
С. А. Крижанівського

ПОЕЗІЯ ІВАНА КУЛИКА

Серед українських радянських письменників першого двадцятиріччя післяжовтневого Іван Кулик займає помітне місце. Активний учасник Жовтневої революції і громадянської війни на Україні, член Комуністичної партії з 1914 р., видатний громадський діяч, поет, прозаїк, публіцист, критик, редактор ряду літературних періодичних видань, він грав помітну роль в організації і в творенні української радянської літератури.

Іван Кулик виступив у літературі в період громадянської війни. Діяльність цього поета-комуніста дає повну підставу для спростування націоналістичної теорії «перших хоробрих», згідно з якою кадри першої фаланги пролетарських письменників на Україні нібито поспіль були вихідцями з дрібнобуржуазної, націоналістичної партії есерів-«боротьбистів». Для Івана Кулика участь у боротьбі за перемогу Жовтневої соціалістичної революції на Україні і перемогу ідей комунізму в галузі художньої літератури була нероздільною.

* * *

Народився Іван Юліанович Кулик 26 січня 1897 р. в м. Шполі на Київщині в родині вчителя. Сім'я жила бідно. Коли майбутньому поету сповнилося три роки, батьки

Кулика переїхали до Умані. Дитинство поета проходило на мальовничій околиці Умані, біля знаменитого парку «Софіївка». Про це він згодом розповів у незакінченій поемі «Софіївка». Хлопець часто бував і по сусідніх селах, придивлявся до селянського життя. В нього рано проявилися здібності до художньої творчості, він багато читав і вже в ранньому віці брався писати вірші та малювати. Вчився Кулик спочатку у двокласній, а потім чотирикласній міській школі. Велике враження справили на нього події революції 1905 р.

На чотирнадцятому році життя Кулик закінчує вище початкове училище, їде до Одеси і тут вступає до художнього училища. Матеріальні нестатки не дали змоги Куликові закінчити художню школу. За кілька місяців до початку імперіалістичної війни, в 1914 р. він, очевидно, бажаючи продовжувати художню освіту, виїздить до Америки. Але, приїхавши в США, майбутній поет одразу ж зрозумів безгрунтовність своїх мрій. Життя примусило його працювати чорноробом на фабриках та на шахтах Пенсільванії. Тут Кулик налагоджує зв'язки з російськими соціал-демократами і в тому ж 1914 році вступає в соціал-демократичну партію, починає містити свої вірші та статті в соціал-демократичній газеті «Новый мир».

Зачувши про Лютневу революцію, Іван Кулик разом з іншими емігрантами виїхав на батьківщину. Шлях їх лежав через Японію, Далекий Схід, Сибір. В травні 1917 р. Кулик повертається на Україну і включається в партійну роботу, бере активну участь у Жовтневій революції.

У грудні 1917 р. на I Всеукраїнському з'їзді Рад І. Кулик обирається членом ЦВК і входить у склад першого Радянського уряду. В ході революції та громадянської війни партія посилає І. Кулика на різні ділянки партійної та громадської роботи; безпосередню участь бере

він у встановленні Радянської влади у Кременчуці, Умані; в 1918 р. деякий час працює в Москві, в українському відділі Наркомнацу, а в 1919 р., після відновлення на Україні Радянської влади,— членом колегії Наркомату іноземних справ. Влітку 1919 р. партія посилає І. Кулика на підпільну роботу в Західну Україну. Наприкінці 1919 року білополяки затримали і ув'язнили Кулика. На початку 1920 р. його, разом з іншими політв'язнями, обміняли на заарештованих у Радянській Росії білополяків, і поет повернувся на Україну.

В 1920 р. поет бере активну участь у війні проти панської Польщі, у поході радянського війська до Львова і Варшави, входить у склад Галицького ревкому, як начальник Галвидаву співробітничав в газетах «Галицький комуніст» та «Червоний стрілець». Наслідком участі в цих подіях була перша книжка поезій І. Кулика «Мої коломийки» (1921).

Після закінчення громадянської війни Кулик деякий час працює секретарем Кам'янець-Подільського міськкому КП(б)У, редагує газету «Червона правда».

В 1923 році виходять з друку дві книжки І. Кулика: «Одужання» (поема) та збірка поезій «Зелене серце». Поет вступає в організацію пролетарських письменників «Гарт», активно співробітничав в журналі «Шляхи мистецтва».

З 1924 по 1927 р. Кулик працює радником Радянського повпредства у Канаді. Крім дипломатичних обов'язків, він веде тут велику громадську і творчу роботу. Разом з М. Ірчаном організовує заокеанський «Гарт», літературну організацію, що об'єднувала пролетарських письменників США та Канади. В прогресивній пресі Америки Кулик виступав зі статтями про українську радянську літературу, викривав брехні буржуазних націоналістів. Тут ним виготовлена до друку «Антологія амери-

канської поезії», написано кілька поем та ряд ліричних віршів, які увійшли до збірника «В оточенні» (1927).

Після повернення з Канади Іван Кулик розгортає ще активнішу творчу працю, випускає ряд книг поезій і прози, в тому числі «Записки консула» та ін. Він був одним з найактивніших діячів Всеукраїнської спілки пролетарських письменників, а після перебудови літературно-художніх організацій, — одним з керівних діячів Спілки радянських письменників України — першим головою Спілки, редактором «Літературної газети», журналу «Радянська література». В 1934 р. на Першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників І. Кулик виступив з доповіддю про українську літературу.

В 1936 р. І. Ю. Кулик призначається головою Радіокомітету, а в 1937 р. — директором Партвидав УРСР; в 1937 р. обирається членом ЦК КП(б)У.

У 1937 р. діяльність І. Кулика раптово обірвалася. Лише через двадцять років добре ім'я письменника-комуніста було відновлене, а його творчість — повернута народові.

Помер поет 14 жовтня 1941 року.

* * *

Російські вірші І. Кулика, друквані в періодичній пресі до Жовтневої революції та в роки громадянської війни, ще не всі розшукані й зібрані. Першими віршами українською мовою були «Нові сили» та «Сон», опубліковані у 1918 р. Вірш «Сон» написаний досвідченою рукою. У ньому вже помітні всі характерні риси і властивості поезії І. Кулика — чітка ритміка, прямолінійна символіка, нахил до філософського роздуму, виразна ідейна спрямованість. Тут змальована та ж ситуація, що й у лермонтовському «Сні» («В полдневный жар в долине

Дагестана»). Червоний боець лежить поранений у груди, його загін перемогли вороги, біль і туга тисне в серце, але він не впадає в одчай:

То лише я лежу розбитий,
То лиш мене перемогли!
Ось бачите — червоні квіти
Під небом буйно розцвіли.

Вірш кінчається бадьорими рядками: бійцеві хотілося б умерти тоді, коли здійсниться його завітний сон — пролетарі здобудуть перемогу.

Близькі до народної творчості і до зразків російської революційної поезії того часу й десять російських віршів «Из песен Ивана Кулика», що їх вміщено в 1920 р. в більшовицькій «Правде». Всі вони малюють червоно-армійський побут. У першому вірші «Ночевка» оспівано нічний бій, другий називається «Крестьянину» і варіює відому революційну пісню «Ты крестьянин, я рабочий, братья мы теперь с тобой». Робітник закликає селянина ударити на ворога. Таким же агітаційно-закличним змістом відзначається і третій вірш «Солдаты».

Наступні вірші циклу: «Воспоминание», «На фронт», «Частушки» — зразки агітаційної революційної поезії, зверненої до робітників, селян, комуністів, молоді із закликом «на фронт, товарищи, на фронт». «Частушки» зокрема відбивають пафос боротьби з полчищами Пілсудського і переможного походу Червоної Армії на Захід.

Один із вміщених у «Правде» віршів під назвою «Мировое восстание» розвиває дуже розповсюджений мстив поезії того часу — чекання світової революції. Цей же мотив повторюється і у вірші «25-е октября»:

Мир трещит, как в грозу корабельная снасть,
Как изношенный корпус блуждающей шхуны —
И да здравствует в мире Советская власть
И разумное царство свободной Коммуны.

Останній вірш циклу — колискова пісня. Робітничка мати, звертаючись до сина, закликає його продовжити справу, за яку загинув у боротьбі з ворогами його батько.

Ці твори свідчать про чітку ідейну спрямованість поезії І. Кулика, про високий рівень поетичної техніки, про актуальність тематики. Однак до російських віршів поет більше не повертався.

* * *

Перша книжка віршів Івана Кулика «Мої коломийки» (1921) стала помітним явищем у молодій українській радянській поезії. Вона овіяна духом класової боротьби, романтикою громадянської війни, пафосом визволення народу з капіталістичного ярма. Вірші написані у виразно реалістичному дусі, ритмом і лексикою близькі до народної пісні.

Успіх «Моїх коломиенок» у тому й полягає, що поет не відкинув образності як умови прекрасного і свої віршовані оповідання про минуле і сучасне Галичини повів у народному дусі, пісенним складом. Цикл присвячується «Галицьким червоним стрільцям» — славним представникам трудящих Галичини, що не послухали націоналістичної пропаганди і мужньо стали на бік соціалістичної революції.

У першому циклі «Під ярмом» поет малює Галичину, сплюндровану і зруйновану чотирма роками імперіалістичної війни. Епіграфами до розділів беруться народні коломийки, які, мабуть, під час польської кампанії глибоко запали в душу поета. В самому змісті «Моїх коломиенок» вчувається відгомін образів і мотивів «Слова о полку Ігоревім» («добре землю розорали кулями й списами»), і всюди говориться про велике народне горе, бо ж польське військо, загарбавши у 1918 р. Галичину, за-

брало «шкапу і маржинку...» Форма коломийки виявилась придатною для епічної розповіді і для ліричних відступів, у яких говориться про жорстокі дії польських окупантів— розправи, шибениці, тюрми. В дусі жартівливої пісні написана коломийка, пройнята іронією до панівних класів:

Не жалуйте дарма тата,
Голоднії дітки,
Бо у тата добра хата —
Славнії Бригідки.

В дальших розділах циклу малюється панування окупантів. Написано цей цикл під час перебування поета в одній із львівських тюрем, коли його було схоплено як комуніста-підпільника, що брав участь у визволенні Західної України.

Іншим настроєм пройнято цикл другий «Моїх коломийок» — «Червона Галичина», початий у 1920 р. у Тернополі, а завершений уже після закінчення війни з польськими окупантами. Розповідь іде від імені колишніх січових, а потім червоних стрільців, які вирушали з Галичини під жовто-блакитними прапорами, а повертали її визволяти з п'ятикутними зірками на кашкетах, під червоним прапором.

Поет крок за кроком малює етапи великого походу — наступ на Тернопіль, Збараж, перехід влади в руки бідняків, обрання ревкомів, поділ поміщицької землі. Відповідно до змісту розділів беруться епіграфи з П. Тичини «На майдані», з «Гартованої поезії» В. Чумака. Все вперед, через Зборів, до стін Львова посувається радянське військо, і там, де воно пройшло,— воскресає життя. Це підкреслено в закінченні одного з віршів циклу:

Так віродиться й повстане
Вся країна гола —
Бо напружились в єднанні —
Меч, і плуг, і молот.

Відповідно до історичної правди, Кулик змальовує далі не переможне, а трагічне закінчення польського походу, відступ червоного війська. Довелося червоним стрільцям іти назад через річку Збруч. «Знову край у неволі»,— гірко говорить поет. Прикінцеві рядки книжки звучать бадьоро й заклично: «Вище прапор червоний! Єднаймо розбиті лави»; поет запевняє, «ті, що волі на мить хоч зазнали, вже не можуть зістати рабами». Проте доля судила інакше: ще цілих двадцять років стогнала Галичина під чоботом польської шляхти, боролась і не корилась, виглядаючи братів з-за Збруча. Лише в вересні 1939 р. бійці Радянської Армії принесли трудящим Західної України довгождану волю.

Написані в дусі «народного примітиву», строфи «Моїх коломийок» живі і сьогодні. Вони живі, бо породжені справжнім чуттям, бо написані в дусі кращих національних традицій та художніх смаків народу. Новий ідейний зміст тут вдало поєднався з традиційною поетичною формою. Соціалістичний ідеал знайшов у «Моїх коломийках» народний і справді реалістичний вираз.

«Мої коломийки» вийшли у важкий і голодний 1921 рік, на сірому газетному папері, без жодних художніх прикрас і довгий час не передруковувалися. Але немає сумніву, що це була творча удача поета і хороша заявка на майбутнє.

* * *

Нова збірка «Зелене серце» (1923) та цикл віршів «Одужання» (1923) визначили місце І. Кулика в українській радянській поезії, як поета зі своєю темою, своїм стилем, а головне — молодим, бадьорим світовідчужанням. Це був поет-комуніст, поет молоді, комсомолу. Вік його, незважаючи на все пережите, був ще молодецький — 25 років, і оточення було юнацьке, а свідомість

чітко визначена, більшовицька. Трохи раціоналістична, але завжди бадьора, задержувата, з гострим почуттям нового, з якоюсь гармонійною злагодою громадського й особистого — його поезія свідчила про появу нового, оригінального поета сучасності, що вносив у національну культуру щось своє і в темах, і в образах, і в стилі.

Дві найголовніші ознаки свідчили про художню новизну і про реалістичний напрямок поезії Івана Кулика: новий ідейний зміст, що відбивався в новій тематиці, та новий герой. Найважливішим у тематиці було змалювання нової свідомості і нового побуту революціонерів, комуністів, борців проти зовнішньої і внутрішньої контрреволюції, проти бандитизму, темряви, голоду, проти релігії. Головний мотив — оспівування праці і людей праці. На цій основі творилася нова естетика. Труд уже тоді переростав у красу, і в цьому був діалектичний зв'язок тематики з відкриттям нових сфер прекрасного, нових уявлень про красу життя.

Новий герой конкретизувався в поезії Кулика у двох постатях — у постаті самого поета, «ліричного героя», партійця, комсомольця, борця за нове життя, і в образі жінки нового часу. Комсомолка Шура, робітниця Шура, студентка комуністичного університету Шура, — це була нова жінка, що по-новому розуміла працю, боротьбу й любов. Вона виступала одна в багатьох особах як збірний тип української жінки доби громадянської війни і перших років відбудови. Створення образу нової жінки — заслуга, звичайно, не одного І. Кулика. Дань любові й захоплення віддали їй всі поети — П. Тичина, В. Сосяра, В. Поліщук, П. Усенко. І. Кулик зумів сказати тут своє, окреме слово. Його вірші про біляву робітницю Шуру надовго вкарбувалися в серця, ввійшли в декламатори, альманахи, проголошувалися зі сцени:

Підписати останній папірець в установі,
Позабути совбаришень і совбурів:
Мої вечори — на фабриці сірниковій,
Мое кохання — білявій робітницї Шурі.

Кожна така поезія, особливо на початковому етапі радянської літератури, мала характер художнього відкриття. Коріння її було у живому житті; вся вона була пройнята новим ставленням до праці, до побуту, до людини. Кожна деталь промовляє про жінку, що живе інтересами народу:

Новини розпитає: про хліб, продподаток;
Потім — про своє розкаже:
— Знаєш, обрали мене делегатом,
А завтра — збори на трикотажній.

Скільки «непоетичного» вторгалось в поезію — совбаришні, совбури (непмани), продподаток, делегатка, трикотажна фабрика! А разом з тим і кохання, і новий побут. І дивно: «пресволочнейшая штукавина» поезія все це приймала, незважаючи на повну ніби «непоетичність» матеріалу, і не переставала бути поезією. Радянські поети виступали новаторами у одній з найбільш складних форм людської свідомості — у галузі естетичних смаків.

Далі поет розповідає, за що ж він любить свою робітницю Шуру, — за те, що разом були в Червоній гвардії, де вона перев'язувала рани бійцям, разом боролися проти гетьманської варти; за те, що відмовилася від рідної матері, міщанки, яка не схвалювала її захоплення революцією, і навіть, виявляючи деякий наліт жертвовності, «за те, що в тебе туберкульоз...»

Але, мабуть, найбільше приваблювала Шура поета тим, що у ній втілювалися риси нової людини — людини робітничого гарту, людини, в обличчі якої вже проступали риси комуністичного майбутнього. Свій панегірик новій

жінці Кулик продовжив у наступному вірші «Артюмовка Шура». У змалюванні цієї Шури є нові мотиви, зв'язані з новим етапом у суспільному житті країни — з періодом відбудови, коли молодь, окрилена закликом В. І. Леніна, кинулася на штурм фортець науки:

Зустрілися знов. В Артюмовці.
Груповодом. За Марксом: з гуртком.
Напружено ловлять, як змовці,
Кожне слово. І титло. І ко́му.

Подібний образ натрапляємо і в інших поетів того часу. У В. Сосюри «Робітфаківка», у П. Усенка «Дівчино, секретарю». Не раз був предметом оспівування і сам Комуністичний університет ім. Артема в Харкові, де вчилися основні кадри радянського і партійного активу, в тому числі й поети — Кулик, Сосюра та ін.

У збірці «Зелене серце» багато декларативності. Але і це було знаменням часу — це був якраз період політичних і поетичних декларацій, час завзятої полеміки. Уже тоді, в зв'язку з непом, у деяких поетів чулися перші потки занепадництва, суму, розчарування. Кулик протиставляє цим скиглінням ноту здорового мажору:

Чи то в мене були застарілі болі
І старече зневір'я — це в мене?
Лишіть! Бо я в комсомолі,
І серце моє — зелене.

Як завжди буває, елемент новаторства, нові ритми і образи неодмінно притягають увагу читача, знаходять відгук в іншого поета, якому прийшлася до душі ця нова нота. Так були підхоплені і сам образ «зеленого» серця (у назві повісті А. Головка), і навіть інтонація цього програмового вірша.

Сумувати? Немає часу
Для нудьги та для суму у мене,

Як вогонь негасимий несу
Своє серце натхненне,—

писав згодом Л. Первомайський у вірші «Стяг».

Оце офарблене в червоний колір майбутнє — для нас, для мене і для таких, як я,— заявляв Кулик у «Зеленому серці». Традиційному «я» протиставляється комуністичне «ми». За новим політичним змістом іде нова естетика і мораль — нове розуміння любові, обов'язку, мистецтва.

Характерною рисою цих віршів Кулика є поєднання піднесеності, романтичного пафосу з наскрізь буденними деталями життя, побуту і навіть навмисне «опрозаювання» поетичної мови. Романтикою пройняті його вірші про комсомол: «На з'їзді», «Лагерний збір», «Ніжин». Так, приміром, «Лагерний збір» починається таким неестетичним порівнянням:

Півтори копи комси,
Окатої, прудкої тюльки...

У вірші вжито такі характерні для тодішнього часу абрєвіатури, як «ХПО», виробничі терміни «шабровка», «котельний цех», такі вульгаризми, як «голопузі», «стирив» — все це було дуже «непоетично», але справляло враження буйної повені молодості, розкованої енергії мас.

Важливе місце в творчості І. Кулика займає вірш «Трипілля», написаний до третіх роковин Трипільської трагедії. Стежачи за тематикою і стилем Кулика, бачиш, що вона мала своєрідні риси, що в нього навіть були свої учні і наслідувачі, зокрема вплив Кулика виразно позначився на ранній поезії Л. Первомайського.

Провідна ідея вірша: кров рясно пролита молодими сборонцями Києва, — не пройшла даремно, вона дала

буйні сходи, вона вчила наступні покоління, як боротися і вмирати за комунізм.

Розумієте, це ж частка нашого майбутнього
Загинула в борні за сучасне!
— Чи не з вашої крові,— ясні, незабутні,
Розквітли маки у полі так рясно?

Не спиняючись детально на віршах про голод («Сполох», «До тих, за кордоном»), скажемо лиш, що у них відбилася позиція поета-комуніста, який сприймав загальне горе, як особисте, але що вони мають і свої художні вади — занадто відчутне їх утилітарне агітаційне призначення, певна сухість і розтягненість. Багато дають для біографії і уявлення про життєве і творче обличчя Кулика вміщені у «Зеленому серці» вірші «Новий рік у тюрмі» та «Жовтень на чужині», написані в 1919—1920 рр. під час перебування на підпільній роботі в Польщі та ув'язнення в тюрмах Львова і Варшави. Ці вірші характеризують Кулика як мужнього, стійкого революціонера.

* * *

Важливою сторінкою в творчій біографії І. Кулика є поема-щоденник «Одужання», що вийшла у в-ві «Гарт» 1923 р. В ці роки поет переживав період творчого зросту, піднесення, окреслення свого обличчя, своєї тематики, вироблення власного стилю. Зокрема дуже характерним для Кулика було те, що можна було б назвати «поетизацією непоетичного», певні новаторські засоби у віршуванні, зокрема застосування замість точних рим асонансів, вживання розмовних інтонацій у ритміці та ін.

Назва «Одужання» має кілька значень: це фізичне і моральне одужання після перенесених струсів і потрясінь громадянської війни, після боїв, поранень, арештів, тю-

рем і т. д. Це також одужання, яке спостерігається в літературному житті. Ми вже зазначали, що І. Кулик був не лише поетом, а й теоретиком і щоразу свої художні шукання прагнув поставити на певний теоретичний ґрунт. Так, у цікавій статті «На шляхах до пролетарського мистецтва» («Шляхи мистецтва», 1922, № 2/4) він заявляв, що після закінчення громадянської війни в українській поезії помічалася певна розгубленість у шуканнях нового методу, нової теми, ставлення до дійсності. Він твердив, що хвороба важка, «але вже помічаються ознаки одужання». В чому ж він бачить ці ознаки? У звертанні до виробничої тематики, в умінні художньо малювати будні, знаходити в них романтику.

Особисто для себе І. Кулик бачив цей шлях в ознайомленні з робітничим, шахтарським життям Донбасу. Він прагне оспівати «країну чорного золота», її людей.

Однією з героїнь поеми виступає шахтарка Клава, а ліричним героєм — сам автор. Поема-щоденник малює душевну драму поета, зв'язану із важкою нервовою хворобою, бажання перемогти її. Після інтродукції, вступу, йде оповідь про санаторій Надеждіно, де лікуються більшовики, що вибули з ладу. Їм заборонено займатись політикою, навіть читати газети, але вони жадібно, потайки ковтають газетні вісті і плекають мрію про повернення до праці:

Про борню не покинули марити,
Й рештку сили б їй кожний віддав:
Комунар — завжди комунар,
Навіть хворий і вибувший з лав.

У віршах згадується Москва, Ленін, Комінтерн. Це був круг інтересів поета, партійного пропагандиста, рядового великої Комуністичної партії.

У розділі «Перевтома» Кулик прагне поетично відобразити такі складні речі, як вивчення героєм «Капіталу»

Маркса. Людина хоче досягнути економічні закони, але через хворобу і перевтому не може цього зробити, йому це не вдається, що й служить причиною глибоких особистих переживань. Ще в кількох віршах розповідається, як поет свідомо і наполегливо бореться за здоров'я, за можливість повернутися в ряди будівників нового життя.

Друга частина циклу — це картини шахтарського Донбасу, куди після одужання їде герой. Він відвідує соляну шахту під Артемівськом, зустрічається з робітниками, з Клавою, спостерігає індустріальні пейзажі Донбасу.

В «Одужанні» багато нового, принципово важливого для становлення реалізму в українській радянській поезії — і робітнича тема, і прагнення зробити поетичним досі непоетизований шахтарський край. Справді, до появи В. Сосюри Донбас майже не був об'єктом художнього зображення (деякі зародки робітничої тематики були у віршах М. Чернявського, С. Черкасенка). Рідко хто з дожовтневих українських поетів зважувався піти сюди в пошуках нової краси. Кулик був одним із піонерів робітничої індустріальної тематики, внесення індустріальної праці в сферу прекрасного. Не все вдалося поетові в цьому циклі, але те, що вдалося, — було, власне, завойованням соціалістичного реалізму. Праця стала об'єктом естетичного сприйняття. В циклі немало виразних картин — описів Донбасу та його трудівників.

Особливо запам'ятовується опис соляної шахти:

Біле над землею — сніг;
Біле під землею — сіль;
Зеленявою кригою
Запанцирене звідусіль.

Дивовижний палац зі скла.
Ніби іній довкола, та не зимний,

Так таємниче лагідно
Зелені іскорки блимають.

Був у Кракові на королівських бастіонах,
Спускався під Вавель — у Смочу Яму;
Чув легенду: страшний дракон
Вигриз її зубами.

Яким це здається смішним!
Тут легенда стала побутом,
Тут старий десятник Трохим
Підземного царства володар.

Романтика праці доповнюється любовними переживаннями: ліричний герой циклу зустрічається в Донбасі («Зустрів. Цілоком несподівано. Щойно прийшла із шахти») з своєю коханою Клавою. І герой, і його кохана — одужали, включились в робочий ритм, найшли своє місце в загальнім строю, і тому поет робить узагальнюючий висновок:

Що все глибше творче напруження
Відроджених, радісних мас.
Ми обидва, обидва одужали,
Як одужує рідний Донбас.

В «Зсленому серці» та в «Одужанні» Кулик узяв хороший розгін, зацікавив «лица необщим вираженьем», вніс в українську поезію нові ідеї, теми, нові ритми, нові образи.

* * *

Невідомо, у якому б напрямку пішов дальший творчий розвиток І. Кулика в 20-х роках, коли б не різка зміна обставин життя. На початку 1924 р. І. Кулик призначається радником повпредства СРСР у Канаді. Перебування за океаном у капіталістичному світі не минуло безслідно. Крім службової, він веде тут велику громадсько-політичну роботу; працює як поет, критик,

публіцист, перекладач, систематично виступає під псевдонімами у прогресивній українській пресі Канади та США.

За час перебування в Америці (1924—1927) Кулик написав збірку поезій «В оточенні», викінчив тут ряд раніше початих творів («Крим», «Карачай»), написав дві нових поеми («Ніагара», «Прерії»), розпочав найбільшу і найкращу свою поему «Чорна епопея», виготовував до друку «Антологію американської поезії», одним словом — це була помітна сторінка в його біографії.

Значно посилились в його творчості мотиви інтернаціональної солідарності трудящих, засудження і викриття капіталістичного світу, зривання машкари з буржуазної цивілізації. В деяких його ліричних поезіях відчувається туга за батьківщиною.

«Пісенька про Педді» починає нову смугу в поезії Кулика, — розробку народних мотивів ірландської, а далі — американської поезії. З цього постає задум і провідні художні засоби «Чорної епопеї».

Однак, перечитуючи зараз збірку «В оточенні» (1927), виразно відчуваєш, що у ній Кулик не лише чимало придбав, а дещо і втратив. Під впливом так званих «лівих» мистецьких течій в європейській і в американській поезії поет став на шлях сумнівних формалістичних експериментів. Розхитування ритміки вірша і модернізація форми, що постали з наївного уявлення ніби «ліві» мистецькі течії є одночасно найбільш пролетарськими та соціалістичними, привели поста до відходу від національних традицій, до манірності і літературщини. Пересичення мови іноземними словами та виразами робило вірші Кулика менш читабельними і зрозумілими і, таким чином, приводило до втрати контакту з читачем.

Так, у вірші «Екскаватори» тема робітничої солідарності, симпатій робітників до Радянської країни зіпсована

сумнівним формалістичним звуконаслідуванням, що нібито має на меті зобразити роботу екскаватора («коти — коти — коти — гризи»). Поет ніби забув, що «коти» це не лише наказовий від «котити», але й іменник «коти».

У вірші «Вінніпег» зображено виступ поета на робітничому мітингу, враження живої радості від того, що його слово доходить до братів по класу, сповняє їх емоціями і почуттям єдності. Однак ці враження подані якимись уривчастими, односкладовими реченнями:

Ми хочемо. Прагнемо. Можемо.
Ми руйнавці. Будівники. Злива.

Певне бажання І. Кулика наслідувати Маяковського не дало позитивних наслідків, і читача не покидає враження штучності, манірності його поетичної мови.

Більшої уваги у збірнику «В оточенні» заслуговують чотири поеми: «Прерії», «Ніагара», «Крим», «Одужання». Ці речі потребують уважного розгляду не тому, що вони випадають із загального тону лірики Кулика цього періоду, а навпаки, тому, що вони її часто навіть ще більше підсилюють.

У «Крими», що має підзаголовок «Мало бути поемою», зібрано цикл віршів-вражень від Криму, приблизно 1923 року — про Перекоп, Севастополь, Балаклаву, Ай-Петрі. В циклі є чимало вдалих рядків і строф. Поет славить великий подвиг народу в роки громадянської війни. Та, поруч з цим, у циклі багато абстрактних міркувань, без картин і пейзажів; в них відчутний не так «психологічний імпресіонізм», який обстоював у ті часи поет, як суха риторика.

Дві поеми про Канаду «Ніагара» та «Прерії» цікаві як показник творчих шукань поета. Але коли поглянути на них очима читача, то ці поеми навряд чи можна зара-

хувати у творчий актив Кулика. Головним їхнім недоліком є манірність, сумнівні словесні і ритмічні експерименти, а врешті — літературщина. Відомо, що формалізм зовсім не походить від уваги до форми, скоріш він походить від фетишизації форми, коли зміст приноситься в угоду формі, а форма ставиться над змістом. В обох названих поемах є чимало вдалих строф і поетичних знахідок, але все це не може затерти враження якоїсь штучності, гри словами. Це враження справляють уже перші рядки поеми «Ніагара»:

Ніагара не проста, не хитра.
Ніагара така, як трапиться.
Ніагара не зраджує ритму;
Тільки зразу радієш: анапест!

Постійні літературні асоціації, досить надумані образи та порівняння («Ніагара — п'яна повія»), навмисне учуднення і зниження тону, натуралізм у мові («малахольні», «набрякло черево вагітне») помітно псують естетичне враження.

Констатувавши, що «Ніагара — повія і рудня. Ніагара — пустун і бунтар» і що ніби дуже трудно оспівати ніагарський водоспад, Кулик лише наприкінці поеми підходить до суті справи і веде розмову про те, що ця величезна сила по суті марнується, що коли б ця сила потрапила у робітничі руки, вони б зробили її слухняною і роботящою, набудували б біля неї домен, мартенів, заводів, електростанцій. Поет висловлює віру в індустріалізацію, певність у силах робітничого класу — справжнього господаря життя:

Недурно ми вирости Волховстроями,
Маримо немарно Дніпрельстанами —
Ніагаро, всю землю зароймо,
Ніагаро, й тебе дістанемо;

Велика й значна тема дещо зіпсована штучністю і манірністю викладу; це обмежило художній вплив поеми.

В розмовах про соціалістичний реалізм часто підкреслюються безмежні можливості митців у виборі форм, жанрів, засобів художнього втілення життєвого матеріалу, дум і настроїв письменника. Та це зовсім не значить, що реалізм байдужий до форми і що йому зовсім однаково, у яку форму буде прибраний той чи інший зміст. На чому ж тоді і ґрунтується змагання реалізму з антиреалістичними художніми напрямками, як не на боротьбі за демократизм, доступність змісту і форми.

Про «поему без фабули» І. Кулика «Прерії» у свій час було багато суперечок. Нижченаведені рядки були до певної міри спрямовані на епатацію художнього смаку:

Авто у прерії гуде привітно
Та дурнувато-весело, як щеня.
— Агов! Гігігі!
— Тикуди!
— Шукайдорогистепом!
— Нубубубубувай!
— Айай (проща) вайййй!
Гудки у місті — гудки у прерії — різні —
У прерії — різні —
Прерізні
І люди в місті й пре-рі (-ї-рі)-зні...
і т. д.

Одні говорили, що це взагалі не поезія, а словесне трюкацтво, інші не відмовляли цим рядкам в художності, але всі одностайно сходились на тому, що цю поему реалістичною назвати не можна. Вся вона збудована на подібних дзеньках-бреньках, вся мовно-стилістична структура «Прерій» ішла мимо реалізму і прямою дорогою до формалізму. Навіть ті ж асонансові рими, до яких поет раз у раз удається, виглядали тут якось незграбно і недоладно (пливу — вуж, разок — ока, скво — кволих,

раз — раса). Строфи, пройняті співчуттям до гноблених індійських племен, зводилися нанівець грайливим тоном більшості розділів поеми.

На значно вищому ідейному і художньому рівні стоїть поема «Карачай», написана в 1927—1930 роках, уже після повернення І. Кулика з-за океану. «Карачай» свідчить про широкий розголос ідей інтернаціоналізму, дружби народів, який знаходив вияв хоч би і в тому, що український поет оспівав долю маленького гірського народу.

Живі враження для твору, очевидно, дало поетові перебування в гірському санаторії, в Теберді. В поемі розповідається про історію карачаївців, яких, за народним переказом, привів у гори Кавказу з Криму велетень Карча. Але невідомо, чи існував у дійсності Карча, і тому поет не хоче «про Карчу туманаду плести», але точно відомо, що Ленін по-іншому повернув долю карачаїв, і коли Ленін помер — його оплакали гірські чабани.

Другий розділ поеми присвячений Шамілю. Поет називає його «буйним витязем», але підкреслює облудність тих гасел, якими Шаміль піднімав гірські племена проти самодержавства, і безперспективність його боротьби.

І знову героєві минулих часів протиставляється велика людина нашого часу — Ленін. Ім'я Леніна, справа Леніна проходить лейтмотивом крізь усю поему:

Він усіх утішив, що плакали,
Чабанам дав землі, баранців,
Він був у кожній саклі —
І в оцій, і в оцій.

В постаті Леніна символізується животворна сила соціалістичної революції, Комуністичної партії, Радянської влади. Звідси виходить і принципово інше ставлення до особи героя. Карча, Шаміль не дуже дбали про

інтереси мас; за їх релігійними гаслами ховались практичні інтереси панівних класів.

Проїшли карачаївці і через випробування громадянської війни. Обдурені своїми націоналістичними ватажками, вони піднімали повстання проти Радянської влади. Князі, духовні судді, поміщики, дрібнобуржуазна інтелігенція, «слуги царя та алли» — ось хто підбурював трудящих карачаївців проти Радянської влади. І все ж переміг Ленін, перемогла правда бідних. Поема закінчується описом соціалістичних перетворень, які відбулися в гірському Карачаї. Тут збудовано місто Мікоян-Шахар, «карачайна» став «людиною між людьми», бідняк «каракиш» відчув себе господарем життя, будівником нового світу.

Побудована на засобі контрасту між минулим і сучасним, пройнята ідеєю соціального визволення і національного відродження колись відсталого народу, пафосом соціалістичного будівництва, ця поема залишається в активі української радянської поезії. Вона ще раз підтверджує, що реалізм несполучний з формалізмом, що там, де художні засоби підкорені провідній ідеї,— торжествує реалізм.

Після невдалої «Прерії» і не дуже вдалої «Ніагари» поет пише великий твір з життя негрів «Чорна епопея». Це — краща з Куликових поем. Присвячена вона тяжкому становищу негрів у минулому. Але й на той час, як і зараз, становище негрів у Сполучених Штатах Америки не багато змінилося на краще. «Чорна епопея» зберігає нев'янучу художню силу, хоч з часу її появи минуло тридцять років. Секрет художнього впливу поеми в тому, що вся вона пройнята гарячим співчуттям до пригнобленої і безправної чорної раси, яка складає значну частину населення Америки.

Причина успіху поеми — не лише в прогресивності

ідеї, актуальності теми, а й в художніх властивостях. Поет створив її за мотивами, прийомами і засобами, головним чином, негритянської та частково англійської народної творчості. В примітках до епопеї автор детально розповів про історичні факти, покладені в основу окремих частин твору, про постановку в «Чорній епопеї» расової, а частково й класової проблеми, про те, що в епопеї переважає стилізація негрських пісень та англо-американської героїчної балади. Цим самим він звільняє нас від необхідності переказувати джерела і сюжет поеми.

У вступі Кулик висловлює надію: «будуть з блазнів-рабів комунари», оскільки самі умови життя породжують в американських негрів палке прагнення національної й соціальної рівності. Далі поет веде нас в історію. Перед нами постає збірний тип негра Самбо і весь його багатостраждальний шлях від народження, через тяжку підневільну працю і визиск у пана-рабовласника аж до того, коли він утікає від пана і очолює бунт проти білих володарів під девізом: «воля або смерть».

Високою майстерністю позначені строфи, у яких розповідається про безліч принижень, знегод і поневірянь, образ, які доводиться щодня зазнавати кожному негру і не лише в минулому, а й зараз. Ці розповіді перемежаються стилізованими піснями («Самбо у лісі», «Самбо і добра пані»).

Основа на історичних фактах, друга частина поеми «Форт-Блаунт» малює трагічний епізод з життя негрів у США і їх боротьбу за визволення. У покинутому військом форті Блаунт утікачі-негри заснували комуну. Та недовго вони жили мирно. Власники звернулися до уряду з проханням повернути їм утікачів, а уряд відрядив експедицію з двома кораблями під командуванням лейтенанта Лумі. Бравий лейтенант, обстрілявши поро-

ховий льох розпеченими кулями, висадив у повітря форт, поховавши під його руїнами майже всіх мешканців-негрів.

Епопея складається з майстерно стилізованих і скомпонованих пісень та балад. На чолі негритянської комуни став той же мурин Самбо — втілення гіркої долі, мужності, витримки, мудрості народів чорної раси. В душі англійських народних балад розповідається про експедицію лейтенанта Лумі, про облогу, обстріл і штурм фортеці. Ні, негри не діяли безпомилково, — говорить автор, — навпаки, релігійні та побутові передсуди приводили їх до фатальних помилок. Якщо молодь водала зброї, то Самбо радив просити бога про врятування. Бог, як водиться, не допоміг. І ось — форт зірвано, білі здобули перемогу, негри загинули, а ті, що залишилися живими, — повернуті власникам. Лейтенант одержав медаль, його розбійницька команда — грошові нагороди, а Самбо... залишився жити, як український козак Голота, бо Самбо — безсмертний, як і його народ.

Третя частина присвячена героєві громадянської війни між Північними і Південними штатами, прихильникові визволення негрів Джонові Брауну. Слідом за американським поетом Уїттієром Кулик оспівує епізод страти Джона Брауна, коли Браун в останню хвилину життя поцілував негритянську дитину.

Четверта частина «Самбо вільний» відзначається філігранністю вірша, оригінальним строфічним і ритмічним ладом, особливо ж пісня «Про рівність». В ній розгортається повість про дальше життя Самбо, а властиво негрів за капіталізму — Самбо на фабриці, Самбо на морі, Самбо на естраді, Самбо в тюрмі. Важливе місце зайняла тут «Балада про ката», побудована за оригінальним принципом чергування пісні з римованою прозою. Балада завершується картиною смерті Самбо на шибениці від рук білих катів.

В «Апофеозі» змальовано життя негрів у Гарлемі — заселеній неграми частині Нью-Йорка. Безсмертний Самбо — тепер ніби сам став господарем свого становища (Самбо — називне ім'я всіх негрів, як дядя Сем — американців). Вірш пройнятий неприхованою іронією з приводу «прав» негрів у Гарлемі:

Не арфами — фанфарами
Ревіть! Ревіть! Волторни!
У Гарлемі! У Гарлемі!
І полісмени! Чорні!

Але — передбачає поет — прийде такий час, коли чорні об'єднаються з білими за принципом єдності класових інтересів і підуть проти спільного ворога — капіталіста. «Та це вже не з Чорної Епопеї; це — з Червоної», — зауважує автор і цими рядками кінчає поему, у якій торжествує справжнє, високоідейне і реалістичне мистецтво, а різноманітні художні засоби — вставні епізоди, стилізовані балади та пісні — не порушують художнього враження, а підсилюють його. У нашій літературі мало творів, у яких би так проникливо і так художньо було оспівано долю трудящих чорної раси і показано перспективу її визволення від ланцюгів колоніального, духовного і фізичного рабства. Поема відразу ж після її виходу була високо оцінена радянською критикою і залишається однією з кращих епічних поем в українській радянській поезії.

Широко була задумана і закроена поема «Софіївка». Вона писалася в 1929—1933 роках, коли спокуси формалістичного новаторства уже перестали тривожити поета. Чіткими катренами, у «неокласичному», а точніше в реалістичному стилі, здебільшого точними римами розповідає І. Кулик про дні свого дитинства на фоні чудового софіївського парку в Умані. В образі Василя — багато

автобіографічного. Не випадковий тут і перегук з «Сашком» М. Рильського: обидва пости — один від неокласицизму, другий від футуризму та «психологічного імпресіонізму» — йшли до чіткої зрівноваженості оповіді, до реалістичного малювання життя:

Софіївко! Ти рідна і незнана!
Тобою ще з дитинства я болів:
Проклята — ти зросла од примхи пана...
Кохана — ти з кріпацьких мозолів...

Подібна афористична чіткість і ясність поетичної мови, безперечно, здатна і зараз дати повну естетичну насолоду. Спогади дитинства поєднуються з сюжетною розповіддю про участь хлопця в революційних подіях 1905 року, про Одесу часів повстання на панцирнику «Потьомкін» і про настрої тогочасного суспільства. Вільний розмовний тон, хороша мова, наявність справді позитивного героя — все це обіцяло вилитися у твір, що міг би по своїй художній силі стати поруч з «Чорною епопеєю», але, на жаль, поема лишилась незакінченою.

* * *

1927—1937 рр., від повернення з Канади до передчасного кінця творчої діяльності, були періодом розквіту таланту І. Кулика. Крім поем, які ми розглянули, він виступав з ліричними віршами, статтями і доповідями про радянську літературу, багато перекладав. Кращі твори цього часу зібрано у збірці віршів «Змужніла молодість» (1935).

Серед ліричних віршів виділяється «Пісня», а точніше хвальна ода, на честь 10-річчя Радянської України. У ній подано емоційно насичену характеристику Радянської Соціалістичної України, виразно висловлені патріо-

тичні почуття і помисли автора. Поет славить свою перетворену руками робітничого класу і трудящого селянства Батьківщину:

Ще пісні твоєї не складено,
І складу її — кволий, не я,
Україно заспраглено-жадана,
Робітнича Вкраїно моя!
Ще пісні твоєї не створено —
Гордовитої Пісні Пісень.
Україно моя непоборена!
Крицетворно-осяйна ясень!

Немало було в історії України темних сторінок, немало знала вона зрадників і перевертнів, які залюбки переходили «до махнів, до зелених, петлюр», але ні голод, ні посуха, ні пошесті, ні «шашіль озвірених зрад» не збили народ з вірного шляху, не надломали його богатирської сили. Прийшов час, і посів Жовтня дав свої рясні сходи — Україна стала індустріальною і «на сталь переплавила хмиз», стала колгоспною, зарясніла колективами, Дніпрельстанами, і разом з іншими радянськими республіками «ти незламний гартуеш Союз». В цій пісні справді поетично було сказано все головне про сучасне і майбутнє України, про її нове обличчя, про її великі досягнення, про її друзів і ворогів.

Мотив змужнілої молодості проходить і через інші вірші поета, як завжди трохи розсудкові, але мужні й оптимістичні:

Ні, я ще молодий — і далі молодію,
Як молодіє все в країні молодій,
Що час перемогла, помноживши на дію,
Бо молодість віків для неї є водій...

Тема Батьківщини, тема партії як керівника могутнього руху народу вперед — в центрі уваги І. Кулика.

Як і раніш, велике місце в його поезії займає індустріальна тема. Така, наприклад, «Балада про Шанхай». Загадка вірша у тому, що мова йде не про місто Шанхай, а про одну з тих численних «собачівок» і «шанхаїв», робітничих висілків у Донбасі, де раніше у жахливих землянках, напівнорах жили шахтарі. Соціалістична революція і розгортання соціалістичного будівництва поклали край цим «шанхаям»:

— Про Китай? Та ні, я тільки про Донбас
Відгукнувся сьогодні баладою,
Про «Шанхай», що був у Горлівці захряс
Для ворожого ока принадою,
І вже зник, під склом хибарку на показ
Залишивши свідком сплечених образ,
Що прийдешні бої нам нагадує.

Таким чином І. Кулик повернувся до теми Донбасу уже в зовсім інших умовах — умовах соціалістичної індустріалізації. Поет жив сучасністю — і в цьому причина живучості багатьох його творів.

Видатним художнім досягненням І. Кулика була балада «16 морців», у якій використано стару пісню англійських матросів, але вкладено у неї зовсім інший зміст. Бравій пісні моряків про пляшечку рому протиставляється дійсність капіталістичної Великобританії часів економічної кризи кінця 20-х — початку 30-х років. Військовий моряк одержує від брата-шахтаря невеселі вістки про страйк. В баладі використані слова британського національного гімна — «ніхто не поверне британців на рабів», і як антитеза до цих слів ідуть рядки про те, що у тюрмах Британської імперії ув'язнені не тільки кольорові раби, але й люди «британської чистої крові», що там — не бракує робітників, але зовсім «нема адміралів і лордів». Кожний розділ балади починається з бравурної пісні про 16 морців на труні мерця, починається ніби

ствердженням непереможної сили британської армії, флоту, корони, фунту стерлінгів, а кінчається протилежними фактами — кризи, нестійкості валюти, втратою Англією золотого запасу. Більш того, сталася нечувана подія: у славетному флоті його королівської величності—страйк; морці відмовилися йти на маневри:

Скаженійте чи смійтеся, торії,—
Але факту нічим не збороти;
Вже не викреслиш страйку з історії
Славетного нашого флоту.

В баладі розповідається про розпад Британської імперії — про повстання в Ірландії, про боротьбу Індії за незалежність, про намагання трудящих Канади звільнитися від англійського панування. Загалом наша епоха внесла в поезію колосальну кількість суспільних, а в тому числі й прямо політичних тем. Майбутній історик, очевидно, зупиниться над процесом переплавлення політичного матеріалу в поетичний, переламлення політичних подій в емоціональній сфері. Зокрема «16 морців» — це прекрасний поетичний памфлет; написаний чверть століття тому, він і зараз зберігає свою актуальність, свою дійову поетичну силу.

Велике місце в ліриці Кулика зайняла тема дружби народів. Його реалістичний і комуністичний погляд на світ знаходив вираз в щоразу нових і оригінальних формах. Кулик був видатним майстром стилізації і то не лише під мотиви англійської поезії та народної творчості, що особливо йому вдалася у «Чорній епопеї» і в «16 морцях», а й, скажімо, в дусі української народної пісні («Моя коломийка»), вірменської поезії («Лист з Єривані»), російської частушки тощо.

Одним з останніх віршів І. Кулика був поетичний реквієм Максиму Горькому («19 червня 1936 року»).

Велике місце у творчій спадщині Кулика займають переклади. Він перекладав поетів російських (Е. Багрицький), польських (В. Броневський), грузинських (Н. Бараташвілі). Але основне місце в його перекладацькій діяльності зайняли переклади з Уолта Уйтмена, з його «Листя трави». Цей чудовий поет поклав певну печать і на оригінальну творчість І. Кулика. Надзвичайно цікава також і поезія американського поета Карла Сендберга, з творчістю якого ми вперше ознайомились головним чином з перекладів І. Кулика. Переклади цих, а також інших «лівих» поетів США склали підготовлену І. Куликом «Антологію американської поезії» (1928).

Багатогранна діяльність І. Кулика передчасно обірвалася. Він справді був ще молодим і міг багато зробити. Але й те, що ним зроблено, забезпечує йому помітне місце в історії української радянської поезії, а його творчість є важливою сторінкою в становленні соціалістичного реалізму в українській літературі. Це був оригінальний поет, зі своїм неповторним обличчям, своєю філософською спрямованістю, своїми ритмами і мелодіями, своїми образами, своїм словником. Він йшов своїм шляхом, не повторюючи нікого з найвидатніших сучасних поетів, — ні Тичину, ні Рильського, ні Сосюру, ні Бажана. Його муза однаково виразно і своєрідно проявилась як у ліриці, так і в епосі.

Поряд з іншими українськими радянськими поетами Куликові належить заслуга ствердження в післяжовтневій українській поезії робітничої та індустріальної тематики. У ширшому плані — це було естетичне освоєння і введення в область прекрасного раніш неестетичного і непоетичного матеріалу.

Кулик багато зробив для утвердження в українській поезії ідей, образів і мотивів пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів. «Карачай», «Чорна епопея»,

ряд його більших і менших творів присвячені відродженню малих націй, ствердженню ідей соціального, національного визволення колоніальних та пригноблених народів. Цими темами він розширив інтернаціональну сферу образів і мотивів української поезії.

Плідними були шукання І. Кулика в галузі художньої форми. Його стилізаторський таланти спричинився до введення в українську поезію засобів і мотивів американської та негритянської народної творчості. Він шукав нових засобів і в галузі ритміки, і в галузі строфіки, в римуванні, в епітетах і тропях, і в цьому плані його художні здобутки не можуть бути ігноровані.

В цілому ж творчий шлях І. Кулика є переконливим доказом плідності соціалістичного реалізму, на основі якого за радянського часу з'явилося так багато поетів «хороших і різних». Художні цінності, внесені І. Куликом в духовну культуру українського народу, забезпечують йому помітне місце серед митців соціалістичної України.

С. Крижанівський

ПІСНЯ

*Щ*е пісні твоєї не складено,
І складу її — кволий, не я,
Україно заспраглено-жадана,
Робітнича Вкраїно моя!

*Щ*е пісні твоєї не створено —
Гордовитої Пісні Пісень.
Україно моя непоборена!
Крицетворно-осяйна ясень!

Не садками, ставками й тополями
І не подихом розчину піль:
Ти подолано-буйними болями
Втамувала мій спізнений біль...

*Щ*е не все твоє жниво змолочено:
Скільки ж, скільки потрухло від бур,
Скільки ж, скільки стежок твоїх збочено
До махнів, до зелених, петлюр...

Та ні голод, ні посухи — пошесті,
Ані шашіль озвірених зрад —

Не здолали твоєї хорошості,
Не сточили червлених принад!

Ти, отруйним насінням запліднена,
Годувала нероб і лакіз,—
Та в халупах, таврованих злиднями,
Ти на сталь переплавила хмиз!

Ти кервами сходила й потоми...
Та гудок в майбуття закував:
Україно моя заклопотана,
Молотарко моя степова!

Не за те, що ти пишна й цяцькована,
Я так гостро тебе полюбив,
А за те, що, шматкована й цькована,
Не звелась ти на кодро рабів!

Хай каліцтво потворними ранами
Де-не-де сукровичить твій брук —
Ти вкриваєшся вже Дніпрельстанами
З пропашілих бадьорістю рук!

Хай стискається спазмами хтивими
У куркульських лабетах обріз —
Ти ряснієш уся колективами
І підносиш бетон агроміст!

Хай їжачить багнетними вістрями
Світ замежний, що в кризах загруз,—
Рам'я в рам'я з радянськими сестрами
Ти незламний гартуєш союз.

Й ті, що гнили гноями та бидлами,
Мовчки гнів свій ковтали і жаль,—

*Над розквітлими стегами стиглими
Невиснаглий зберуть урожай!*

*Й тим, що скніли в льохах і за ґратами,
Й тим, що піт віддавали на торг,—
Ти вже сплачуєш гойними ратами
Предковічний, несплачений борг!*

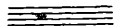
*Так ти кроками крочиш незломними
До звитяг і верхівель нових,
Ти розмірено дихаєш домнами,
Пульси кайла у жилах твоїх.*

*Ще ти будеш, ще будеш оспівана!
Голосистий, захоплений гурт
Ще залізними струнами-линвами
Продзвенить про буянь твоїх нурт!*

*І міцніші, гартовані руднями,
Стільки створять і співів, і саг,
Як ти вмiла робочими буднями
Святкувати річниці звитяг!*

Харків, 1927

Мої
КОЛОМІЙКИ

*Галицьким червоним стрільцям
присвячую*

Цикл перший

ПІД ЯРМОМ

Львів, 1919 — Київ, 1920.

Коломийки мої любі, що з вами подію?
Хіба піду в чисте поле і там вас розвію.
І, як буде добра доля, я вас позбираю,
А, як буде лиха доля, я вас занехаю.

Народна коломийка

I

Ой і лиха ж таки доля спіткала
Галичину!

Ой леле-лишенько-лихо!

Підкралося зрадливо, тихо —

І враз опанувало.

Не солодко було й в старовину,

Але так ще не бувало

ніколи:

Люди, прибиті, голі,

Безскаржно зносять тягар ярма

Й тортури дйби.

Забули о волі,

І хліба —
Хліба нема.
— Ой чи не доволі співати?
Чи не час
вже і вас,
Коломийки, забуть, занехати?

II

Але ні, не замовкають
Коломийки-дітки,
На пожарищу блукають.
Ніби ті сирітки.

Мов волошки ніжно-сині
В полі незоранім,
Розсипались в Галичині,
Тяжко зруйнованій;

Буковину розквітчали
І ту Чорногору,
Задзвеніли, залунали
В день і в нічну пору.

III

Ой заросло поле зіллям —
Нікому зорати,
Бо гриміли над Поділлям
Важкі гармати...

Та не плач-бо, хлопе голий:
Урожай ті буде,

Бо вже зілля те спололи
В полі добрі люди;

Добре землю розорали
Кулями й списами,
Геть усю позасівали
Мертвими кістками;

Кров'ю теж не раз полили —
Сталась аж болотом —
Навіть і одгородили
Тим колючим дротом:

Ой не плач в голодній хаті
Головонько сива,—
Бо які ж тепер багаті
Будуть в полі жнива!..

IV

Гуцул легко ся вбуває,
Легко му ходити —
Гуцулонька молодая,
Лиш би тя любити.

Верховинська коломийка

Гуцул легко ся вбуває,
Легку одіж носить,
Бо частіше так буває,
Що й голий і босий.

Тупірці ковані мали,
Шапки з пір'ям хвацькі,
А тепер позоставали
Вам кії жебрацькі.

Ой що мали — все згубили,—
Поля і отари,
Бо у Чернівцях засіли
Румунські бояри.

Але вже нам обіцяли
Все назад віддати,
Абисьте лиш забажали
Брата мордувати.

Для гуцулів вже минають
Злі часи, нарешті,
Бо за них там добре дбають
Десь у Букарешті...

V

Тендериця* най би ся родила,
Лем до нас би не ходила.

Лемківська приповідка

Най-но хлібець не вродиться —
Лемко голодує,—
Лем було би тендериці —
Діток нагодує.

Але ниньки нема жета**,
Ані кукурудзи:
Затягайте собі мете
Та й на паску гудзи.

* Т е н д е р и ц я — на лемківським діалекті — куку-
рудза.

** Тобто жита.

Ой-мой, плаче бідачисько
Ревмо з біднов жінков,
Бо забрало польське військо
Шкапу і маржинку*.

Ой колись від тендериці
Утекав за море,—
Лем тепер вже розживиться
Рад бим хлібом з кори...

VI

Ой ті слізоньки гарячі
Плинуть в синім Дністрі,—
Проїжджали вздовж Бучачі
Легіони бистрі.

У Перемишль заглядали,
Були і в Самборі,
Всім науку добру дали —
Крийся, хлопе, в борі.

Ой блищать в Станіславові
Багнети із криці,
А в славетнім старім Львові
Повнії в'язниці.

Не жалуйте дарма тата,
Голоднії дітки,
Бо у тата добра хата —
Славетні Бригідки**.

* М а р ж и н к а — корова, худоба.

** Тюрма у Львові.

Ой турбуються за нього
Воеводи важні,
Не дармують часу свого
І суди доражні*.

Ой у Домб'ю** тиф гуляє,
У Бригідках — шпанка,—
Най вже дівча не чекає
З неволі коханка...

VII

Якби був не дурень, що у думках кисне,
Що співа і плаче, як біль серце тисне.

Г. Франко

Чи то ясний спів лунає,—
Ой бо не пізнати,—
Чи по дітоньках ридає
На могилі мати?

Безупинно звуки тужні
Буйний вітер носить...
Схаменіться ви, байдужні,
Досить співів, досить!

Залишіть й плачі жалібні,
Час бо щось діяти!
Чи насправді ви лиш здібні
Плакати й співати?..

* Доражні — польові, воєнні.
** Табір полонених під Краковом.

VIII

Як я стану коломийки
Співати-співати,—
Ти ся будеш, молоденька,
Слізами вмивати.

Народна коломийка

Не можу більше вже слухать!

Вуха
Заткнути,
Не чути

Тих співів з ярма,
Втекти і не бачить, не знати!
— Дарма!

Не втечеш звідси, брате;
Не забули-бо двері замкнуті
І міцні на вікнах ґрати...

*

Коломийки ж не вмовкають
І безперестанку
У тюрмі моїй лунають
Ввечері і зранку.

Напувають серце болем
В день і в нічну пору,—
Ген лунають над Поділлям
Аж по Чорногору...

Львів,

Земарстенівська тюрма, 1919.

Цикл другий

ЧЕРВОНА ГАЛИЧИНА

Тернопіль, 1920 — Харків, 1921.

I

ЧЕРЕЗ ЗБРУЧ

Не спинилися перед мостом,
Перелетіли відважно,
І тільки тоді зауважили,
Як були уже за Збручем.
І стиснулось млосно,
І забило у ньому ключем,
І зразу,
Без команди, без слів, без наказу,
Вмить,
Гей зачаровані — стали.
І не знали,
І зрозуміть не могли, що робить.
І, здавалось, стоятимуть мовчки вовіки.
Але ось —
Ніби видерлось з нетрів, прорвалось щось —
І розсипались перли дзвінки коломийки.

Хтілося ридати:
Бо закінчені блукання.
Зла зламали коло.
І клянуться. Вже востаннє.
— Преклонімо чоло!..

IV

ЗБАРАЖ

Ой бо славне місто Збараж,
А при кінці міста —
Там князівський замок старий
Стоїть років з триста*.

А іще такого дива
Не зазнав, як нині:
Юрби хлопів, ніби злива,
Впали в одній днині;

В сорочках довгих, немиті
Хлопи з форналями**
В цілім місті та повіті
Сталися панами!

Ну ж і жваві, ну ж і спори
Хлопи та форналі:
— Школу зробимо в кляшторі***,
А в замку шпиталі!

* Руїни замка князів Вишневецьких.

** Форналі — наймити.

*** Монастир.

Й вже чіпля стрічки червоні
Легінь до рукава;
— Гей, спрацьованій долоні
Та навіки — слава!

В переляку творять пацір*
«Ойци-францішкани»:
— Пане Єзу, божа матір,
Що то з нами стане?

V

НА СЕЛІ

Хай чабан — усі гукнули —
За отамана буде.

П. Тичина

Ну і стались в селі зміни
Та й посеред літа:
Вже немає тої гміни
І немає вїта.

Втік з фільварку пан проклятий,
Десь сховався комон**,
Боронити землю брати
Вже немає кому.

Гей, червонії прапори
На сільську громаду!
Зібрали у свято збори —
Обирати владу.

* Молитва.

** Економ, управитель.

Обираймо-но, сусіди,
До ревкому бідних:
Як самі зазнали біди,
То й нам будуть вірні.

VI

ЗБОРІВ

...В єднанню
Братніх заліз
Викуєм зорю останню.

В. Ч у м а к

Ой сумний гостинець битий...
Де ж то місто Зборів?
...Дротяним кублом овиті
Цегли й глини гори...

Між окопами — руїни;
Ось уламки вежі;
Без дахів, без вікон стіни —
Слід війни-пожежі.

А життя — ніде немає,
І людей не знати:
Той в окопах доживає,
Той втік в ліс вмирати...

Але ось на магістраті,
На старому домі,
Ізнялись червоні шати —
Ніби вибух пламіль.

І зарухалось уранці,
Трепетнувся Зборів,
І несміливо вигнанці
Покидають нори.

І прийшли, і заспівали
З молотами роти,
І окопи заорали,
Й розплутали дроти.

І забувся хлоп о тузі,
Й м'язи прилучає,
І, оновлене, з-під грузів,
Місто воскресає.

Так відродиться й повстане
Вся країна гола —
Бо напружились в єднанні
Меч, і плуг, і молот.

VII

НЕБЕЗПЕКА

Іхав стрілець на війноньку,
Прощав свою дівчиноньку.

Стрілецька пісня

Ой роз'ятрила край неба
Заграви завіса:
— Розставатись, дівча, треба...
Дай мі, зірко, кріса*.

* Кріс — гвинтівка, рушниця.

Знову суне ворог клятий,
Наша сила гине...
Не ридай мі, стара мати,
Не зітхай, дівчино!

Бо ніхто не гонить силом.
Сам я піду радо,
Бо життя мені не миле
Тут — без радовлади.

Як не встоїмо, загинем —
Хай не плачуть рідні:
Скоро знов у Галичині
Буде влада бідних!

VIII

ЯК ЗБРУЧ-РІЧКУ ПРОХОДИЛИ...

Ой, та зажурилися стрільці червоні,
Як Збруч-річку переходили.

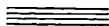
Стрілецька пісня

Переходили мовчки Збруч,
Міцно зціпивши зуби. До болю.
І мучила
Свідомість поразки незамирена.
Знову край у неволі,
І знову безмірно
Будуть хижі знущатись над бідними...
Знов руїни, та злидні,
І жах
У залишенім краї.

Та одчаю
Не було в їх серцях,
І жевріло
В кожному вогнище певності, й сили,
І погрози:
Знали, невдовзі
Знов на Збруч згадають дорогу
Й остаточну одержать тоді перемогу.
— В ногу!
Вище прапор червоний!
Єдняйте розбиті лави!
Будуть бої жорстокі! Будуть бої криваві!
Гей, тремти, вже засуджений враже,
Бо життя нам шлях перемоги покаже!

Чуеш, сурми заграли:
— Всі пригнічені, мучені — з нами!
Ті, що волі на мить хоч зазнали —
Вже не можуть зістати рабами!

|| 3 КНИГИ
„ЗЕЛЕНЕ СЕРЦЕ“

ЗЕЛЕНЕ СЕРЦЕ

Чи то в мене були застарілі болі
І старече зневір'я, — це в мене?
Лишіть! Бо я в комсомолі
І серце моє — зелене.

Чи то мене безсоння мучило,
Опускалися руки від втоми?
— А послухайте, як гучно
Ми щовечір вертаємо додому!

Сполошують спокій тубільців
Вигуки наші буйні:
— Не сичіть. Бо ми, коммольці,
Вашої шани не потребуємо!

А як спиться мені безбуряно,
Без турбот про роки загаяні,
Коли скаже коммолка Шура,
Що «трохи, здається», кохає!

Кордон. Колективне обложення.
Все тісніш у кощавих лапах...

Та як сміливо коло ми ломимо
В безогляднім юнацькім запалі!

Сумувати — хіба ж це можна!
Хай оті — безпорадні й хворі,
А послухайте, як омоложено
Мій голос звучить у «моторі»!

Зелене серце. Роз'ятрене.
З наливними весняними пуп'янками.
— Майбутнє червоними ватрами
Для нас. І для мене. Бо з вами я.

*Кам'янець на Поділлі,
1921 р.*

РОБІТНИЦЯ ШУРА

Підписати останній папірець в установі,
Позабути совбаришень і совбурів:
Мої вечори — на фабриці сірниковій,
Моє кохання — білявій робітниці Шурі.

Потинятись під вікнами непривітного дому;
Скоро гудок і друга зміна;
Вибіжить з брами ходюю знайоמוю
І трохи стримано, та привітно зустріне.

Рученята спрацьовані невимовно пестівливо
Обів'ють мою похилу шию:
— Значить, їдеш? Залишаєш Київ? —
І здається розлука такою неможливою...

Новини розпитає: про хліб, продподаток;
Потім — про своє розкаже:
— Знаєш, обрали мене делегатом,
А завтра — збори на трикотажній.

І так солодко, солодко до сльоз
Ще глибше тебе кохати:
І за те, що в тебе туберкульоз,
І за те, що чужа тобі мати.

І за те, що в Червоній гвардії
Ти мені перев'язувала рани,
І за те, що в гетьманській «варті»
Разом з нами тебе карано.

І за те, що в кратері революції
Ти горіла — згоріла безскаржно...
— Шуро, ще довго в самотній розлуці
Буде маритись сірникової фабрики марево..

Київ, 1921.

НА З'ЇЗДІ

В душі розгойдуються гуди мідяні,
Битим склом пересипаються зненацька:
Мене обрали до президії
Повітового з'їзду юнацького.

Промовляв. Переконано-палко.
Кидав залізними бризками.

Огневою, нестримною валкою
В напружену залу врїзував.

Присягали майбутнім декретам.
Іскрили очима захоплено.
Вибухали і рвались ракетами,
Що скніли так довго під попелом.

І мене не стало віднині:
Я злився з потоком могутнім,
Стали ми сталеві єдині,
Молоді будівничі майбутнього.

І так солодко-солодко знати,
Що нам, що нам належить
Розгорнути червоні шати
На Ейфелевій вежі!

*Кам'янець на Поділлі,
1922 р.*

АРТЬОМОВКА ШУРА

Передостанній вечір.
В делегатській кімнаті. У мене.
На небі розбитий глечик
Розлив зеленавого меду.

В Університеті Артьома
Оголосили перерву.
Як гриз в Пенсільванії камінь ломом —
Легше було мені, ніж тепер.

Знов без тебе. У харківських мурах
Заіржить паротяг осатаніло,
Захопить артьомовку Шуру
І викине десь на Поділлі.

Зустрілись у клубі коммолу,
На повіті, в прикордонній смузі:
Незаймано-задириливий голос
І солдатський очкур на блузі.

Щомить, щомить напруження:
Контрабанда, шпіони, змови...
Треба вміти бути дужими
Й не боятись ні бруду, ні крові.

Ти вміла. У спілці, в друкарні,
В комітеті, в чека й на селі —
Молодили незбагненно гарні
Сполучення рухів і слів.

На колегії. Зрадника-брата.
В горлі шорстким будяком: розстрілять...
Ти ж так просто: — Чого ж вагаться? —
І перша підписала ім'я.

Вже надвечір — стрибала цвіркунчиком
(Ніби звикле; нічого й не сталося!)
Й задирала в друкарні учнів:
— От, розтяпа, — розсипав верстаті!

А коли Палій через границю
Продирався, скаженіючи від злості,—
Ми з тобою вдвох із рушницями
Всю ніч на Турецькім мості.

Закахикали гирла захланні,
Й хробачки заскиглили криваві.
Я сказав: це, може, востаннє;
Але знайте, що я кохав.

Над ранком,— снували над Смотричем —
Плазом, розчавленим в скелях;
Поринав у збагнені очі,
Де розплескався брунатний келех.

Зустрілися знов. У Артёмовці.
Груповодом. За Марксом: з гуртком.
Напружено ловлять, як змовці,
Кожне слово. І титло. І ко́му.

Тільки скінчили — вже верховодила
Троглодитськими танцями й піснями.
І всі довкола закохані.
І з всіх найглибше — я.

От поїдеш. В суботу. Вранці.
Я — крем'язний. Не здамся. Не зломить.
Замуруюсь ще глибше у працю,
Вчащатиму щодня у коммол.

Приїдеш — як рясно, Шуро,
У «Зеленому серці» буде!
І закінчу нову брошуру:
— «Історію КП(б)У».

Харків, 1922

ЛАГЕРНИЙ ЗБІР

Півтори копи комси,
Окатої, прудкої тюльки!
Задзижчало у таборі, як у вулику:
Ніби з сита,
Коммольців хтось понасипав
Силу!

Ну й балакуни!
Ну й задири!
— От, такі-сякі сини, —
Посміхаються командири.

— Тю, Петінка, Основа,
«Мельгозе», млин ХПО!
Ніби струмні трунку живого.
Ніби на Смотричу повинь.

— Ти якого?
— Та шостого року.
— І пнеться поміж люди, голопун!
— А піди, подивись на заводі шабровку,
Так побачиш, чи з нас що путне!

— Куди ж їх?
— У розвідку пішу
(По камінчиках скляне намисто розкидав).
— Ог, якраз для нас роботу вишукав!
Стережіться, по садках грушки!

Від зазорних пісень моторошно
Всю ніч Зеленому Гаєві:
«— А святий Петро

Стирив спирту відро
І з Миколою п'яний валяється...»

На стрільбищу — як затех-техкали —
Не до речі й не влучно, та весело:
От, зовсім, — в котельному цехові
Зміна в три молоти клепле.

І в бою внесли розгардіяш:
— Не хочемо грати «білих»!
А то схоплять за рукава — наш, не наш —
І тягнуть в полон оголтіло.

Звичайно, з піснями додому
Й переморгуються з сонцем багнетами:
«Смело мы в бой пойдём
За власть Советов».

Півтори копи комси,
Окатої, прудкої тюльки!
А в серці — переливається, булькає:
Ну й сили ж у нас, силюньки, сили!

*Селище Зелений Гай,
1922*

ТРИПІЛЛЯ

Ті ж самі лани під Трипіллям,—
Село на зеленій долоні.
І плямами — згустками крові між зіллям
Так густо розсипались маки червоні.

Той самий Дніпро — непокірно-широкий
Розпластав бунтівливі лабети під гору:
Ніби це все було вчора...
А минуло вже три роки.

Три роки, як розквітчали
Зелень матову маки-троянди.
Посувалися. Вже ближче підступали.
Лютували розбещено банди.

Здавалося — беззахисний Київ:
Всі сили — далеко, на фронті...
Гей, а що ж то за стяги жевріють?
— То нові, молоді оборонці.

Хай рушницю тримають невміло,
Але випустять з рук — тільки з смертю,
Бо хіба чие серце коли горіло
Таким вогнем саможертви.

І прийняли бій. До останнього
Загинули, як гинуть найкращі,
І чорні ями захланні
Вщерть переповнили пащі.

Розумієте, це ж частка нашого майбутнього
Загинула в борні за сучасне!
— Чи не з вашої крові, — ясні, незабутні,
Розквітнули маки у полі так рясно?

Чи не кличуть болючими плямами
Як ви — вмирати вміти?
Незабутні. Ясні. Ви з нами.
Найкращі Прийдешнього квіти.

1922.

НА СПОЛОХ

Лихоліття

Насувається знов лихоліття.
Тиняються зажурені горілиць,
Стежать, чи немає на небі жаданого
лахміття.

Та, ніби криця,
Безхмара жорстока блакить.

Не чувати вимріяної вогкості,
Не наближається злива:
Ніби хто природу роззлостив —
Не вгамове застигло-впертого гніва.

Не врятували хресні ходи
(Та вже ніхто й не вірить)
І мучить думка: чи що вродить,
Чи так усе і згорить?..

Над Волгою

Знову чути над Волгою остогидлого
стогону,
Знов просякла слізьми аж до дна.
Не спинити жалібного дзвону.
І суне за труною труна.

Ех, позбулися панщини-барщини,
Вільні засіяли на червонім світанні!
...Погоріло у Саратовщині,
не вродило у Самарщині,
Прахом пішло у Казані...

Захопило землі завжди врожайні —
Навіть в Уфі! Навіть на Уралі!
— Світ за очі, — втекти у шляхи безкрайні
Від землі зрадливої — далі!

Та куди втечеш? Невже у Вологду?
Та чи краще здиблеш, — хто знає?
...І женеться ненажерна примара голоду,
І підсьобує, і підганяє.

На Вкраїну! Остання надія:
Хоч там перебутись до нового.
І, ніби журавлі у вирій,
Розтягнули підводами дорогу.

Відчуйте, неможні

Не легко і на Вкраїні:
Знищені місця найбільше хлібні;
На сонцеві краї — загрозливі тіні,—
Погоріло чи не все на Півдні.

Та пощастило, вродило на Правобережжі:
— Слухайте ж, відчуйте, неможні!
У дні, коли горе всенародне безмежне,
Хай на поміч зголоситься кожний!

Бийте у дзвони на сполох!
Скликайте громади!
Відгукнися, все чесне й путяще,
Не дайте загинути Владі —
Кров'ю вашою зміцненій Владі Трудящих!

Пам'ятайте, вас не раз рятували
Від навал грабіжницько-хижих:
Так невже б ви спокійно чекали,
Доки голод захисників ваших винище?

Розумійте, єдиною долею сполучені
Всі краї під Червоними Зорями:
Так невже братам своїм змученим
Не подали б ви руку в горі?

Тямте, північних братів допомога
Вам не раз іще буде потрібна, — чуєте!
Так невже від найлютішого ворога,
Від голоду — ви їх не врятуєте?

Переборемо

А як всі ми зіллємось до лав непорушних.
Всі трудящі, від краю до краю, —
Хай ще будуть роки засушні —
Не злякаємося неврожаю.

На борню з вередливою натурою:
Під сніги — всю землю заоремо,
Розвіємо засхлість грізнотворчою бурею.
А як бог — ми й бога переборемо!

Машиною

Переборемо працею. Переборемо м'язами.
Переборемо волею до нових перемог.
Перелоги розмаємо золотими оазами,
І, розбитий і знищений, — людям скориться
бог.

Засів

Зором зірниць видокруги роззоримо,
Землю заспрагнену зриймо, розоремо.
(Дощик, насич її сочними трунками!)
Заздрісні борозни знов візерунками
Злотних зірок — зореспадом зароїмо,
Працю утроїмо, лихо затроїмо!
— Зернятка-зірки, скрізь млу непрозору
Скрізь зазирайте, зворушуйте кору,
Паростком-променем землю зірвіть,
Колосним килимом лан взолотіть!

Володар життя

І забудеться гіркий і чорний,
Останній голодний рік,
І безсмертний стане в гурт необорний,
Безроздільний Володар Життя — Чоловік.

Харків, 1921

ДО ТИХ, ЗА КОРДОНОМ

(Чернетки)

Осінь

Щоднини

Осінь збирає все більше данини
Золотом, золотом мертво-червоним.

Щоночі

Замислений слухає Смотрич
Приглушені шелести-дзвони.

І в музиці осені шумів
Все глибше прорізує борозни зморщок
На чолі, в задумі...

Хліб з України

Щоднини
Смерть збирає все менше данини
У надволзьких полях
Зубожілих.

І похилі
В надії підносяться чола селян.
І з голодом злегшив змагання
Хліб з України.

Продзвіти

Хай подивляться ті, з-за кордону,
Що віщують нам смерть;
Ми безсмертні, не можемо вмерти,
Не діждуться похорону.

А бачили звіти?
Мільйони! Більше!
Ляцкорунь, Бережанка,
Вільхівці —
З цілого повіту —
Звечора, зранку
Все нові й нові відрадні числа.

А ви все чекали, щоб стисла
Нашу глотку примара в кощавій руці?
Думали в безсилій злості:

Досить
У Боговицю десяток шпіонів
Жовтоблакиті?
Дивіться, а вона ж червона
І закінчить податок — ще мить.

— Знаєте, — не ждiть:
Недоцiльно.

А на зсиппункті

А на зсиппункті, при залізниці,
Отут, в Кам'янці:
Підводи, підводи, підводи —
Злетілись, як птиці.
Яка їх сила зводить?

І росте необмежене море,
Мерехтить, колихається в очах
(Хай подивиться ворог
з-за Збруча!)

І все метушиться
В безтямі.
І рипає,
І несуть, несуть
Мішками —
Вже нікуди сипать!

— Розумієте, — не в тому суть,
Що у вас прокламації, —
Бо хто ж їх слухає?
Ущухніть:
Немає рації.

Будуємо

А бачили — будуємо залізничну лінію
До зсиппункту, нову:
Роїться робітничий вуль,—
Це при нашій руїні!

Дивно?
— Хай загроза царських боргів —
Не загинемо!
Безсилий і безнадійний
Ваш гнів.

Свято

А бачили Жовтнєве свято?
Робітництво, селяни, селяни, селя
Вся земля
Під червоними шатами.
Затьмарили небо —
Й не треба:
В нас своє — ще ясніш —
На землі.

А чули землетрус?
Від червоного співу-грому
За Збручем, за Дністром,—
Коливання ґрунту.
І це там, де ще вчора Тютюнник
вовтузився
І кликав до бунту!

Годі

Годі!

Бо вже скінчена ваша кар'єра безславно,
Клякніть і пощади смиренно моліть:
Може, ми справді чобіт не захочем
бруднить,
Може, ми вас забудемо просто розчавити
В переможному нашому поході.

*Кам'янець на Поділлі,
1921*

ЖОВТЕНЬ НА ЧУЖИНІ

Не могу без борні

Я більше не могу без борні,
Не могу вже більше без бурі!
В тихім місті в день свята так
тісно мені.
Немов у конурі.

Верстатів

Дайте мені гуркотіння
Фабричних верстатів,
Коминів, щоби ясність небесних шат
Чорним димом заслати
І щоб тишу можна було пронизати
Пронизливим гудінням.

Кинути у пекло

Вулиці, занадто ви тихі собою!
Занадто, бульвари, ви повні спокою
І видаєтесь монотонними:
Треба б вас кров'ю, прапорами червоними
Буйно і враз розквітчати!
Треба вас вщерть залляти
Скаженою, шаленою, бентежною юрбою,
Заповнити стрілами, грюканням, дзвонами,
Кинуть вас у пекло вуличного бою!

Що, королівський замок відбудувати?
Іще казематів вам мало?
— Знищити все, із землею зрівняти,
Де колись нога королівська ступала!

Не хочу раю

Так заберіть же мене від цієї тиші,
Від цього так нікчемно створеного раю,
Де ви живете, мов бездумні ситі миші,
І де я від нудьги конаю.

Не можу без бурі

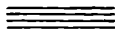
Гуркоту, брязкоту, стрілів та дзвону мені,
Вибухів грізних, щоб знести ці нори понурі!
Бо більше не можу, не можу вже без борні
І не можу без бурі!

Краків, 1919

Хай отут, на вікні моїм — грати,
Але думки — святошні й легкі:
З Новим Роком! Вітай нас, Двадцятий!
— Щасти вам доля, товариші далекі!..

*Варшава. Arest Zentralny,
1920*

ОДУЖАННЯ
(ПОЕМА-ЩОДЕННИК)

* * *

Ти — дівчина з шахт Донбасу,
З нетрів чорного золота;
Я — скальд переможного класу,
Класу Серпа і Молота.

З твоєї родинної Юзівки,
З чорних одвічних пластів
І моя незграбна муза
Викрешує кам'яні співи.

Як побачив за рік у Свердловії
На чолі твоїм зморщок грати,
Тебе, сповнену змістом новим,
Чи міг я не покохати.

А як сходяться хмурі й шершаві
Твої друзі — з Донбасу «грачі»,
Я в ті миті шахтарку Клаву
Кохаю ще гарячіш.

І згадую час той далекий,
Як в Америці, в шахті тісній

Таким споріднено легким
Здавалося кайло мені.

Коли ще не був інтелігентом,
Мав нерви, як м'язи міцні —
За спогади цього моменту —
Для тебе мої пісні.

Харків,
26 січня 1923

* * *

Тиха затока: санаторій Надеждіно
Під Москвою; для нервовохворих.
Я знаю, це теж, це теж
Креска побуту нового.

Самотньо у закиненім барлозі,
Та ясно, мов у сонячній отарі:
Здається, що тепер, по перемозі,
Могли б відпочивати комунари.

Та в затишні, гостинні стіни
І тепер санаторій зібрав
Тільки виснажених, вибувших з лав,
Тільки хворих, напівбожевільних.

Займатись політикою заборонено,
Та потайки ковтають газету:
Кожне радіо, кожний декрет —
У серці співзвучним дзвоном.

Й не зриває з їх уст одчай
Каяття, ні слабких молитов,
І плекають всі мрію осяяну,
Що до праці повернуть знов,

Всі — від сивого народовольця,
Сорок літ віддавшого борні,
До коммольця — розвідника Колі,
Що в голоднім повіті змарнів,

Про борню не покинули марити,
Й рештку сили б їй кожний віддав:
Комунар — завжди комунар,
Навіть хворий і вибувший з лав.

*Надеждіно,
21 серпня 1922*

* * *

І свято таке в нас хворе,
Як і нерви наші пошматовані.
А такий привабливий зовні,
Такий чепурний санаторій.

Так близько Москва і Ленін,
Так близько і так променисто
Комінтерну щедрі жмені
Розсипають вогняне намисто.

Так близько — й так недосяжно...
Але свято хвилює, як звикле,

І не жаль, що нерозважно
Ми селян в санаторій накликали.

Й роздираються груди промовами,
І горять позабутим екстазом
Нерви наші пошматовані
І схудлі, спрацьовані м'язи.

*Надеждіно,
7 листопада 1922*

* * *

Перевтома. Втома. Втома.
Обірвалася думка. Крес.
На сторінках третього тома
«Капіталу» Маркса.
Заплутавсь у формулах. А що таке «S»?
Додаткова вартість?
Пам'ятаю — «C» — капітал постійний,
«V» — перемінний;
А що таке «S»?
Доктор каже — це не божевілля:
Просто витрата енергії;
Просто перевтома.
У мізку виросло бадилля.
Густе. Не розворушити ломом.
Вже пам'ять, знаю, не верне.
Бадилля. Корінчиками міцно.
Корінчики з криці.
Гачки.
Жалом безнадійного смутку
Розідрали в черепній коробці ланцюжки.

Третій том. Тенденція норми прибутку
До зниження.
Доктор каже — це пройде хутко.
Але поки що — ніч.
А як же економічна студія
Й мертве нагромадження?
Кинути працю?
— Ні, ні, цього не буде!
Не піддамся, чуєте?
...Ну, добре, мовчу, я нічого не кажу.
Ну, так, це ж відпочинок, вакації.
Я буду слухняний, лягатиму рано.
Ви, докторе, маєте рацію:
Я скоро одужаю, встану,
А потім — у Крим на весну.
— Але скажіть мені, любий, коханий,
Скажіть мені, докторе, що таке «S»?

*Надеждіно,
9 листопада 1922*

* * *

Ні, не піддамся! Це не божевілля,
Зараз все ясне, як на долоні,
Я зараз поясню вам вільно
Всі економічні закони.

Не піддамся. Це сентиментальність,
Просто інтелігентські вигадки.
То не я вчора в ідальні
Згадував з плачем Бригідки,

То не я казав тобі, Клаво,
Що бажав би скорше вмерти...
Я впертий, я впертий!
Не піддамся. Не маєте права!

Надеждіно,
10 листопада 1922

* * *

Пробач. Я зробив тобі боляче.
Забудь про вчорашню розмову.
Ще маленьке напруження волі —
Й ми обидва будемо здорові.

Ще маленьке, останнє напруження.
От вже зараз я, бачиш, нормальний.
Ми обидва будемо дужими
Й покинемо ці сентиментальності.

Все це стане страшною, забутою казкою --
Навіть згадка ніколи не виникне.
Поїдемо разом у Донбас —
У Горлівку, у Щербинівку.

Скільки сили незламної викрешу
З блискучих шарів антрацитових,
Скільки нових пісень напишеться
Під кайла суворий ритм!

Надеждіно,
11 листопада 1922

Виблискує степ перламутром,
Виблимує синіми зорями.
Чорним велетнем у білому хутрі
Виперся рудник угору.

Витискає з уст димарів
Білу пару розтріпаними колами
Й чатує з високих копрів
Над цілою околицею.

Та вже натовпи в кам'яну плоть
Вкраялись живими свердлами,
Видирають з-під хутра і котять
Переплетені рейки-ребра.

Деруть скам'янілі пласти,
Довбаються в грудях залізом —
І зойкає велетень стиха
В хутрі, чорною кров'ю замизганім.

Та стискають напружено-вперто
Гострі кайла неблаганними долонями,
І здриганнями передсмертними
Коливаються велетня скроні.

*Щербинівський куш,
Північна рудня,
8 січня 1923*

Біле над землею — сніг;
Біле під землею — сіль;
Зеленявою кригою
Запанцирене звідусіль.

Дивовижний палац зі скла.
Ніби іній довкола, та не зимний.
Так таємниче лагідно
Зелені іскорки блимають.

Був у Кракові на королівських бастіонах;
Спускався під Вавель — у Смочу Яму;
Чув легенду: страшний дракон
Вигриз її зубами.

Яким це здається смішним!
Тут легенда стала побутом,
Тут старий десятник Трохим
Підземного царства володар.

Може, це не поетично й грубо —
Він рудий, з підсліпуватим оком,
Й гострозуба машина врубова
Йому замість дракона-смока.

Але заздрить, казкові королі:
Без меча, незграбними руками
Він дракона дротами оплів
Й змусив гризти пласти солекам'яні.

Гей, бувало, нема штейгерів,
Втекли інженери з білими,

А Трохим казани розігрів
І тріпоче шківами, мов крилами.

І будує в підземній пільмі
Кришталеві печери й тунелі,
Й утілює в побут — міф,
Вигаданий менестрелями.

*Бахмут,
Артемівська соляна рудня,
12 січня 1923*

* * *

Летить, коливається кліть,
Зачіпає за стіни, і гримає,
Й одноманітно торохкотить
Дієслівними римами.

Так хутко. Захоплює дух.
Серце, здається, присне.
Чорний, вогкий лантух
Над головою затиснено.

Забув, що десь сонце й блакить.
Тільки лампка за паском блимає.
І летить, виспіває кліть
Дієслівними римами.

Вузкий стовбур. Старенька штрека.
Напівзруйновані склепіння.
Під ходою хлипає невпинно
Вода проміж рейками.

Промайнули, пройшли корінну
(Сигнал у стовбурі забамкав),
Перейшли повз піч, де гнуться
Саночники під нудною лямкою.

Спинились у новім забої
(Нахилений сланцевий дах),
Залягли у печері обоє,
Стискаючи кайла в руках.

Запорошує очі й бороду,
Та за сонцем не тоскно нікому:
Тут борня. Непокірну породу —
Обушком, обушком, обушком!

Нумо ще. Не здається клята!
Ми балдою, щоб клином вгризти,
А не йде — так неси перфоратор —
Пробуравимо зразу шпури.

Продовбаємо, дарма що камінь!
Таки вгризся гартований клин,
І підземні скарби потекли
Чорно-золотими струмками.

Насипай вагонетки, тягни.
Ех, весела робота — аж куриться!
Запишіть ще одну перемогу нині
Чоловіка над натурою.

*Юзівка,
18 січня 1923*

* * *

Зустрів. Цілком несподівано:
У Щербинівці — в Третньому розряді,
Заспівало в серцях переливно,
Так співзвучно й так радісно.

Щойно прийшла із шахти
(Був мітинг: чудовий настрої!);
Світилося в сірих очах
Перемоги незміряне щастя.

Втома... хворість — минуло, не вернеться.
Переродженою прокинулася вранці
Після того, як бачила в Штерівці
Будівлю нової електростанції.

Після того, як у Горлівці довідалася,
Що виконав куш сто відсотків,
Що працюють любовно й віддано
Грачі у підземній сльоті,

Що все глибше творче напруження
Відроджених, радісних мас.
Ми обидва, обидва одужали,
Як одужує рідний Донбас.

І наші серця зажеврілися
Вогнем його коксових гонт,
Й пісні мої, щасно окрилені —
Шахтарським гудкам в унісон.

Щербинівка,
24 січня 1923

|| 3 КНИГИ
„В ОТОЧЕННІ“
=====

ОСОБИСТЕ

Однаковісінько мені...

Т. Шевченко

Товариство, яке мені діло...

П. Тичина

Ще раз полізуть в історію...

М. Йогансен

Мене не згадають. Я не для віків.
Мною не захоплюються надто і сучасники:
Не так уже гучно кресав я співи
І не так уже рясно.
Бо я не майстер — так собі, гружчик;
Не те, щоб електрон, — ну, атом революції,
А скільки ж, скільки нас таких, середущих,
І в Харкові, й у Вера-Круці!

Раменом-поемою здвигнеш тягар,
Ще там десяток-другий підхопить,
Потім дивуються: зсунулося гарно;
Хтось там вхопився перший, а хто б то?

А хіба не 'днаково — іскра чи кремій?
Аби горіло. Доки горітиме.

А бува й таке, що похвалять з чемності;
Є ще в нас чемна критика.

Тут, бува, чужак який розсентименталиться;
— Ви поет? І звідти? О, значить, добрий:
Там у вас повітря навіть геніальне,
Там у вас свідомі навіть мікроби!

Дяка за порівняння. В творчому повітрі
З нас, мікробів, зріс СРСР у скарб;
Всіх поем найкраща — ця в чотири літери;
Є в ній, є в ній крихітка і моєї фарби.

Монреаль, Канада,
1925

ЕКСКАВАТОРИ

За вікном
Щодня о шостій рано
Починають замурзані гноми
Метушню підйомними кранами:
— Коти — коти — коти —
Гризи!
— Коти — коти — коти —
Гризи!
— Мить — тихо,
І знову рипить, і врізує,
І сичить, сичить паровик,
Сичем розсіче насичене,
Рикає,
Кличе
(Коти — коти — коти —
Гризи!)

Ланцюгами іржавими,
Жаром
Жалить.

(Коти — коті — коті —
Гризи!)

А на двері — бляха
З червоною зіркою.
Піти б до тих,
Зирнути,
Як вони напівголі,
Засмаглі...

Я — чиновник посольства.
Мені так не можна.
— Fellow workers, I am your brother*.
Може, оці,
При підважні,
Презирливо:
— А чоґо от тому, в комірці,
З рудою борідкою?
Ач — без діла бродить!
(Коти — коті — коті —
Гризи!)

Ні, не треба, за мене —
Хай зірка на двері:
— А, Sowiet — це там, де Ленін!..
Поглядом руку стиснув — і одвернеться.
І знов
Зарипить,
Забабахкає:
— Коти — коті — коті —
Гризи!

* Товариші робітники, я ваш брат.

Коти — коти — коти —
Гризи!

А на двері бляха
З червоною зіркою.

*Монреаль,
Серпень, 1924.*

ВІННІПЕГ

Вінніпег. Дорогу закінчено.
З розмаху врізалась валка,
Ось вона — канадська Україна:
Нутряна, пшенична, степова.

Вулиці — площі — прерії;
Комашнею трамвай загубивсь.
Хто це — громадяни Радянської Ліберії
Чи кволі чорні раби?

Мітинг в Робітничому Домі.
Вливаються. Ще. І ще.
Заповнено. Щільно. Ломиться
Від м'язів. Од слів. Од очей.

Обличчя смагляві, закурені,
М'язи — рішучість — лють.
— Невже і тут є дурні,
Що не вірять у наше майбутнє?
Непотрібно сипали фокстроти.
Раптом стихло: — Товаришу, ваше
слово!—

Пересохло в горлі й в роті,
Очі вип'ялись плямами багровими.

Не мріяв: знав — переможемо.
Не чув своїх власних слів.
Ми хочемо. Прагнемо. Можемо.
Ми руйнавці. Будівники. Злива.

Вірили. Терпко. Вперто.
Навздогін — стоголосий крик,
І знов у двадцять четвертім
Марив Сімнадцятий Рік.

Хтось руку стиснув, так палко:
— Спасибі, товаришу! — Й троянди
в руці.

І знову захекана валка
До нової цілі.

Вінніпег — оаза між прерій —
Через міст стрибнув — перекинувся,
Силкувався щось читати Форт-Гері
У пергаментях Червоної Ріки.

А я, на сім літ молодший,
Знову бачивши сон у дійсності,
Стежив, як валка скочила
Із прерій в погорілий ліс.

Та не бачив пнів. Знав: на згарищах
Молодняк вже пустив бруньки.
А в вухах: — Спасибі, товаришу! —
Й на колінах — троянд пелюстки.

*Вінніпег, Форт-Вільям,
Вересень, 1924*

ПІСЕНЬКА ПРО ПЕДІ

...And all the day they hunted,
And nothing could the finde *

Було їх три мисливці —
Хто не чув про них пісень?
І втрюх всі полювати
Пішли в Патриків день **.

Джон Бул і Мак з ним разом,
А третій — Педі-пень:
Веселі три мисливці —
Хто не чув про них пісень?

І день весь полювали,
Нічого не знайшли,
Хіба що 'дного зайця,
Та й геть собі пішли.

Джон Бул каже: — Заець.
Мак, той мовить: — Ні!
А Педі: — Це телятко,
Корова ж десь в лані.

І ніч всю полювали,
Нічого не знайшли,
Лиш їжака у кущику,
Та й далі геть пішли.

— Їжак,— Джон Бул каже.
Мак, той каже: — Ні!

* «І цілий день вони полювали й нічого не могли знайти». З англійської глузуливої пісеньки про ірландців. Педі — так називають ірландців, а Мак — шотландців.

** Ірландське релігійне свято.

А Педі: — Ач, як голки
Натикано в стерні.

Бідний, зглузований Педі,
Для вулиці — нечутливий пень,
Бульварної британської комедії
До болю трагічна мішень!

На острові буйно-смарагдовім,
У власній країні — раб
Коли ж безтурботно й радісно
Ти хижі розчавиш лаби?

Я слухав брудно-нахабних,
Безглуздих, гидких глузувань
Й чекаю з тобою так жадібно
Інакших, нових полювань.

Коли весь світ почує
Нових дзвінких пісень
Про те, як три мисливці
Зійшлись в урочистий день.

І день весь полювали,
І дзвінко рiг гукав,
Аж зирк — в полях спіткали
Із криці їжака.

— Їжак, — Джон Бул каже.
Мак — з сумнівами: — Ні.
А Педі: — Стережемся,
Бо раб страшний в борні!

І ніч всю полювали
(Гуділа осока),

І бачили зі Сходу
Мов зорю, світляка.

— Світляк,— Джон Бул каже.
Мак з презирством: — Ні!
А Педі: — Це зелений
Мій край почервонів!

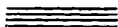
Й тривало полювання
Під танок безтурботних куль,
Й котився у провалля
Знесилений Джон Бул.

— Скувать! — скиглив у розпуці.
А Мак: — Не кат я, ні!
А Педі: — Вже закутим
Не бути більш мені!

Минає смарагдовий берег,
Останні обриси хова...
— Педі, я ще повернуся,—
Будемо товаришувать!

*В Ірландському морі,
Лютий, 1924*

|| 3 КНИГИ
„3 МУЖНІЛА
МОЛОДІСТЬ”

ЛИСТ П'ЯТИЙ

До люстра глянувши, скажи своїй подобі...
Коли вже сорок зим твоє обложать чоло...

В. Шекспір, Сонети II і III

Учора син сказав: — Ти вже старенький, тато,
У люстрі видко — ти ж постарів-постарів.
...А тільки ж тридцять шість разів ротатор
Циліндром обернув за знаком костурів...

Ще тільки тридцять шість — а незабаром
сорок,
І сам розв'яжеться сивин і зморшок спір,
І напускатиме все непрозоріш морок,
«В запалих вже очах», — мовляв Шекспір:

«Коли вже сорок зим твоє обложить чоло»...
Ні, я таки іще готовий до облог,
Хоч роз'їда мені обличчя їддю щолок
І сиве в бороді вигониться стебло.

Ні, я ще молодий, хоч і літами літній,
Хоча неспокоєм стучиться думка в скронь, —

Чи ті слова пливуть з моєї словолитні,
Чи той ще плавить і карбує їх вогонь?

Хоча все глибше я занурююсь у ніші
Прогнозних спогадів і перетворних строф:
Але хіба Москва не стала ще юніша,
Коли заглибилась натхненно у метро?

Але хіба Москва на мить єдину летом
Загаялась увись, коли пірнула вглиб?
Ні, я не перестав цвісти її поетом
І не заплутався між календарних глиб.

Ні, я ще молодий — і далі молодію,
Як молодіє все в країні молодій,
Що час перемогла, помноживши на дію.
Бо молодість віків для неї є водій;

Що молодість віків і молодість ідеї
Для неї є водій в суспільство молоде,
Що літнім досвідом поглиблена іде — і
В боях оновлених і сцілених веде.

І я, змужнілий між пасатів і норд-остів,
В припливі юні, що за всі моря вдаря,
Омолодивши свій, в боях набутий досвід,
Спокійно відірву листок календаря.

*Москва — Харків,
січень — березень, 1933*

ПІСНЯ ПРО МОРЯКА І ПІЛОТА

Моряк не зречеться хвиль,
не кине повітря пілот,
Хоча б причаїлась у хвилях тих смерть
і смерть чатувала в повітрі:
А де ж стільки знайдеш скарбів —
стільки брильєнтів і злот —
Щоб купити одне, хоч маленьке життя, —
у якій діадемі чи митрі?
Пілот, що шугає увись,
водолаз, що пірнає углиб
І навіть часом свідком стає,
як гинуть в безоднях друзі,
І знов поринає й летить,
коли це не тільки за хліб —
То де ж сміливості цій джерело
і де джерело цій напрузі?
Глянь навколо з палуби
І з фюзеляжа глянь:
Де б зору й слуху стало би
Охвату і снаги, —
Пшеницями колгоспними
Зриває кожну грань,
Піснями стоголосими
Змиває береги!
Пілот, що простяг крило
назустріч негоді лихій,
Моряк, що вростає руками в штурвал
на край роздратованім морі, —
Вони не припинять атак
на задрісні сили стихій,
Аж доки, підвладні могутній руці,
здадуться стихії в покорі.

Моряк, що вростає в штурвал,
пілот, що крило простяг,—
Брехня, що шукають вони небезпек
і смерті шукають уперто:
Вони атакують смерть
і борються за життя —
Своє й мільйонів своїх співбійців,—
а за це не задорого й вмерти.
Пісні лунають з берега,
З повітря і з води:
Щодня нові до шереха
Всесвітніх перемог.
У квітах квітнуть фабрики,
Ростуть міста-сади,
З субтропиків до Арктики
Не схиблює кермо.
Моряк не зречеться хвиль,
не кине повітря пілот,
Бо їх не безумство хоробрих веде,—
о, ні — то мудрість хоробрих!
І міцнішає СРСР,
трудящих всесвітній оплот,
І промінням всесвітніх своїх перемог
освітлює кожний обрій.
І радісно-певна рука
пілота і моряка,
Бо знають однаково певно вони,
у вирі стихій і на старті,
Що з нами міцніє в боях, що нами керує ЦК
найнезламнішої,
найвідважнішої,
наймудрішої в світі партії.

Грудень, 1933

БАЛАДА ПРО ШАНХАЙ

Мова мовитиметься про Шанхай
І про те, як його руйнували;
Мова мовитиметься про Шанхай
До і після стрімкої навали:
Тема, кажете, стара вже? — Нехай;
Але я вам розповім про Шанхай
І про те, як його руйнували.

По завулках, де струмив ледачо бруд
У калюжну смердючу залучину,
Де лахміття допотопних споруд
Підпирало гору покарлючену,
Там, де злидні й невилазний бруд,
Все в гнітючу запанциривши кору,
Догнивали по завулках покручених;

Набухав і нагартовувався гнів
В кожній виразці, в кожній рисці,
І невитравністю вироку мужнів
В цьому, брудом закутому місці;
І підточував кору, й полуменів,
І мужнів, і нагартовувався гнів
В кожній виразці, й рисці, й колисці.

І замежні й незамежні хазяї
Оторочували, в іншому кварталі,
Загорожею прибіжища свої —
Із багнетів... азалій... ордалій...
Щоби мрії... і багнети... й солов'ї...
Щоб смоктали дивіденди хазяї.
Там від броду — й від вироку — далі.

Вирувало і мінилося життя,
Але там було все ніби по-старому;
Вибухав не раз вогнем багряним стяг
Під розколини гарматного грому;
І кому з боїв було ще вороття —
Ті вертались до хибарок, де життя,
Ніби знову наверталось по-старому.

І коли здійснився вирок і коли
Потрощив заклик штабу покору,
Потовкли опорки, й чуні, й постолі,
Кубла ворога й рушили вгору,—
І нові споруди-велетні звели,—
То відчули, що не все перемогли,
Що не здався розтрощений ворог,
Що не здалися недобитки, й сичать,
І вищирюють зуби наточені
На кутки, де бруду й темряви печать
В кожній хатці, й калюжі, й проточині—
Не стирається; і мріють розпочать
Свою помсту, і злорадісно сичать
На завулки, криві й заболочені,
І радіють, що не зникло ще старе,
В'яже бруд, заважає ступати нам
І в обійми наші пориви бере
Лапами липучими й кошлатими...

*

І прийшли, й пошикувалися в каре,
Вперті, й ніжні, й нездоланні, й на старе,
На Шанхай — пішли із квітами
Й лопатами;
І здригнув і затрусився Шанхай
Під ударами насичено-неситими,

І розцвів із квітів дивний малахай
Над калюжами, хибарками розритими...
— Почекай-но, почекай-но, почекай!
Та хіба ж це про Шанхай, про Китай?
Як же так — що з лопатами й квітами?!

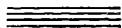
— Про Китай? Та ні, я тільки про Донбас
Відгукнувся сьогодні баладою,
Про «Шанхай», що був у Горлівці захряс
Для ворожого ока принадою,
І вже зник, під склом хибарку на показ
Залишивши свідком сплачених образ,
Що прийдешні бої нам нагадує.

Я про той, що всім країнам і містам
Рапортує травневими звітами,
Де копри з димарями — житами
Стверджують гудками басовитими:
— Буде, буде ще в Китаї, буде й там:
Ми зростаємо, на подив всім світам,—
Димарями, й копрами, і квітами.

Квітень, 1934

ВІРШІ

РІЗНИХ РОКІВ

НОВІ СИЛИ

Хоч ми сидим у тьмі глибокій,
Хоч і царює ніч кругом,
Хоч тоне в крові степ широкий
Та Україна під ярмом;

Хоч зв'язані ще наші руки,
Хоч наші ноги в кайданах,
Та хоч ми довго терпим муки,
Хоч потопляємось в багнах;

Хоч і зруйновані могили,
А в них Україна сама,—
Вже народились нові сили,
Що виведуть нас із ярма.

Ми вірим кожну хвилину,
Та не погасне віра в нас,
Що прийде ще на Україну
Великий визволення час.

1918

ІНТЕРНАЦІОНАЛ

(З російської)

Вставай, громадо, робітнича,—
Весь світ голодних та рабів!
Обурений наш розум кличе
У смертний бій, на ворогів!..

Весь світ насильства ми зруйнуєм
Аж до підвалин, а потім
Ми наш, ми світ новий збудуєм,
Хто був нічим, той стане всім.

То вже буде послідній
І рішучий наш бій —
З Інтернаціоналом
Повстане рід людський.

Ніхто не дасть нам визволення —
Ні бог, ні цар, ані герой,—
Та ми доб'ємось увільнення
Своєю власною рукою.

Щоб зло уміло скасувати,
Своє добро відбити ще,
Нам треба сміливо кувати,
Доки залізо гаряче.

То вже буде послідній і т. д.

Лиш ми робітники, ми діти
У армії працівників
Землею вправі володіти,
Але не гурт катів-панів.

І наколи вже над катами
Із неба грюкне грізний грім,—
Все ж сонце сятиметь над нами
Промінням — сяевом своїм.

То вже буде послідній і т. д.

1918

С О Н

Я був поранений у груди,
Лежав без сили на землі.
Я був один: розбіглись люди
І поховалися у млі.

Дивився навкруги: пустеля,
Руїни голі розляглись...
А тут була рідна оселя
І все, мов рай, цвіло колись.

Все знищила лиха пожежа;
Перемогли нас вороги...
І жаль обняв мене без межі,
І стислось серце від нудьги...

Та то лиш мить! Бо я не смію,
Не можу віру загубить,
Не можу втратити надію,
Що наша сила побідить.

То лише я лежу розбитий,
То лиш мене перемогли!

Ось бачите — червоні квіти
Під небом буйно роздвіли:

То прапори червоні мають
І, ніби птиці,— рвуться з рук!
Ось, чуєте — громи лунають:
То звук війни, то бою звук!

Все ближче, ближче легіони...
Вже чути брязкіт — стук мечів...
Їх сотні тисяч... мільйони
Відважних велетнів-бійців!

Яскравим полум'ям палають
Їх променисті походні.
Ось-ось вони перемагають...
— Гей, враже, не спасешся, ні!..

Хіба ж є в світі перепони,
Щоб стримать їх тепер змогли?
... І урочисто срібні дзвони
Під ясным небом загули.

Всі мрії дивні та бентежні
Здійснилися. Гей, хвиле, стань,
Бо ти відкрила нам безмежні
Шляхи довічних досягань!

І хори солодкоголосні
Мене уводять в світлий рай.
Я йду до вас!..

Зітхання млосні —
І серце пірвалося вкрай...

Прокинувся я. Безсило руки
 Стискали груди. Між пальців кров
 Пробилась з рани. Знову муки
 І біль — страшний, пекучий — знов.

Вже зникла десь моя надія.
 Недовго в світі жить мені...
 І все-таки — таємна мрія
 Десь заховалась в глибині.
 І з подихом жахливим смерті
 Мене так радісно мирить:
 — О, як мені б бажалось вмерти
 В ту дивну, ту чудову мить,
 Коли життя мій сон завітний,
 Ясний, яскравий, многоцвітний,
 Мій променистий сон здійснить!

1918

ПАРИЖ

І гільйотини гострий ніж
 В повітрі близько... скоро... скоро!
В. Блакитний

Ніби звикле — веселий Париж.
 Ніби знов — запальний і натхненний.
 ... Та вгризаються роз'їдливою грижею
 Біржові щоденні бюлетені...

На останні знецінені франки
 Шаблонно розкладається:

Шампанною й фокстротом,—
І важко дихає ранком
З похмілля сплюгавленим ротом.

Мовчазний тільки він — Пер-Ляшез:
Місто мертвих — півмертвим загрожує,
Нагадає — не вивітрилися й не щезли
Дірки куль в огорожі.

І ще «Брут» Давидів у Луврі,
І ще в Карнавалі* — слід бастилій:
— Ні, Париж не забудь, не забудь
Днів Комуни й ножів гільйотини.

Не забудь; лиш вдає: під плече
Голову, під м'яса куртизанок!
Та наближується — ще і ще —
Смертний лоскіт до прілих горлянок.

*Париж,
Січень, 1927*

ЛИСТ ДРУГИЙ

Вчора я рано ліг, Лілю,
Та довго заснути не міг;
Падав ріденький сніг, Лілю:
Годі чекати відлиг:
Ступила зима на поріг, Лілю,—
На свій законний поріг.

* Історичний музей, де зібрано реліквії Великої революції.

Зірвалась оранка на зяб, Лілю;
Похвалить хіба Наркомснаб:
В заготовлях район не ослаб, Лілю,
Лиш з городини лізе, мов краб..
Коли б ти нині була б, Лілю,
Коли зо мною була б!..

Так виходить, що кожний мій лист, Лілю,
Має розсіпаний зміст,—
Мов напідпитку тягне хорист, Лілю,
Всіх пісень за один присіст:
Загубив листуватись я хист, Лілю,
А це — потрібний хист.

Та даремно рядки я тулю, Лілю,
І даремно себе тільки злю:
Думка робить химерну петлю, Лілю,
З «Софіївки» — на зяблю.
Але я тебе справді люблю, Лілю.
Дуже тебе люблю.

І тому, що настала зима, Лілю,
І на зяб — сподіватись дарма,
І мороз верховіття лама, Лілю,
І на вежі турецькій чалма,—
Ще сумніш, що тебе тут нема, Лілю,
Зо мною тебе нема.

*Кам'янець на Поділлі,
1930*

ЛИСТ ЧЕТВЕРТИЙ

Літній бриз,
Літній бриз
Асфальовану бухту погриз;

Від стерна,
Від стерна
Вирина смоляна борозна.

Літній бриз —
Зграбний дотик безграні морів —
Гострячками-іскринками бризг
Протина промінні вахлярі;

Від стерна —
Трактористів наснага і зграб —
На стерниську нова борозна
Тужавіє і гускне під зяб.

А над всім цим невтомно
(Плакатом: Не будьмо відсталі!)
Недомонтована домна
«Азовсталі».

*Бердянськ—Маріуполь,
1932*

ЛИСТ ШОСТИЙ

Ні, від старої Балаклави
Лишилось небагато рис...
Густий, пірамідальноглавий
На перехресті кипарис,

Мого кохання тихий свідок,
Моеї мужньої весни...
Один шорстких своїх нахідок,
Здається, досі не змінив;
Уже немає дяді Юри,
І, ніби в тузі за старим,
Напружено генуйські мури,
Розкривши очі-амбразури,
Новий спостерігають Крим.
Їх термосить раптовий вибух:
Весь вік їх древній — як мана,
Летить, здається їм, у глибах,
Що вириває амонал.
І висипає сонце русе,
Із гір зігнавши тіней флюс,
На бремсбергу небеснім — флюси
Проміння — в бухту, як убрус.
Вона ж, збагачена виразно,
Приймає, з сонцем заодно,
Гостей, що школа водолазна
На скорене спускала дно.
В шихті із сонця, гір і моря,
Бійці, гартовані сто крат,
Моеї батьківщини творять
Один міцний агломерат.
Вночі моряна хмари місить
І тисне в бухту гаряче,
Й зеленувато-срібний місяць
У ночви солодом тече,
І аж до мису Фіоленту,
Моряни зборюючи жар,
З живого срібла виткав ленту
Грайливий майстер-солодар.
Колись ці візерунки хитрі

(До щастя стежка та вела)
Удвох любили ми повітря
Скидять сріблінками з весла,
Густі перетинати хлиби
У ніч спрямованим човном,—
А серце калатало, ніби
Оскаженілий метроном,
Та поруч рвалось друге серце
З моїм незмінно в унісон...
І знов я пережив тепер цей,
Уже відчутий в яві сон:
По стежці щастя допливали
Ми разом до Шайтан-Дере!..
Як гайавати й калевали —
Безсмертне наше це старе,—
Старе, що ніби згусток лави,
Нового іскри зберегло,
Старе, що ним споїли трави,
Мов соком — кожне стебло,
Старе нової Балаклави,
Бо час не змив і не прим'яв
Коханням всяєне ж ім'я —
Як цей пірамідальноглавий,
Що досі шат не заміняв;
Старе, що вічно буде юним,
Переплітаючись з новим,
Зливаючи в казани луни
Двох серць, і вибухів буруни,
І амоналу дужий дим.

ПІСНЯ МОЛОДИХ ГАЙЛЕНДЕРІВ

Ми веселі, юні й безвусі,
Всі ми з Робіном заодно,
Бо зелене перо в капелюсі —
То його все — й наше майно!
Але так вже воно повелося,
Що в баронів і золото, й вино,
То ж веселі й дзвінкоголосі
Всі ми з Гудом ідем заодно...
Ти затиснув, замчище престарий,
Нам горлянки в кам'яній руці.
В твого власника славні отари,
А у мене немає й вівці.
Але ми вже тобі допоможем —
Ширше браму розкрий, воротар,—
Щоби клопоту більше вельможам
Не було від великих отар.
Аж під хмари — небесні горища,—
Залітають у нас голоси.
У барона такі пасовища,
Що і змірять — не має він сил.
Хай же замок високо та вище
Досягають у хлопців списи:
Ми обмежим тобі пасовища,
Допоможем — проси не проси.
На дубах наливаються брості,
Зацвірінькали в небі дрозди;
Сподівайся, бароне, у гості,
Але знай, не п'ємо ми води.
Щоби цвіллю, бува, не взялося
У барона життя і вино —
Ми, веселі й дзвінкоголосі,
З Робін Гудом завжди заодно!

ЛИСТ З ЕРІВАНІ

Я не знаю, куди до тебе писати
І чи дійдуть оці рядки,
Не вщухають пасати,
У серці пасати,
І присмак від них гіркий!
Та не гірко мені від цієї гіркоти,
І ніби потрібна вона,
Як незвана докотить,
Як просочиться потай
Перетлілого болю луна.
Бо так гостро скринилася в готельній
Залюдненій самоті
Убого-пустельні
Вірменські сільця на путі.
І клином лиснючим шпиль

Арарату —

Садистично-незрушний такий —
Цитував з Робаяту
Про втрату і страту
Безнадійно ритмічні рядки.
І з геніальних сентенцій Омара
(Холодно-розпачливий плин!)
Поставала примара —
Непримарно-виразна примара
Отруєних трупом долин.
І коли воркотіли розмірні робайї —
Ввижалось мені на горі:
Хтось, до жаху знайомий,
ритмічно рубає,

Методично рубає
Змертвілих синів Наїрі.
Та в примару ту вдерлась нова Еривань,

І в майданах нової Єривані
Розчинився мій сум у вирах поривань,
І розтанув у леті стрімких поривань
У напруженому паруванні.
Я відчув: мій відчужений біль ущух
У відновленому Гаястані.
Я почув: у колбуді співає ашуг
(Під таару — рулади гортанні):
Про вірменські колгоспи співав ашуг
Патетично-безжурні руп'яні:
Я працюю у колгоспі —
Будем пити ми вино!
Я ударник у колгоспі —
Будем пити ми вино!
Не приходьте, злидні, в гості —
Будем пити ми вино!
Хай куркуль отрути вип'є —
Будем пити ми вино!

*

З неба сипле сніг, сніг,
Білий, як належиться.
З вітром спільно з ніг
Валить ожеледиця,
Обвиває хуга
Кожний дах,
Марно сіє хуга
Штучний жах,
Бо стрічає хуга
Між щілин
Із пісень ашуга
Міцний клин.
Бо по всіх будовах,

Бо по цілих добах
Сповнює робота
(Не лякає хуга),
Сповнює робота —
Не спиняє хуга!
Сповнює робота
(І гримить!)
Кожну мить,
Сповнює робота
(Врівень з Араратом!),
Сповнює робота
Кожний атом,
Сповнює робота
(З ранку до зірок!),
Сповнює робота
Кожний крок,
Сповнює робота
Кожний вилам —
І мені забило рота
Гіркуватим пилом —
Будівельним пилом.

*

Через це в мене присмак у роті гіркий,
Через це не вщухають у серці пасати,
Через це захотілось до тебе писати,
Хоч не знаю, чи знайдуть тебе ці рядки.
Через це не гірчить від тієї гіркоти,
Через це мені справді потрібна вона —
Як незвана докотить,
Як просочиться потай
Перетлілого болю луна.

1936

АКОПУ АКОПЯНУ

Через підпілля, крізь окопи,
Як ювілейний кращій дар,
Ти пісню нам приніс, Акопе,
Сердець ашугів володар.

Життя було тобі — ковадло,
І молотом — перо; коваль,
Ти ним крушив царистське падло,
Буржуйську гніль, дашнацьку шваль.

В Баку, Гянджі, Степанакерті
Кривавий лютував буран,—
Та дике святкування смерті
Зневажив твій «Меран-чкеран».

І свіжим дихають екстазом,
Одгулом молота-пера,
З «Більшовиком-Шіраком» разом —
Пісні більшовика-Дніпра!

30 травня 1936

18 ЧЕРВНЯ 1936 РОКУ *

І з бюлетенів кожний стежив
Грізну хвороби течень,
І спокій кожного залежав
Від цих коротких речень.

* День смерті О. М. Горького.

І цифри пульсу, ритми серця
Вивчали ми напам'ять.
Щоб слід їх і тоді не стерся,
Коли їх крєп обрामить.

Щоб жив од подихів первісних
У всіх людей набікл,
У кожнім пульсі — буревісник,
У кожнім серці — сокл.

Щоб аж до подихів останніх
Життя всього земного,—
Цвіли в могутніх наростаннях
Казки й пісні про нього.

БАЛАДА ПРО ПРЕКРАСНОГО АНТАЛЯ

(З угорського фольклору)

1

— Мамо, кохана мати! Треба мені сконати,
Лишилося тільки померти за Варгу Ілону!
— Ні, навіщо вмирати, муко мого лона,
Втіхо мого лона,
Спи, мій прекрасний Анталю:
Хіба тобі мами не жаль?
Бо ж і я б за тобою померла...
Краще будемо млин чарівний будувати,
Щоб коло одне вгору кидало перли,

Щоб цілунки струмками кидало жорно,
Друге коло щоб сіяло всюди дукати,
Хай оця нас турбота огорне!
Всі найкращі дівчата збіжаться до того млина,
Може, прийде і Варга Ілона, може, буде
між ними й вона.

2

— Мамо, кохана мати! Ой, як хочеться
подивитись!
Відпусти ж мене подивитись на млин чарівний!
— Не ходи, моя доню, дивитись на млин
чарівний:
То розставили пастку, щоб спіймати лисицю.

3

— Мамо, кохана мати! Треба мені сконати,
Лишилося тільки померти за Варгу Ілону!
— Ні, навіщо вмирати, муко мого лона,
Втіхо мого лона,
Сину мій, прекрасний Анталь!
Хіба тобі мами не жаль?
Бо по смерті жаліти вже пізно...
Краще будемо міст чарівний будувати,
Міст великий, залізний!
Подивитись збіжаться всі найкращі дівчата,
Всі найкращі дівчата — це ж така новина:
Може, прийде і Варга Ілона, може, буде
між ними й вона.

— Мамо, кохана мати! Ой, як хочеться
подивитись!
 Відпусти ж мене подивитись на міст чарівний!
 — Не ходи, моя доню, дивитись на міст
чарівний:
 То розставили пастку, щоб спіймати лисицю.

— Мамо, кохана мати! Треба мені сконати,
 Лишилося тільки померти за Варгу Ілону.
 — Ні, навіщо вмирати, муко мого лона,
 Втіхо мого лона,
 Сину мій, прекрасний Анталь!
 ...Але сталася смерть. І вже зайвий жаль.
 І хіба це допоможе, що мати невтішна й сумна?
 Подивитись на тебе збіжаться всі найкращі
дівчата:
 Може, прийде і Варга Ілона, може, буде між
ними й вона...

— Мамо, кохана мати! Ой, як хочеться
подивитись,
 Відпусти мене до хати, де мрець!
 — Вже тобі не вернутися до хати, де мрець...

7

— Встань, мій сину! Встань, мій прекрасний
 Анталь!
 Скільки збіглось найкращих дівчат, скільки
 краль!
 Ось і та, для якої ти вмер, коло двері твоєї хати;
 Ось уже на подвір'ї вона, для якої ти мав
 умирати!
 Встань, мій сину, встань, мій прекрасний Анталь:
 Ось вона коло ніг твоїх, встань, щоб сльози їй
 втерти!

8

Я ніколи не бачив прекраснішої смерті!
 Ось сміються очі, поцілунків шукають уста
 — і тремтіння в ногах.

1934

П О Е М И

КРИМ

(Мало бути поемою)

I. Перекоп

Розкішний, баєчний Криму!
В кожному кипарисі — кров і біль.
Цюкотом зсохлих кісток, а не римами,
Пісню співати собі.

Їх падало тисячі, тисячі
За волю майбутніх мільйонів:
Де ж той сницар, що з мармуру висіче
Стільки надгробних колон?

Не пишть, не пишть епітафій,
Не гукайте гучної слави:
Де ж той поет, що потрапив би
Висловить цю славу словами?

Не вдягайте жалібних риз,
Не плачте над рваними ранами:

Де ж вони, ті океани,
Що вмістили б стільки сліз?

Тільки знаю: знов над окопами
Забуває буяний цвіт
Та в анналах СРР Європи —
Житимеш, житимеш, Перекопе,
Мавзолей невмиручих мерців.

II. Севастополь

Панорама. Малахів курган
І верхівля братської могили.
Скільки їх, робітників і селян,
Головами тут наложили!

Одинадцять місяців бій:
Скільки серць нанизали багнети!
І панночка в сукні голубій
Висліпилась лорнетом.

І пече.

Невблаганно.

Наскрізь:

Жили й померли рабами...
— З якою б насолодою перегриз
Ваше горло, панночко, зубами!
Ні, не можу. Не маю слів.
Панорама... Трагедія? Фарс?

*

— Пом'яніть усопших рабів —
І божих, і царських...

III. Балаклава

Море — не море — озеро;
Яликом ледве колише;
А в небі — зоряного возу
Зламаний дишель.

У морі втопилися коні,
І в час хуртовин і злив
Хлещуть скеляні скроні
Кошлатими білими гривами.

Тепер вони зовсім смирні;
Беззвучно шугають під яликом.
Часом хіба який вирине
Й облявок поцілує палко.

Ні, не коні, це трупи, трупи!
То не ялика хлюпання — плач!
Сотнями, виспами, купами
Всю бухту, все море загачено.

З часів Одиссея й лістригонів,
Що вперше сон бухти розбуркали;
З часів генуйської колонії
Чімбале, зруйнованої турками *

З часів оспіваної Теннісоном
Загибелі британської бригади **

* Балаклава колись була колонією генуйців і мала назву Чімбале; згодом її захопили і знищили турки. (Прим. автора).

** Під Балаклавою в час Кримської кампанії було знищено цілу англійську кавалерійську бригаду; поет Теннісон оспівав цю подію в поемі. (Прим. автора).

До кривавих днів, як з бароном
Робітник змагався за владу —

Гинули — гинули — гинули
Тисячі тисяч завзятих.
Намулом — мушлями — глинами
Притлумлено зойки проклять.

Та бухта підковним рупором
Клене за тих, що загинули —
Роздертих, розчавлених, рубаних —
За всіх: і не винних, і винних.
І нема забуття тим трупам.
І нам, живим — відпочинку.

IV. Ай-Петрі

Я збагнув їх — ці кримські ранки,
Хмарами пощерблений Ай-Петрі
Й на небі незагоєні ранки,
Освітлені далекими ракетами;

Я збагнув їх — ті налипки крові,
Що іржавлять зелену перлину,
І цей свіжий, петлястий шов,
Що на сході над Яйлою виринув;

І чому продираються рисами
Похмурих, суворих речень
Чорні мінарети кипарисів,
Білі кипариси мінаретів;

І чому над голими горами,
Де ще сплять байдужі татари,
Манячить примарами хворими
Й не зникає криваве марево.

Я збагнув це.

Ні, не романтика.

Я збагнув це.

Ні, не символіка.

А просто: бачили — з дрантя
М'яса — кістки чоловічі, оголені.

А просто: зуби вищирені.

Просто: ґратами зламаними ребра.

І зайві оди напищені.

І балад таємничих не треба.

Треба тільки отак — збагнути
(Здавити у горлі корчі),

І стати розсудливо лютими,

І зробитись жорстоко творчими.

Харакс, 1923
Монреаль, 1926

НІАГАРА

Вечель Ліндсей писав про Ніагару.
Вільям Кірбі писав про Ніагару.
Михайль Семенко писав про Ніагару
(Хоч він її, між іншим, не бачив).

Можу назвати ще пару —
Кількість нічого не значить;

Важно, щоб висновок:

Ніхто не написав Ніагару —

Всі писали (тільки) про,

з приводу
і так далі.

І я також.

(А може, й ні).

I

Ніагара не проста, не хитра.
Ніагара така, як трапиться.
Ніагара не зраджує ритму;
Тільки зразу радієш: анапест!

А раптом роблено заграє: ревне силабічно,
Риму замість асонансу родить невідклично,
А порою серце троїть ритмом коломийки
(Галичино, не покину та про тебе мрійки!).

Стукає потягом, крутить машиною,
Жорна жене у ревучім млині,
Водяною мукою іскринною
Бризкає в обличчя мені...

Та чому свій водоспад татари
Кличуть Летюча Вода — Учан-Су,
А тебе нарекли: Ніагара —
Гуркотлива Вода — ірокези й сіукси?

Я впізнав; і ще говоритиму:
Розібрав, відчув, одкрив —
Ніагара не зраджує ритму;
В Ніагарі лиш Р і рик.

II

Ніагара така, як трапиться:
Можна гудить її — і славити.
Ніагара, величезна фабрика,
Крутить скляними валами.

Оторочена скеляними вежами,
Снує білорізні нитки,
В'яже варежне мереживо
З-під п'яльців своїх плитких;

Холодна — пріє розпарено
І з пилу прозорого тче:
Крізь шумовинне варево
Блават без кінця тече.

Зелений, а може, й блакитний,
Ліловий, а мо' — й не мо' —
На шмаття безглуздо розітнеться
Й знов зрослося немов.

І на струпи порогів квапиться,
І тече, і тче, й січе:
Ніагара така, як трапиться:
І така й не така і ще...

III

А зание, а завие,
Зарипить, як немащені ворота:
Ніагара — п'яна повія,
Ніагара танцює фокстрот.

Не соромиться, що аж ломиться,
Аж набрякло черево вагітне,
Трусить ним і не вгомониться —
Ну, вгадай, які там в неї ритми!

Де там ритми? Груді випне,
Посередині — турицею проділ,
І товчеться, й в язне, й липне,
Та при всьому, при народі.

Молоко з грудей оголених,
Од обличчя пудра хмарами,
Щоб припудрить все довкола,—
Черинь шахт і дим гамарень.

Щоб не думали, щоб не бачили,
Щоб не плакали, не балакали —
Знай, танцюй, хоч вискоч з капців!
Може, й так воно, може, й не так воно,
Може, й зовсім якимось інакше,
Може, й просто — от, як трапиться.

IV

Хочете ближче глянути?
Можна оце пароплавиком:
Називається «Діва Туману»,
А саме дрібне й плюгавеньке.

Йї не боїться. Просто аж дивно —
Це мізерне — йї сміє боротись!
Ніагара спинилась розгнівано,
Ніагара кинула фокстрот.

Мить — здається — застигла стурбована.
Потім — рамена з'єднала веселкою,
І як сипне шумовинною вовною,
І як шпурне це людське пуделко!

І як закрутить, як забабахкає,
Як ревоне та як зарегочеться!
— От куди вони!
Он які?
Ах які!
А на цурочки вам не хочеться!

Як завертить вири свої дзигною,
По веселці тумани зигзагами.

Як застрибає, як заплигає:
— Я ще з вами побалакаю!

І не знаєш — тікати залякано,
Чи благать її та лащитися:
Ніагара — ось воно, як воно.
І не так іще, як трапиться.

V

Ви не бачили Ку-клукс-клану,
А то одразу б собі уявили:
Тільки Ку-клукс-клан у білих,
А ці — в чорних сутанах.

Підземелля. Темно, як у шахті.
Вузько стулились у штольні стіни.
Ковзько — ледве встоїш на ногах ти.
І в присмерку — ланці чорних тіней.

Виринають слупами суворими.
Підкрадаються згряями хижими.
І малює уява хвора
Змови й жахи.

Плямами сліпими обличчя
Ледве продираються з присмерку...
А зрештою — геть таємничість:
Це просто в плащах гумових тūристи.

Це просто для них пробуравлено
У скелях одвічних печери,

Щоб отак улазити для забави
Ніагарі в саме черево.

Туристи... І враз стало нудно:
Кодаки, сувеніри, ну, да...
А мені Ніагара — рудня,
Де тече жива руда.

Хай зітхають оті малахольні,
А мені хоч би кайло в руки,
Як заграє з бічної штольні
Срібнорудих обвалів грюк.

І хочеться вперто довбати
Ці живі бунтівливі пласти,
І замкнути в крицеві грати,
Й на колеса й в турбіни пустить:

Хай даремно не леться, не тратиться,
Хай кипить в казанах, на верстаках:
Ніагара така, як трапиться —
І така і ще й не така.

VI

Ніагара — повія і рудня.
Ніагара — пустун і бунтар.
— Як трудно, як трудно
Оспівати тебе, Ніагаро!

Ну, і що ж з того, що це гарно,
 Ну і що ж, що дивитись приємно,
 Коли стільки сили дармується марно,
 Стільки моці марнується даремно!

Ну і що ж, що грає веселкою вранці,
 Палахтить полумінням заходу вечір,
 Коли крутить лиш пару електричних
 станцій,
 Та й то казна-як і не до речі.

Ну і що ж, як ляскають туристи
 кодаками,
 Затуркані поети складають дифірамби?
 — Ех, якби тебе нам би —
 Стисли б тебе мускулястими руками,

Розрили б береги екскаваторами,
 Заглушили б твій рокіт сиренами,
 Розпалили б усю тебе ватрами —
 Домнами, й гутами, й мартенами,

Підточили б тобі роги й ратиці,
 Повтикали б колес у ребра —
 І була б ти не така, як трапиться,
 А якраз така, як треба;

І була б ти тоді не ледачою,
 І була б ти тоді не облудною —
 Вперезалася б передачами,
 Трансмісіями б облуталася;

І була б ти, переможене пудище,
Роботяща, смиренна й слухняна.
— Ох, чекай, Ніагаро, це буде ще,
Кому як, а тобі — погано.

VIII

Думаєш: хай собі бреше:
Лиш на язик вони бистрі.
— Ей, Ніагаро! Недурно ж ми крешемо
З м'яса живого іскри!

Думаєш: ач, які мудрі;
До мене дістатись — далеко!
А в Каспій пустити Аму-Дар'ю —
Це хіба близько й легко?

Думаєш: задаються на масляні
вишкварки;
Одна я на світі — що ж патякати марно?
— Ей, недурно ж свої й чужі ми ломили
карки,
Щоб втамувати тисячі Ніагар!

Недурно ми вирости Волховстроями,
Маримо немарно Дніпрельстанами —
Ніагаро, всю землю зароїмо,
Ніагаро, й тебе дістанемо:

Діпремо лавами впертими,
Оточимо, й струснемо, і вдаримо
З шахт Донбасу й Альберти,
З бетлегемських та уральських сталеварень.

Настирливо, й методично, й моркотливо,
Зціпляючи запопадливо електрони.
Ми заллемо розливними зливами
Всі старі маєстати, всі трони.
І тебе, продажну, й бурхливу —
І тебе — і в тобі не потонемо.

ІХ

Так, Ніагаро, недаремно ми
Проляля ніагари крові,
Недаремно я оце ремствую
Не своїм — вселюдським словом.

І чека — і електрифікація,
І багнет — і це червоне слово —
Все на те, щоб не могло траплятися,
Щоб не стало зовсім випадкового.

Знаю — критик скаже: агітація.
Може, й справді; хай; і що нам з того?

Ніагаро, вдвох з тобою ми в оточенні,
І обом — двобої нам вихресті:
Нащо ж бути нам вихолощеними
й безпорочними?
Невже лиш для критиків і туристів?

*Ніагара-Фоллс, Канада,
Вересень, 1925*

ЧОРНА ЕПОПЕЯ

Не я це все вигадав — де мені!
Я — лише квола луна,
Рефлекс ваш притьмарений, темні
Творці золотих баланад.
Не я ці співаю пісні —
Святі й блюзнірством тавровані;
Не мені, не мені, не мені
Відтворить їх чужою вам мовою!
Я ковтаю їх лише, як сніг
Всотує сонце весною;
Якби міг, якби міг, якби міг —
Я б розтанув, щоб шлях вам угноїть!
Якби міг — хоч на мить заяснів
І осяяв би льот ваш ракетою,
Я б себе спопелив за пісні,
Чорні діти, раби й поети!
Та знаю: діти зростуть,
Будуть з блазнів-рабів комунари,
Бо не попіл, не блиск і не лють,—
Творчий рух звитяжить у чварі.
Рух — і тяжіння; ритм і борзень;
Прямування і спайність, і тами —
І потужно-червоних пісень
Я жбурлятиму жменями — з вами.

САМБО

Самбо як Самбо

Скільки у вулиці шумів...
Скільки у вітра хмар...
Скільки у сонця розпечено-жовтих п'явок...

Прокляття вам всім!

Я, Самбо чорний і голий,

Я, Самбо голий і чорний.

Сім раз по сім

і по безліч років,

Сім раз по сім

і по безліч акрів

Ці скоцюрблені пальці сапали й пололи

Білу, як ваша шкіра, бавовну,

Жовтий, як ваше злото, маїс

По плантаціях Каліфорнії.

Я, Самбо, все зніс.

Сонце жовтими п'явками

Висисало кісток моїх сік.

Захлинались беззвучно й гавкали

У шлунку голодні пси.

Я, Самбо, не плакав,

Не просив, —

Я звик.

.

Я Самбо у пранетрях

Флоріди

Сім раз по сім

і по безліч років,

Сім раз по сім
і по безліч акрів
Викорчував пнів —
І мені не набридло,
І я не сатанів.
І сім раз по безліч хмар
Вітер у мене жбурляв.
І сім раз по безліч дощів
Вимивало кістки мої з м'яса.
І корчило серед корчів
Жовтою пропасницею
У сльоті
По миршавих пампасах
Обох Каролін і Дакот.
А я, Самбо, мирно марив,
Я і моя вся раса.

.

Вулиці Чікаго розпаханими шумами
Випантеличували плутане шмаття мого мозку.

Самбо вантажник на возі.
Самбо вейтер* в обжорці.
Самбо грум**.
Самбо нічний дозорець.
Самбо, запльований фігляр,
У балагані
Зашкварює
Джиг*** і чечітку
Під
Ідіотський сточеревний регіт
І ляскіт мерзенних поличників.

* Офіціант.

** Конюх.

*** Ірландський національний танець.

Самбо
І вся його раса,
Сім раз по сім
і по безліч років —
і вічно.

— Прокляття
вам
всім!

Самбо у лісі

Старий пане-дубе, твій час надійшов —
Зім-зам-зіп-зум!
Зрубую тебе я, посічу на дрова —
Бім-бам-біф-бум!
Птахи по вітах, шукайте нових гнізд —
Зім-зам-зіп-зум!
Старий пане-дубе, підеш на заріз—
Бім-бам-біф-бум!
Білим треба палива — холод, вітер свище—
Зім-зам-зіп-зум!
Підноси ж сокиру, чорний, вище, вище —
Бім-бам-біф-бум!
Старий пане-дубе, на зітхай з образи —
Зім-зам-зіп-зум!
Ми дерева ріжем, білі ріжуть нас...
Бім-бам-біф-бум!

Самбо і добра пані

Моя стара пані так мені казала
(ой хоч казала, ой та ще мало!):
Бідний мій Самбо, ти в неволі зріс,
(ой чорний Самбо, знай — сапай маїс!).

Та, як я сконаю — будеш ти на волі
(ой повертайся, — сапка у стодолі).
Вже ж і постаріла, вже ж і полисіла
(ой працювати вже мені несила!),
А таки живуча, таки не вмира
(ой стара пані, помирать пора!)...
Вже померла пані, вже подохла — амба!
(ой нема волі та для тебе, Самбо),
Бо панич зостався — будеш мій льокай
(ой чорний Самбо, краще утікай!).

Самбо втік

Біжи, біжи, негре, патруль доганяє,
Біжи, біжи, негре,—
Вже ранок іскри креше;
Біжи, біжи, негре, патруль доганяє,
Біжи, біжи, негре,— може, ще й втечеш!
Цей негр біг,
Цей негр летів,
Шлюбний свій чобіт
Цей негр загубив.
Цей негр летів
І втік таки —
Подер сорочку
На два шматки.
І біг же цей негр, і біг же він здорово,
Та головою в шершневе гніздо,
На паркан —
через лан —
і шукай —
пропаще!
Білий також хутко біг, але мурин —
краще!

Ліричний відступ

та балада

Ех, річко Аппалачікола!
Ех, річко Аппалачікола!
На лівому березі й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —
ніколи —
ніколи —
ніколи —
(Ех, річко Аппалачікола!),
Кров дзюрчала із жил,
як з іржавої ринви!..

Може б, треба про це баладу,
Та я не вмію, не втну.
Будували форт не на розраду,
Будували на війну.

І стояв той форт для незламних когорт,
Боронили свій край патріоти,
Засівали кризь мох олив'яний горох
На десанти британського флоту.

І точилась борня. Не бувало-бо дня,
Щоб не дихали смертю гармати:
По лісах, по корчах лютував дикий жах,
Та героїв не міг подолати.

* Див. примітки в кінці книги, стор. 306.

Проти велетнів тих — хто змагатися міг?
Хто схилити міг зоряні стяги?
І під клекіт вітрил (бо забракло вже сил!)
Брит утік із країни відваги.

І поет записав про відвагу тих лав
До скрижалів нескореної слави.
І вже спокій настав. І хоч відблиск заграв
Заховали на згарищу трави.

Та не скаже трава. І не рік, і не два
Вже Форт-Блаунт стояв спорожнілий.
Згасли в баштах вогні. Лише круки рясні
Доїдали десь тіло зотліле.

Лише кістку десь гриз у норі своїй лис
Та зализував краплі нестерті.
Форт бадиллям заріс. Оточив його ліс:
Поквитались з людиною нетрі.

Ось воно ніби й балада,
Віддали данину — й позбулися.
...Будували форт не на розраду
І не втікачам на притулок...

Ех, річко Аппалачікола!
Ех, річко Аппалачікола!
Від Форт-Блаунта й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —
ніколи —
ніколи —
ніколи —

(Ех, річка Аппалачікола!).
Кров дзюрчала із жил, як з іржавої
ринви!..

Як закладали муринську комуну

Самбо промовив:

— житло.

Негри гукнули:

— спочинок!

— Тут закладемо село

На згарищах і руїнах.

Бастіонів цих не розвалимо,—

Хай нас боронять од звіра;

Нетрі дадуть нам палива,

Іжі та миру.

Хто ж до чорних може рівнятися?

Хто ще такий плодовитий?

Де оселилося двадцять,—

Стало невдовзі триста.

Декого з перших вже з'їла черва,

Інші черги очікували,—

Та бруньки вже буяли голічерева,

Як предки — щасливі й дикі.

Ворог один у них —

звір.

Одна турбота —

голод.

Зброя —

меткий топір.

І в жилах —

сила й молодість.

Самбові казки

... Гільки ночами глупими,
Чорнішими за колір муринської
шкіри,

Від Самбових казок страхітних
По тростинових халупах
Трусилися діти:
Десь такі страшні й такі білі-білі
(Як старого Самбо волосся)...
Ікли — гостріш за сокири,
Рук нема зовсім
(І ніг);

На правому рамені —
батіг,

На лівому —

батіг,

З носа й рота дим,
Голос — як грім,
Або ні, такий, як у того, що в лісі вие,
Уууааа! ууууаааа!
Очі такі, що, як глипнув —
тут тобі й крес.

Біжать (бо ж без ніг!) — на колесах.

Не втекти й не сховатися.

А може, й не так:
ратиці.

Роги і хвіст,

І на тілі — біла вовна.

Вгледить де чорного —

Так і з'їсть,

Тільки хрум-хрум на зубах!

Особливо ж дітей, що не слухають старших

Та бігають далеко в ліс.

...А може, й даремно застрашують,
Їм аби слухались — звісно...
Діти не вірили й старі забували.
Тільки часом заніють багрові борозни,
Що батожене вирило рало, —
І шкіру дубив мороз.
Ех, річко Аппалячікола!
Ех, річко Аппалячікола!
Од комуни муринської й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —

ніколи —

ніколи —

ніколи

(Ех, річко Аппалячікола!)

Кров дзюрчала із жил, як з іржавої
ринви!

Схема: дуже проста і дуже суха

Скільки таємниць,
Стільки ж і ключів —
Можна про все дізнатися.
У білих рушниці,
У білих гармати,
І білим шкода втікачів,
І білим шкода землі —
І білі дуже обурені.
А проте — у білих є уряд,
А в уряді є кораблі,
А на кораблях — матроси
Замітають кльошами палуби.

І те, що батьки прогавили,
Можна синам надолужить.
Схема, як бачите, проста.
Навіть дуже.

Експедиція

Гукнемо ж ура і ще тричі ура
Лейтенантові славному Лумі!
Корабель на вітрилах, мов ластівка, грав
І місце мав вільне у трюмі.

Команда на диво — усі молодці,
Готові хоч в пекло чи й далі,
І штурман упевнено-твердо в руці
Стискав своє коло штурвальне.

З-за обрію форт їм назустріч поплив;
Звузився в річці фарватер;
І на земляні порохняві вали
Хиžo зиркнули гармати.

Рукою махнув лейтенант — і за дно
Вчепилася котвиця цупко,
Й дванадцять матросів (всі весла водно!)
Помчала до берега шлюпка.

Діти побачили білих,
Думали: не так воно й страшно.
Та старші, крижаним жахом вражені,
Метушливо до берега бігли.
Післанцям наказ був: не гаятись
І слів не витрачати зайвих.

— Стрілами їх — за вогні!—
Й ремствувала збентеженим роєм.
Але Самбо мовив:

— Ні.

Не вам із білими змагатися...
Та в білих — є бог:
Його на підмогу
Смиренно закликаємо, браття,
Збентежена, жахом знесилена,
Клякнула юрба — заголосила:
— Я маю крила,
 Ти маєш крила,
 Всі божі діти мають крила!..*
Серця передчуттями рила
Безнадія слів незрозумілих...

І не дала молитва ради, —
Дали земляні вали;
Надвечір стихла канонада,
Вибухова припинилася злива,—
Будували-бо форт не на розраду,
Й не легко 'го було валити.

У форті

Ніч. Тиша у форті така зловтішна.
Ніч. Питьма по хатинах така зловісна.
Ніч. Тиша. Питьма.
Лиш чутно — беззвучно кришиться
Надії вутлий лист...

* Слова негрської баптистської молитви.

А на кораблі

А на кораблі
Світло сяє весело,
І ліхтар на плесі
Вузликів наплів.

Грає в річці рій
Золотих комах...
Ну ж і хлопець аховий
Штурман Джон Макрі!

Лисий боцман Мік —
Аж упріла лисина
(Як чардак не трісне?) —
Одбиває джиг.

А п'яниця кук*
За музику сходить,
І йому не шкода
Ані уст, ні рук.

А ще юнга Джім,—
Ну й мастак на вибрики!
І не треба кубрика
Сонним вартовим.

А як гомін стих,
Скупчилися старші:
— Нумо ще товаришу,
Втнем пісень старих!

* Кухар.

Знов на сцену кук,
І виводить довго
Спів про Шенандоа,
Про його дочку.

**Пісня про славного вождя Шенандоа
та його красуню дочку**

Міссурі річка широка — не зміриш —
Егой ти, бистра річко!
Над нею шатра червоношкірих —
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі!

Ех, закохався купець в індіанці —
Егой ти, бистра річко!
Човна вантажив дарунками вранці —
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі!

— О Шенандоа, віддай мені дочку —
Егой ти, бистра річко!
Віддам усе, що є у човночку,—
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі!

Та вождь відкинув дарунки й долари—
Егой ти, бистра річко!
— Моя дочка купцям не до пари!
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі!

Та от приплив один янкі-шкіпер —
Егой ти, бистра річко!
Пришвартував до шатрів його кліпер —
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі!

Води з вогнем вождеві дав бочку —
Егой ти, бистра річко!

І через річку завіз його дочку...
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі!

Минули сні горілчані злотні —
Егой ти, бистра річко!

Дочки нема — вождь дуже самотній...
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі!

І я сумна, без батька, без мами,—
Егой ти, бистра річко!

Чи ж вас забуду я, рідні вігвами?..
Егой, я їду ген широкою-широкою Міссурі...

Другий обстріл

Раптом все завмерло, все затихло:
На палубі — лейтенант.
Здається — навіть бриз по вантах
Кинув дихати.

— Кук, стопники,— на кухню, жваво!
Розводіть вогні по топках, по горнах!
Смачну й гарячу страву
Пектимемо, варитимем для чорних!

І ніхто не зрозумів мети
(Хоч напружилось кожне вухо), —
Нащо в печі, на кухні
Гарматні кулі пекти?

Чи ж і так вони не загартовані?
Хіба що для пожежі?

Так всі ж бо кулі лягали зовні
Чи по валах земляних теж...

Ну, часом далі там трохи,
Але ж — не досягали хат.
...Тільки один лейтенант
Знав за пороховий льох...

Чітка команда. Послух — як завше.
— По місцях, — нумери, фейерверкер!
— Готуйсь!
— Є!
— Вогонь!
— Є!

І як бевкне,
Метеором ніч перетявши...
Другий... третій гулко торохнув...
Не досяг — перекинув — от-от влучить!
Мить напруження неминучого...
Вибух! Пекло! Є! У льох!

Фінал

...Ех, та що вже розмазувать —
Хіба це новина чи вперше?
Душ із двісті вибухом зразу,
Багнетами добили решту...³

Вертали матроси з розправи —
Голови долі в задумі...
— Гукайте ж ура і ще тричі ура
Лейтенантові славному Лумі!..

Ех, річко Аппалачікола!
Ех, річко Аппалачікола!
На лівому березі й досі руїни...
І ти не забудеш —
І ми не забудем —
ніколи —
ніколи —
ніколи
(Ех, річко Аппалачікола!).
Кров червона із чорних жил —
як з іржавої ринви!..

Речеве зауваження *

Справедливість вимагає зазначити:
Не всіх перебили чорних,—
Лишилось живих душ із двадцять —
Їх віддали хазяям законним.

Ще одне

Ще одна (другорядна) деталь:
Постановою конгресу — дар:
Лейтенантові Лумі — медаль.
Команді — п'ять тисяч доларів.

* Речеве — суттєве.

ДЖОН БРАУН

Тіло Джона Брауна зотліло у труні
Тіло Джона Брауна зотліло у труні,
Тіло Джона Брауна зотліло у труні,—
А душа пішла у рай!

Слава, слава, алілуйя!
Слава, слава, алілуйя!
Слава, слава, алілуйя!
А душа пішла у рай!

Тіло Джона Брауна ⁴

Лицеміри! Лицеміри! Лицеміри!
Це ж ви, це ж ви його вбили!
А кістки струхлявілі вирили
Для бізнесу й похвальби...

Це ж ви йому карк виголили,
Це ж ви намилили зашморг,
Ще й скроні його не застигли,
Як почався ганебний ваш торг.

Білий загинув за чорних!
Білий зрадив білих!
Але стежку давно вже проторено
До могили з кістками зотлілими.

Придавили ідіотським каменем,
Понакаляли речень та дат —
І прибуткове видовище роками
Пригягає повій та солдатів.

Жваво йде торгівля сувенірами.
Псалми гугняві тлін могили крають:
— Тіло Джона Брауна зотліло у труні,
А душа пішла у рай...

Злочин Джона Брауна

Джон Браун, старик жилавий,
Міцногрудий, з бородою патлатою,
Вдарив повстанськими лавами
На південних плантаторів.

З Джона Брауна не був філософ
Й не був із нього співець,
Та слів його злотні розсипи
Стільки принадили серць.

Слова були прості й наївні —
Й не можна було їм не вірити:
— Невже бути людям нерівними
Тільки за колір шкіри?

Коли гнобить людина людину —
Треба зброєю нищити граги!
І селяни ферми покинули
І за ним пішли вмирати.

Інші за злото

Інші боролись за злото,
За життя без турботних годин,
А Браун звик до роботи —
Браун був селянин.

Руки, роз'їдені потом,
Звиклим рухом звели карабін.
А інші — пішли за золото,
За життя без турботних годин.

**Що сказав і чого не сказав
Уїттїєр**

Як у полон Джон Браун попав
(Вже чекав із мотуззям кат) —
Він промовив:
— Не хочу попа,
Що гнобителям служить і кадить;

А як треба — складуть молитов
Чорні рабині й діти — за Джонову душу.
— Варта! Кроком руш!
— Рушниці наготов!

Біля брами — рабиня з дитиною.
І в душі його дрогонула струнка:
Браун мимо дозорців ринувся
Й припав до немовляти поцілунком.

...Ах, все це сказав уже Уїттїєр
Та й інші переспівували не раз...
Чого ж так глузливо вітер
Шматує озеро Пласід?

Джоне Брауне, згинув намарно
Твій наївний, сільський героїзм:
Стільки років кров'ю забарвлено,
А люди — нерівні й різні,

А твоя дурнувата віра
В Республіку Рівних майбутню
Дала торговцям сувенірами
Постійний легкий прибуток.

І ще на тобі зароблятимуть
Писарі псалмів та віршів,
А раби, й кайдани, й грати
В твоїм краї й нині незгірші...

Частина четверта

САМБО ВІЛЬНИЙ

Хто створив пісні

Як питають, хто ці пісні створив,
Ти скажи: то був темношкірий мурин,
Він мав тільки сині
Штани з парусини,—
Він з Південної був Кароліни.

Як питають, чому в пісні біль і надрив,
Ти скажи: день і ніч він задурно робив
До поту й до кривці,
А спав на долівці
І, голодний, співав у мандрівці.

А чому золотиться в ній сміх, як маїс?
Ти скажи, що у сонячнім Діксі⁵ він зріс:
Хоч корчився плазом,
Та пружисті мав м'язи
І не плакав — сміявся з образи.

Як питають, чому в нього смуток в очах,
Ти скажи, що згубив він хороше дівча.
Як згадає старе —
Аж за серце бере:
Важко диха, та хтозна, чи вмре...

Ти скажи, що із білим у карти він грав,
Чорний виграв, та білий всі гроші забрав,
І одержу, і гроші,
Черевики й калоші —
І їдять його, голого, воші...

Про рівність

Он сидить дятел,
Та на дубі дятел —
Дятел, дятел,
Дзьобає дуба,
Вчиться рахувати.
Гроші рахувати:
Чорному центи, білому долари,—
Ой, таки чорному — білий не до пари!

Он там пчілки,
З гілки до гілки,
Наносили меду —
Трутні все поїли.
Чорний з півроку
Гнав з тростини соку,
Наварив він цукру,—
Ів солодке білий:
Білому цукор, чорному праця,—
Ой, таки чорному з білим не зрівняться.

Самбо на фабриці

Дев'ятифунтовий молот
Вбив Джона Генрі,
Та не вб'є мене він, дитино,
Та не вб'є мене.

Як я житиму ще так довго,
Грудня діждуся —
Я піду додому, кохана,
Я піду додому.

Я піду додому, до краю
Глини рудої —
Там-бо рідний край мій, дитино,
Там-бо рідний край.

Цей старий молот вбив Джона Генрі —
Роздавив, так — роздавив;
Вибив мозок з мого партнера —
З голови, так — з голови.

Цей старий молот всіх вбити ладен —
І мене, так — і мене:
Лоба розкрає, тім'я просадить
Й не моргне, так — не моргне.

Вже не вернуся більше додому —
Ні тоді, так — і ні тепер;
Буду довбати молотом, ломом
Доки смерть, так — доки смерть.

Ой у мене молот, а у тебе кужіль —
Все одно, так — усе одно.
І обом вам тоскно і самотньо дуже —
Хоч на дно, так — хоч на дно.

Самбо на морі

Я дивився на сонце, і сонце пливло
високо,
Я дивився на кап'на *, і він примружив
око.

І він примружив око,
І він примружив око,—
Я дивився на сонце, і сонце пливло
високо.

Я дивився на сонце, і сонце було червоне,
Я дивився на кап'на, і він розкрив
кінгстони —

І він розкрив кінгстони,
І він розкрив кінгстони,
Я дивився на сонце, і сонце було червоне.

Я дивився на сонце, і сонце зникало
за валом,
Я дивився на білих, а білі в човнах
відпливали —

А білі відпливали,
А білі відпливали,—
Я дивився на сонце, і сонце зникало
за валом.

Чи ж не тяжко, чи ж не тяжко, чи ж
не тяжко

Бути негром, негром, негром!
Всі врягуються в човнах,
Тільки неграм смерть і жах,
Смерть і жах,

* Капітана — характерне для негрського жаргону скорочення.

Смерть і жах
У морських валах.

Я дивився на сонце, і сонця на небі
не видко,

Я дивився на море і чув, що вже смерть
мені швидко,—

І смерть моя вже швидко,

І смерть моя вже швидко,—

Я дивився на сонце, і сонця на небі
не видко.

Самбо веселиться

Сем та Біль, Майк та Джо —

Ух, як ве-се-ло!

Чорним естраду закреслило.

Тільки очі блищать,

Тільки зуби,

І бряжчать

Нахабно й грубо

Струни банджо.

«Я кохав її вранці,

Кохав і вночі,

Я кохав, так кохав її,

Коли зорі сяяли ярчіш.

Я кохав її весною,

Кохав і восени,

Та минулої ночі на балконі

Найдорожчою була вона мені!»

Що за сенс — м'ячем в опудало⁶,

Та хіба ж не можна лучче?

Негр за пудало хай побуде нам:

— Ну, хто перший? Ну, хто влучить?

Раз по пиці! Два по пиці!
Верешиш? Терпи, терпи!
Пика чорна — ще не вицвіла,
Нам не шкода чорних пик.

Сем та Майк, Біль та Джо,
Нумо враз
З вигуками, вереском,
Тріском, писком
— Джаз-
банд!

Весело неграм, ух, як весело,
Тут тобі фокстрот, тут тобі й канкан!
Весело неграм, ух, як весело,
Тільки, що живцем
Палить їх часом
Ку-клукс-клан... ?

Негри люблять грати у джаз-банді,
Неграм вічно б на банджо бриніти,
Вдача вже у них така!
Ми переможці, ми американці,
Любим танцювати, любим негрів бити —
Вдача вже у нас така!

Ви бо чорні — ми бо білі,
Ми бо білі — ось тобі й рація,
Ось тобі й рація, ось тобі й квит!
Негри люблять, щоб їх били,
Негри люблять і бояться —
Так збудовано вже світ.

— Ач, як корчиться!
Помирать не хочеться?
Смаленим м'ясом вдарило в ніс...
Хай собі покорчиться, хай поскигнить —
Нам не чути,
Тут нам вшкварили, тут нам врзали —
Тьху-ти, ну-ти!
У джаз-банді
На банджо!

Що, шкварчиш? Шкварчи, триклятий!
В джазі тарабани є, в джазі й
саксофони! —

А в Америці — демократія,
Всім однаковий закон...
Ач, повісили,
Ач, як дригає?
Дригай, дригай, чорний пес!
Й ми дригнемо — хай ніхто не ліниться!
В чарлстоні є нові колінця,
А в Америці — прогрес...

Самбо зарівав

Роки, не місяці,
Роки, не тижні,
Роки, не дні,
Роки, не місяці —
роки, не тижні,
Все надриватись самотньо мені
Я когось заріжу,
заріжу,
заріжу.
Я когось заріжу в цю ніч.

Так би я — коли б мав губернатора
Там, де він має мене.

Я б завів би до салуна губернатора
І до ранку гуляв би з ним в покер*.
Та дарма. Не він — а я за ґратами.
І у нього сіре, погане, прозорливе око.

Балада про ката

О кате, кате, кате!
Не затягай петлі ти!
Ще я не всі надії стратив,—
Мій зір — бентежний соглядатай
Батька он там запримітив.
— Тагочку, визволи сина!
Ще ж я так мало жив!
Тату, не дай загинути,—
— Поможи!

Не визволить батько. Не pomoже. Батька Ку-клукс-клан спалив. Кісточками його осмаленими вітер видзвонює. Ну й реготалися ж, коли розтопилися його уші, потекли задимленими краплями, густими, сургучними — по скронях, по лицях, потворним харкотинням шкварчали на рудому суглинистому ґрунті Південної Кароліни. Батька Ку-клукс-клан... Повісять білі Самбо.

О кате, кате, кате!
Не затягай петлі ти!
Ще я не всі надії стратив,
Мій зір — бентежний соглядатай
Матір он там запримітив.

* Салун — корчма; покер — популярна гра в карти.

— Магінко, зглянься на сина!
Чим тебе прогнівив я? Коли?
Я ж твоя безпорадна дитина: —
Визволи!

Не зглянеться мати. Не визволить. Сонце люте. Сонце хитре в Луїзіані. В сонця тоненькі-тонесенькі голки-го-лочки. Просвердлюють жили, просвердлюють кістки, просвердлюють мозок. І точать кров по краплиночці, точать силу по крихотці. В бавовні тоненькі-тонесенькі волоконця. В'їдливо до носа, горлянки, очей. А в нагаї терте скло—тоненькі-тонесенькі скалочки. Од них терпне й роздирається шкіра. Загнали білі Самбову матір на бавовниковій плантації. Повісять білі Самбо.

О кате, кате, кате,
Не затягай петлі ти!
Ще я не всі надії стратив,
Мій зір — бентежний соглядатай
Брата он там запримітив.
— Братику, дужий мій брате!
Невже мені гинути тут?
Видери з пазурів ката —
Рятуй!

Не видере брат. Не врятує. Мільйони братів у Самбо. Мільйони піщинок в пустелі — у Великій Пустелі Могавській. Завихрить їх вітер у смерчі шаленому (Горе безумним, що стали на путі!). Вітер спаде — і пороком-пиллом під ноги покірно стеляться піщинки. Цементу, цементу, піщинки — у камені, в скелі! Повільно рие кріт. Повільно росте скеля. І крові треба, крові, щоб піщинки — у камені, в скелі! Самбової треба крові. Повісять білі Самбо.

О кате, кате, кате!
Не затягай петлі ти!
Ще я не всі надії стратив,
Мій зір — бентежний соглядатай
Милу он там запримітив.

Моя наречена, люба!
Виблагай юне життя!
Не буде-бо після згуби —
Вороття!

Не виблагає мила. Не впросить. Згубили наречену Самбову. Кам'яніло Самбове серце, заволожувались морською водою — солоною, гарячою — Самбові очі. Голосила надривно на березі Самбова пісня:

«Ой ламай же, Неллі Грей, рученьки
натруджені,
Бо не будемо вже ми та повік одружені.
Ой виплач же, Неллі Грей, оченьки
з розпуки,
Бо вже не побачиш ти берегів Кентуккі;
Ой поблякнуть, Неллі Грей, устонька
погожії,
Бо везуть тебе од мене звідси аж
до Джорджії...»

Наречена... Вона повією труїть бульвари Гарлема. Згубили білі Самбову наречену. Повісять білі Самбо.

Ой кате, кате, кате,
Затягай же петлю на горлянци!
За одним лиш мені сумувати:
Що зарізати я встиг небагато
Й — недопита горілка у склянці...

Лантухом важким сіпнулося й загойдалося в повітрі Самбове тіло. Хряснуло в шиї. Ноги в корчах задригали — останньою чечіткою. Ніколи ще так одчайдушно не танцював Самбо. Не всякому така весела смерть судилася, ой, не всякому..

АПОФЕОЗ

Самбо в Гарлемі ¹⁰

Ми звикли кадрами ударними
Величне славити й нове —
Я ж монтуватиму, як в Гарлемі
Самбо звільнений живе.

Хіба словами скажеш марними.
Хіба про те розповіси,
Як Самбове життя у Гарлемі
Буяє, сповнене краси?

Війна війнула хмарами
На дальні горизонти:
Охочих таки в Гарлемі
Знайшлося йти на фронт.

Над Іпрами, над Марнами
Крошило вас недурно:
Своя ж вітчизна в Гарлемі,
Вільна й культурна.

Возами санітарними
Тягли оцупки ваші —
Зате знайшли у Гарлемі
Таке, що аж-аж-аж!

Думки стрибнули сарнами,
Серце аж ген в етері:
У Гарлемі! У Гарлемі —
Навіть чорні мільйонери!

Не арфами — фанфарами!
Ревіть! Ревіть! Волторни!
У Гарлемі! У Гарлемі!
І полісмени! Чорні!

А ввечері — рекламами
Гергочуть спрагло гони.
І ліхтарі у Гарлемі
Вовтузяться червоні;

Алеями бульварними —
Жагучі суховії:
Найбільше ж є у Гарлемі —
Чорних повій.

І юрбляться отарами
Чепуруни тендітні;
Ще більше є у Гарлемі
У чорних — чорних злиднів.

І де-не-де примарними
Шматками суне сумнів,
Що 'дним криваві в Гарлемі,
А іншим — злотні струмені;

Що, може, і програли ми
На Марні й під Верденом,
Що, може, треба в Гарлемі
Нових боїв злиденним,

Щоб клич новий у Гарлемі
На світ
Прокричали
Антени:

Щоб чорний
Разом із білим
На білого
Разом із чорним,
Щоб ледве з мертвого тіла
Хмарочоси продерли щогли,
Щоб голови рясно над реями
Звисали потовченими гронами...

Та це вже — не з Чорної Епопеї,—
Це — з Червоної.

КАРАЧАЙ

(Гірський примітив)

Пролог

Станція «Степная» —
Справді степова:
Мокрі сараї,
Блякла трава;
Далі — рівно, рівно, рівно —
до одчаю.
А в уяві гори,
А в уяві прірви —
 Карачай.
Невже розлюбив вас,
 стеги?
Невже рідніші —
 кряжі?
Ні. Ні.
Але в серці щось розтопилося —
І вже назад не зв'яжеш.
Але степ
 не кургани —
Перетяли
 снігові вершини,

І не снігом талим —
Камнеструпом вшились
Степові рани.
Люблю степ, і гори, і море...
— Овва! Так потрапить
І хуторянин.
— Що зробиш,
як серце роз'їли вітри океану.
Що зробиш,
як по степових піриях розпласталось.
Що зробиш,
як стисли 'го кряжисті лапи
І кам'яні зуби не кинули гризти?
А ще люблю тебе,
люблю тебе,—
місто.

І. Карча

Зеленявою смужкою моря Кубань
Ковтає піняву Теберду.
Про ці гори співала бандура,
Про розвіяність хмарних убрань.
Каміння кощава короста
Цупко до днища тулиться.
Заюрбив узбережжя аул
З-за Кам'яного моста.
А за ним вітровійні розщелини
Заховують заздрісно чари,
Що сіяв велетень Карча
По їхніх пощерблених щелепах.
...Привів Карча свій народ із Криму
Карча — непереможний велетень.

І гук був і грім
По гірських розщелинах.
І прийшли на Кавказ, і шукали луків,
І шукали пасовиськ по горах.

І грім був і гук,
І тремтів перевалами порох.
Вже звивався вогнищний дим
У долині приборканим плазом,

І гук був і грім,
Як почув кабардинський князь.
Кінь як змії — і меча до рук;
Сяє злотним лушпинням шишак.

І грім був і гук:
— На чужинців накласти ясак,
Всіх дівчат забрать без калиму, —
Хай скориться юн і стар! —

Та гук 'був і грім,
Бо Карча гнав князівські отари.
Князь услід — опанцирений крук —
Аж Ельбрус залютився заметами.

Та грім був і гук,
Бо на поміч Карчі йшли сванети...
Ох, і скільки ж бляшаного грому,
Ох, і скільки ж барильного гуку,
Ох, і як воно нудно самому
Списувати все це для друку!
Ох, і нудно ж навіть розщелинам
(Ач — посивіли схили азбестом)
Про грім, і про гук, і про велетня,
Про Карчу туманаду плести.

Нема Карчі. Не було Карчі.
От послушайте осокорів,
Послушайте кленів:

А був такий щирий,
Такий бадьорий —
Був —
Ленін.

Така велика-велика ясна сакля,
Такий великий-великий
ясний чоловік.

І гори плакали,
І плакали чабани,
Коли він зник.

II. Шаміль

Карачай:
Чабани, баранці, арби.
Карачай:
Всього шістдесят тисяч.
Не вітри, не дощі порізьбили
Ці узвишшя.
Порізьбив їх роз'їдливий біль,
Їх бої порізьбили і страти,
Як із півночі йшли сараною солдати
Й безнадійно змагався Шаміль.
Потрощила їх дика орда,
Коли гнали голодних ситі;
І слали, і слали, і слали джигітів
Карачай, Адиге, Кабарда.
Був Амін, Сюлейман і Сефер,
Післанці — емісари, наїби..
І насичені кров'ю засніжені глиби
Жевріють нею й тепер.
О Шаміле! Трагічний імам!
Брів твоїх незамирені злами —

III. Біле повстання

Карачайни сюрachelюри! *
Хто вас, злочинний, обдурив?
Хто вашу зброю на брата гострив?

Вас до западин тиснув адат **,
Волю одрізала вам гряда.
Бачите — стала земля руда
Од крові червоних солдат?

Що ви бороните? Трухлі казки?
Затхлу незайманість яскинь?
Ворог твій — хто він такий?

Ворог твій таубі,
Ворог каді та бій —
Проти них, проти них на бій
Треба б тобі!

За ними слідом уздені ***,
Що їм упадали до ніг,
В ніч твої обертали дні.

Згадай-но, де й коли
Ці слуги царя та алли
Для чабана, кули ****,
Захисниками були?

* Карачайські чабани.

** Релігійний закон-звичай.

*** Таубі — князь, каді — духовний суддя, бій — поміщик, узден — дрібна шляхта.

**** Кула — селянин.

Хіба того нас учив
Той, що з півночі світ несучи,
Стер імення Шаміля й Карчі?
Не буде

ні біїв,
ні білих,

Ні покручено-хворих доріг:

Є —

Ленін.

Великий,

і мудрий,

і вмілий —

Він переміг.

IV. Аул Терезе

Терезе — це вікно. Не більше.

А хіба цього мало — вікно?

З Учкуланського урвища вийшли

Ми — і сонячним п'яні вином.

Терезе — це вікно. І тільки.

А хіба без цього вікна

Наші діти — знекровлені крілики —

Вгадали б, коли весна?

Терезе — це вікно. І треба,

Щоб відчути велич у вікні,

Прикутим до скеляних ребер

Нескінченні роки скніти.

А тепер тут — чабанські колективи.

А тепер — піонерський резерв.

Терезе — це вікно: увластивили

Ви — що таке Терезе?

Все це речі, звісно, звичайні.

Та щоб їх збагнути й пізнати,

Мали бути б і ви карачайни,
Що не знав одвіку вікна.
А тепер на майдані — брила
Й двоскладове ім'я на ній
Каже, хто —
дбайливий,
і щирий,
і вмілий
Для нас це вікно розчинив.

V. Мікоян-Шахар *

У Карачаї збудували місто:
Важко вірити, не віриться й тепер ще!
Карачайна людина між людьми став!
Карачайна людина найперша!
Край, що дичою й млоу жахав,
Що його адат кігтями душив,—
Збудував Мікоян-Шахар —
Кам'яниці намісто кошів.
Кам'яниці — хай не хмарочоси,
Не лисніє асфальтом соша,
Ще жниво збиратиме осінь
З димарів і кар'єрів і шахт.
Ще з вугіллям, рудою, азбестом
Метушитимуться вантажі.
Каракиш ** будівничим себе став
Почувати, каракиш віджив!
Всі аули зійшлися, коли ці
Новини облетіли Карачай,

* Тепер має назву Карачаєвськ.

** К а р а к и ш — «чорний народ», кріпаки, біднота,
наймити.

Щоб у власній, новій столиці
Послухати про Ілліча.
Бо чи ж можна того не згадати,
Хто минуле жбурнув за поріг,
Хто Карчу, й шаріати, й адати,
І Шаміля, й царя переміг,
Того, хто розкрив нам вікна
І збудував міста,
Щоб од віку чабан — до віку
Каракиш будівничим став,
Щоб руками, колись задубілими,
Магістралі в прийдешне простяг,
Щоб скорили ми і любили ми
Степ, і гори, і море — й життя!

Мікоян-Шахар, 1927
Харків, 1930

СОФІЇВКА

(Уривки
з віршованого роману)

Пісня перша

1

Софіївко! Ти рідна і незнана!
Тобою ще з дитинства я болів:
Проклята — ти зросла од примхи пана...
Кохана — ти з кріпацьких мозолів...

Всяляла ти і подив нам, і острах,
Ти надихала тьмавий біль і щем
З твоїх алей густих, із урвищ гострих,
Із стромовин, обрубаних мечем.

Твоїх владик оспівував Трембецький,
Але забув згадать підлесний спів,
Що в кожній брилі, в кожній урні грецькій
Роз'їв щілини терпкий піт рабів.

Але твої печери в камні й глині,
Але твої ставки та муріжки

Плекали глід, занедбаний такий,—
Мого дитинства хвилі швидкоплинні.

І не забуду в радощах і тузі
Тих зорениць, що марять вдалині —
Тих зеленавих і немудрих днів,
У нас, мої безжурі босі друзі.

Бо часом лиш могилою пагурок
В минуле нам нашіпував місток,
Нагадував, що див твоїх підмурок
З мужицьких, із потовчених кісток;

Бо тільки в липні — з синагоги лемент
Нам оболонки краєв, гей би ніж...
Та ми ж тоді не дбали за проблеми —
Гасали горобцями босоніж.

Ми по тобі, голодні на пригоди,
Здається, навіть більше, як на хліб,
Од ранку до нічної прохолоди*
Полюючи на птахів і на риб,

Збираючи в Дубинці полуниці
Й рожеві сиріжки на Грибку,
Або ж на фермі, після косовиці,
Ретельно працювали на току.

І пристрасно ввесь день ганяли коні
На корбі, пужално затиснувши в долоні.

* Пробачте, друзі, чей затертий штиб,
Немов позичений з якоїсь оди.

Йно зазоріє — вже не всидиш в хаті:
 У душогубці (безоглядний шал!)
 Підземний треба перетнуть канал
 І спрямувати в Амстердамські гаті.

Вже вогники з притьмареного кубка
 Втекли, в багрець вмочивши чуб кудель,
 І безліч тайн приховує тунель,
 І плин пригод зустріне душогубка.

Ми, звісно, не чували за Харона,
 Та моторошно й боязко було,
 І якось не насмілиться весло
 Порвати жабуриння пишні грона.

Гадюками чіпляється латаття.
 В склепінні кожна кроква, мов кістяк.
 І крадькома гризе вже каяття
 Й нестямно прагнеш: де ж бо ті загати?

Зате як весело (вже збився я зі стилю!).
 Коли на Верхній винесе ставок,
 Вибрикувати радісний танок
 На сонячну криваву породіллю.

На заставки на всі веселе птаство
 Висвистує кантату гомінку:
 Як під ту пору любо було красти
 Нам яблука в Зразковому садку!

(До речі, щодо яблук: ми про те
 Могли б знайти й у Рильського — в
 «Сашкові»,—

Умовно припустімо, що в дітей
Інстинкти ті були позакласові...)

Чи, на ході скидаючи штанята,
До трьох пеньків гасає вся юрба,
Щоб у воді розбурканій ганяти,
Аж доки десь не виросте верба,

Або ж у гроті, в Дзеркалі Діани,
Дрібні піщинки рахувать на дні...
І стільки радощів лишили нам ті дні,
Що й нині — сум за них мені незнаний,
І не зітхатиму й по грань мого життя,
Що вже тим дням не буде вороття.

3

І ще ті ночі літні полохливі
(Адже ж і їм не буде вороття)
Ми коротали біля багаття
У зоренистій, іскроплинній зливі.

А то іще шукали гайдамацьких,
В Софіївці захованих скарбів,
І кожний од напруження дубів,
Коли десь трісне гілочка зненацька...

А зверху мріяв чарівний дукат
Незаного, вибагливого карбу...

.

А згодом став привабнішого скарбу
Шукати я, дорожчого — сто крат,

У ночі ті, як зорі в диких танках,
В зелену таль пірнала стрімголов.
Коли я першу святкував любов
В твоїх китайських витворних альтанках;

Коли на ниточці гойдало серце млосно
І вітерець ним борсався рвучкий,
А павучок лукавий, десь на кроснах,
Снував, снував зрадливі ниточки...

Але дарма: кохання є кохання;
Старе й нове сплітається водно:
В старих міхах шумить нове вино
Й як перше — це буруниться: останнє.

І серце знов в солодкій тоні зливі,
І павучок снує свої нитки,
Хоч я тепер вже не такий меткий
І не такий вже юний і бурхливий...

Та в серці ще не одувіли жоржини,
Не вгризлася у скроні сивизна
Й не йметься віри, що моя весна
Вже губить по стежках свої зорини.

4

От і тепер, коли я на Кавказі,
Згадавши знов, Софіївко, тебе,
Дивлюся в небо (конче голубе!)—
Одна з подібних постає оказій,

Бо тут, немов на пишній декорації
Натуркласичної якоїсь трупи

Накидано, без міри і без рації,
Зелені купини і кам'яні уступи;

І солов'ї свистять — собачі діти —
І місяць горне гори в свій сувій,—
А це ж усе, відомо, для піти —
Немов сурма коняці скаковій;

Отож мені замріяно належить
Зболіле серце вивернуть до дна
І затужить, без норми і без межі,
Що вже, мовляв, «не вернеться вона»...

Та мій бадьор в знеможі не охляв
І до думок прип'ято інші теми:
Ви ждали про Софіївку поеми?—
А я її складу про Василя.

5

То був отой, кудлатий, з водокачки.
Його не поважать ми не могли б:
Він всякого побив би навкулачки
І був меткий до птахів і до риб.

Презирливо казали: «Босарня!»—
І мріяли заприятелювати;
Та бачили його ми не щодня,
Коли наш гурт, крикливо-біснுவатий,

Безжурно до Софіївки ганяв;
Ганяли ми — а він мав працювати,
У будень Василя там не було
(А зрештою, Софіївка — лиш тло).

А зрештою — Василь був хлопець простий
(Які ж бо справді хлопці мають бути),
Чимало в роки ті — четвертий, п'ятий,
шостий,—

Таких було, але не в тому суть,

Я не кажу:

— Василь — то я, то — ми є:

Василь, то, може, лише дехто з нас.

О, днів моїх стобарвна вереміє,

Ти знала стільки тих, що не погас

Їх слід, накреслений розжевром вугіллям

В підпіллі, в Арсеналі й під Трипіллям.

Пісня друга

6

Озерцями розляпаний атрамент

І деревиною перо в руці,

Й рядків моїх розсіпаний орнамент

Розсипався, мов згряя горобців;

І ще не раз машинки дрібний тріскот

Бездушно повторятиме рядки,

І вилає в досаді машиністка

Рукопис неохайно-нечіткий.

А потім біля каси метушливо

Снуватимуть руками складачі

І може, слів моїх поривна злива

На мить їх думку спинить. А вночі

Почнеться метранпажева робота,

Останні ще коректора значки,

А там — по зверстаних сторінках-сотах
Затопить медом чорним рівчаки;

Тоді приправлять раму вмілі пальці,
В ротаціонці коліщатка влад
Застугонять, і на блискучі вальці
З рулонів бризне білий водоспад.

І розіллється паперова річка,
Напнеться біла, рівна, мов стіна;
А знизу — ніж припинить — перемичка,
Щоб методично аркуші стинать;

І полетять сторінки жвавим роєм,
Щоб (нетерплячка ж бо, відома річ!)
Читач дізнався, як уперше я з героєм
В Софіївці зустрівся віч-на-віч.

7

Хоч перша зустріч не була з веселих:
Він здорово побив мене тоді —
В ставку він коропів ловив дебелих,
Я ж надто жваво хлюпався в воді.

— Мені ж це на обід, а той, ач, скаче
Й розполохав отут ціліський став!

Боліло, та не плакав я; й неначе
Мене за те він поважати став.

— Невже ти сам собі обіди вариш?
— Ти ж думав? От наївна дівтора!
Женитися мені ще не пора,
Кухарки ж ми не держимо, товариш.

— А мама?—

Біль зламав куточки брів,
Коли згадав туберкульозну прачку.
— Померла... Я й пішов на водокачку:
До Фішмана. Бодай би він згорів...

І випадково згадка ця про матір
Нас ніби споріднила спроквола,
І на широкий спогадний фарватер
Розмова наша дружньо попливла.

Йому тоді тринадцятий минало,
Й хоча він за селом ягнят не пас,
Та знав манометр він, і ватерпас,
Напилок, ну і ще речей чимало.

І злидні — чи не з дня, як світ побачив,
Що краяли вже зморшками лице,
І розумом, напів іще дитячим,
Уже збагнув, що не від бога це.

Розповідав, і сам уважно слухав
Розквітлого від гордощів мене:
— Так, значить, Йосип буде твій братуха?
Хороший дядя... Революціонер.

Отак зійшлись — та вже не на забави;
З-за обрію вже дні нові пливли
І тон життя матово-зеленавий,
Такий, мов лист невестиглих олив,

Багряним попасмом перевили
Й дитинство спопелили нам заграви.
Або коротше: впертість і ненависть
Ми до любові й праці додали.

Йшов П'ятий рік. Була війна з японцем.
 Повітря звагітніло від подій,
 Що неблаганно наближались. Трон це
 Хитнувся у навалі молодій

Новітніх сил — напруженій та гострій.
 У ніч одну, мов лусла бичова, —
 На вулиці Садовій хряснув постріл,
 І залп незвичклі заглушив слова
 (А старший брат не вдома ночував).

Уранці я до городської школи
 З ватагою хлоп'ят писклявих біг,
 І не забути вже мені ніколи
 Багряних плям, що пропалили сніг,

Багряних слів подертого плаката,
 Що пропалили мозок, — про мету
 Нову, всесвітню, дивну і просту,
 Про жертви, що доба несе строката.

.

А там вночі прийшли, забрали брата.
 Ліхтар останню цятку золоту

Жбурнув на зібгані, такі знайомі плечі —
 І хижо проковтнув його туман.
 І довго снів я романтичні втечі,
 Викохував свій героїчний план.

Ввижалося: рипнули грати — вільний!
 Знайома тінь над мурами — і от
 У Лев'ячий його заводжу грот
 Я — невстрашений і незламний спільник.

Було ж мені солодкої роботи:
Хай лиш окраєць ночі зазорів —
Я з-під постелі жмені сухарів
Тягну в Софіївку, ховаю в гроті.

Закопую (холону й завмираю!)
І до тюрми. Уп'явсь: чи не майне?..
А вітер мне зірок пов'ялих зграї
Й зухвало так висміює мене...

То ж він зловтішно іклами скрегоче,
Згризаючи з осики мертвий лист,
І то ж його глузливий, гострий свист
Пронизує пругку напругу ночі.

Але... той свист: він пролунав тут, поруч,
Такий поривчастий... немов тривожний
клич.

Ні, то не вітер! Може, сич?
Кому б іще в таку-бо пору?

А здаля — відповідь, немовби хто на цитрі
Дав голос найтонюсінській струні,
І звук, майнувши рискою в повітрі,
Як щось живе, — до ніг упав мені!

На скронях захололи краплі поту,
Бо то не звук — а в ногу — камінець!
...Підняти... чи тікати?..

І раптом:

— Ти чого тут?

Не руш! Мовчи: а то — тобі кінець.

Я знав: кінець. І пульс безмовно стукав,
І в серці ворушилися вужі.
Та несподіваним рятунком:
— От так штука!
То ж ти, а я подумав — хто чужий.

— Василю! Милий!
— Тихше. Почекай-но:
Летить гарбуз: ловімо ж обидва.—
І знову свист, і відповідь. І тайна
Мені тоді відкрилася нова.

І я не шкодував, бо недаремно
Дитячий план мій попередній зник:
Іще б таки! Василь — поштар тюремний,
А я — його ретельний помічник.

Я працював захоплено і рвучко,
В романтиці знайшов реальний зміст,
Я знав: записка з камінцем — «летучка»,
«Гарбуз» — заліплений у хлібі лист;

Спіймав — тоді в Софіївку; заховуй
У гроті під камінний парাপет.
І здобич, що нічні дали нам лови,
Там, певно, знайде пильний комітет.

Так до великих справ — іще малеча —
Приклали ми й своїх палких зусиль.
Отож, як сталася з тюрми неждана втеча,
То змушений був зникнути й Василь.

Химерно-сиві, кучеряві гронця
 У збурені спадають зеленя,
 Й на обрії вітрила, навмання,
 Із моря Чорного — прямують в море сонця.

А ближче, за незламним хвилерізом,
 Над берегом від натовпу рудим —
 Так жартома статечний синій дим
 Змагається з легеньким літнім бризом.

Так, це Одеса. Де ж бо ще на світі,
 В якому місті, над яким з морів
 Бринять такі безпечні й діловиті
 Акорди сонця, хвиль і димарів?

Ви ж бачите, як гавань поновіла!
 З радгоспів лави тракторних когорт
 Дарами сповнюють гостинний порт.
 В Мілан, Стамбул, Геджас і гирла Ніла,

Напнувши крила алах корогов,
 Залізним роєм ринуть теплоходи;
 А кам'яний каскад — широкі сходи,
 Що їх колись багрила наша кров, —
 Затопить кров'ю запашних пшениць,
 Бо вже здіймають вежі кам'яниць
 Гіганти — елеватор і холодильник.

На Дерibasівській вже не пізнати руху,
 Бо зміст його — зазнав незнаних змін,
 Бо спопелить і в маловіра скруху
 Вогнем краваток піонерзагін;

Бо з катакомб, що в них заскніла Чумка,
Давно забив новий, потужний триб
І в орудійних щелепах похрумкав
Одесу фраерів, арапів і неріб;

І любо в час, коли почне Пересип
У заводський вистукувать там-там,
Відчути серце зновлене Одеси,
Що твердо й впевнено пульсує там.

...А те старе, що вив'яло в знемозі
Або втекло за сотні меж і лье,
Лишило на бульварі Рішельє
В комічно-бутафорській римській тозі...

11

Та в час, коли Василь туди потрапив,
Що бачив у «Пальмірі степовій»?
— По «Дерибабушці» снують «арапи»
Й без ліку сутенерів та повій;

Ще міг дивитись на кафе Фанконі,
Де туш годованих ледачий тиск,
Чи стежити, як «дутиками» коні
Везли нероб, жмути зривали іскр;

На Ланжероні — пляж, набитий вічно
Гнітючим місивом бридотно-в'ялих м'яс,
Й на Молдаванці — злидні гомеричні
Від поножовщини приходили в екстаз;

І з виразом ніяковим, аж хворим,
Чужий оточенню, мов віщій князь Олег —
Там «чорний Пушкін став над Чорним
морем»,

Оспіваний «від всіх моїх колег»...
(Ви ждали образів?— Дарма, я бережу їх:
Не на стару ж Одесу витрачать
Я б мав їх, не на ту, що на буржуях
Своїх — недбальства виткала печать).

Хоч ту печать уже змивало жахом,
Що моторошно часом їх томив
В чеканні дня, коли над «мирним» дахом
З «Потьомкіна» розітнуться громи:

Був П'ятий рік, і все густішав подих
Обурення, напруженого вкрай,
І все частіш лунало по заводах
Суворим вироком коротке:
— Страйк!

Ніхто б не міг згадать, в якому віці й році,
З якої бухти вперше привид цей забрів,
Та бачили його в широтах всіх морів:
У вередливій Магеллановій протоці,
Над каменем Ортак, де дьявол Орібель
Завів кубло, за Кабо-Верде й біля Фріско
Ввижався морякам зловісний корабель;
Хай течія морська сумирна, мов колиска,

І свідчить плин сузір про подорож, плідну
Багатим баришем, щасливу й бездоганну;
Та в час, як сутінки небес і океану
У сутінь сполучаються одну,—
Спливає тінь бродяги-корабля,
І сіє сумніви, й надію віддала,
Й віщує невблаганну небезпеку,
І жахно всім — від рубки до спардеку,
І море штормами й смерчами бурить хлань,
І вимагає жертв, і щирить пашу хлань ця...

На стику двох епох, де загубилась грань,
 Зріс міф про корабель Летючого Голландця.
 На грані двох віків, коли повита в сутінь
 Акумуляції первісної доби
 Висмоктувала кров челядника й раба,
 Підмайстра й кріпака; й з цієї крові трутень,
 Уже відкинувши алхімію, метал
 Шляхетний окисляв колоніальним потом,—
 Світанком жаданим замерехтіла даль,
 Сліпучим відблиском—американським золотом.
 І цей облудний блиск, що змогу дав на мить
 Очам, захланністю заліплим, зазирнути
 В майбутнє — гнав, і пік, і вимагав спокути
 За плями злочинів, яких уже не змить
 Із загребущих рук, за кров, що помсти кличе,
 І згарища пожеж, і злиднів терпкий вицад,
 За жовч і піт, що в них розбухли вантажі
 З колоній, островів, розкиданих на морі,
 За знищене життя мільйонів, трупний сморід
 Збагачення купців.

І от на цій межі,
 Коли світанку блиск нову віщує сутінь,—
 В легенду втілено передчуття спокути.

Всі злочини свої одному приписавши,
 Грабіжний клас Голландцеві прирік
 Закляття — по морях, світах блукати завше,
 Із дня на день, із року в рік
 Жахливим вісником нещастя і загину,
 Спочинку й затишку не знаючи й на мить,
 Аж доки душу він спіткає десь невинну,
 Що за нього життя віддала б самохіть.

Так, вихід знайдено! І самохіть на страту,
Під ніж повинен був лягати трудівник,
Невинний в злочинах, щоб привид помсти
зник,
Щоб міг визискувач спокійно святкувати!

Та час минав. І правду полинову,
На мить відчуту — забували знову.
У фейерверках, у святкових ватрах
Зникали привиди; і в морі кожний риф

Давно вже вивчено; і став жахливий міф
Видовищем пристойним по театрах,
І нерви лоскотав володарю-кастрату,
Що бучно святкував, не бачивши, як гнів
Могутньо збурює того, хто не хотів
Іти на ворога в ярмо, під ніж, на страту.

На грані двох епох, як мла вже не німа,
Бо вибухом гармат уже набрякла грань ця;

На грані двох світань, як сонця ще нема,
Та спорює вже млу квітінь протуберанця,—
Реальністю, що сутінки легенд лама,
Він виник — гордий шлях панцирника-
повстанця.

1929—1933.

16 МОРЦІВ

1

Шістнадцять морців на труні мерця,—
Ю-гу!— І пляшечка рому.
Шістнадцять морців на труні мерця.
Через сім морів лине пісня ця,—
Ю-гу!— І пляшечка рому...

Дім підданця британської корони
Завжди — неприступна фортеця;
Потребує той дім оборони —
Тож із шахтарів — став морець я.

Але пише брат мій із Кенту
Шахтареві колишньому Майку,
Що фортецю зруйновано дощенту
Під час шахтарського страйку.

І на корабель мій луною
Доноситься з радіостанції,
Що стала фортеця — труною
Для безробітних підданців.

Два і півмільйона в труні мерців,
А на труні тій — шістнадцять морців,—
Ю-гу!— І пляшечка рому!
І розгублено тисне рука папірці
З невеселими вістками з дому...

2

Хоч би де блукав понад сім морів,
Ти б усюди наш «юніон-джек»* зустрів,
В нас нема боягузів і кволих.
Не поверне британців ніхто на рабів —
Ніколи! Ніколи! Ніколи!

І даремні змагання чужих прапорців
Шлях відтяти стягові старому:
Перед ним насторожі — ескадри морців,—
Ю-гу!— І пляшечка рому!

Але у гавані кожній —
Від Темзи до самої Сурми —
Не бувають ніколи порожні
Не тільки салуни, а й тюрми.

Й не сховаєш такої дещиці,
Що не тільки з рабів кольорових —
Жиріють в'язничні блощиці
І з британської чистої крові.

І настирливо гадка морочить
І ганяє, немов на корді,—

* Юніон-джек — національний прапор.

Що в тюрмі не бракує робочих,
Та нема адміралів і лордів.

По трунах кам'яних мільйони мерців —
Їх вартують загони бравих морців,—
Ю-гу!— І пляшечка рому...

3

Шістнадцять морців на труні мерця,—
Ю-гу!— І пляшечка рому!

Шістнадцять морців на труні мерця,
Через сім морів лине пісня ця,—
Ю-гу!— І пляшечка рому!

Ми веселі морці і п'яниці
Мало що не від колиски:
Досить злата в британській скарбниці,
А в льохах королевих — віскі.

Королевих дарів не збагнути
Від водоймищ, від надрів і ґрунту,
І немає на світі валюти,
Що рівняла б до нашого фунту.

Понад сім морів і до всіх берегів
Лине пісня про край, що не знає боргів,
Од ранку і знову до ранку:
Найтривкіше на світі — фунт стерлінгів
І стіни англійського банку!

Не закиснуть меди з королівських корців,
Не схитнути фунта нікому:

Бо підпора йому — гурт веселих морців,—
Ю-гу!— І пляшечка рому!

Але подихи літнього бризу
Нам доносять відгомоном шторму,
Що хитається, стрівнувши кризу,
Незламний сер Монтегю Норман *.

І хоч пахнуть незмінно гарматні,
А в балонах більшає газу,
Але тане в палаті шахматній **,
Наче віск — наше злото щоразу.

І хіба втішатиме віскі
І меди королівські доброотні,
Коли, може, сьогодні й ріски
Мої діти не мали у роті.

Звелись на труну паперових мерців
Англійського банку хороми,
І на труні цій — шістнадцять морців
І — невипита пляшечка рому...

4

Шістнадцять морців на труні мерця,—
Ю-гу!— І пляшечка рому.
Шістнадцять морців, усі молодці,
Де пройшли — там лишились одні мерці,—
Ю-гу! — І пляшечка рому.

* Директор англійського банку.

** Шахматною палатою називають державну скарбницю Англії.

Через сім морів нам цей клич нести
На славу його величності,—
Ю-гу!— І пляшечки рому!

Бо по всіх морях і по всіх світах —
Де б зустрів — і коли — і кого ти,
Щоб не стис йому серця лещатами жах
Вигляд британського флоту?

Де ж бо міць таку здиблеш у світі,
Завзяття і дисципліну?
К бісу ж вигадки розмаїті,
Що англійцям не збутися спліну!

Але що ж воно трапилось раптом
В ескадрі старій атлантичній?
Що це?! Стяг наш знесиленим клаптем
Сіпнувся й зів'яв анемічно!

Як це так?!— Не пішли на маневри
Морці на славетному «Родні»:
— Нам набридло терпіти без перерви,
Коли наші родини голодні!

— Ура!— королеві гукнемо
(Мерцеві на троні цього досить),
Що ж до решти — накази даремні:
Ми не встанемо з якорних тросів!

Скаженійте чи смійтеся, торії*,—
Але факту нічим не збороти;

* Т о р і і (торі) — консервативна партія.

Вже не викреслиш страйку з історії
Славетного нашого флоту.

Британського флоту і послух і міць
(О королю, випийте брому!)
Звелись по плавучих трунах нанівець —
І нема навіть пляшечки рому!

5

Шістнадцять морців на труні мерця, —
Ю-гу! — І пляшечка рому!
Шістнадцять морців на труні мерця,
Через сім морів лине пісня ця, —
Ю-гу! — І пляшечка рому.

Чи клени, чи хвалою годи нам —
Нас розбить — це вкусити свій лікоть,
Бо імперія наша єдина
І єдиною буде вівіки.

Через це — жахався нас ворог,
Через це — ми не знали поразки
Від Капштадту до Лабрадору,
Від Тасманії до Глазго.

Так співайте ж, морці, голосніш, молодці,
Запальні співці, оборонці:
Хай почує весь світ, що в імперії цій
Не заходить ніколи сонце!

Але спів засікся у Дубліні,
І вже далі йому не дійти,

Бо післали б підданці улюблені
Імперію під три чорти;

І хоч Ганді схилив свою лисину —
Люд колоній, м'язистий і голий,
У повітря б імперію висадив —
І конференцію круглого столу:

Від Брісбейна до Капа й до Горна ми
Пливли, від новин остовпілі:
На згубу імперії — з чорними
Єднаються майнери * білі!

І хіба не свідчить Оттава,
Як наш спів безнадійно зачах,
Як імперії горда постава
Розповзлася на наших очах?

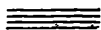
Думка мучиться — сумнів припер її —
Чи той ром, що вві сні ми лиш пили,
Так сп'янив нас, що єдність імперії
Безнадійно і вперто ми снили?

Вибухають у мозку випали,
І показує бурю барометр,
Бо ж і ром офіцери вже випили —
Нам лишилася пляшечка від рому...

* М а й н е р и — шахтарі.

Крізь усі моря й простори,
Що пройшли морці з «Аврори»
Під промінням неборним п'ятикутної зорі?
(Х о р):— Ми пізнали шлях «Аврори»,
п'ятикутної зорі!
— До країни, що не знає безробіття, ані
кризи,
Що із сонця і заліза, повнокровна і жива,
Виростає в хуртовинах міцногрудим
хвилерізом,
Що його уже не сточить перечавлена черва.
І шістнадцять, що прозріли,
На той шлях ведуть вітрила,
Доки є у м'язах сила, а на плечах — голова!
(Х о р):— Є ще кров у наших жилах, а на
плечах — голова!

 ПЕРЕКЛАДИ

М. ТИХОНОВ

САМІ

I

Добрий Сагіб у Самі й розумний,
Тільки дуже б'є стеком по спині;
Добрий Сагіб у Самі й розумний,
Тільки Самі не вважає за людину.
Дивиться на нього одним оком не до речі,
Ніколи не скаже дякую;
Самі гріє для голення йому глечик
І сідлає для Сагіба коняку.
Схибить Самі хоч на порошок,
Все знає Сагіб, ніби Вішну могутній.
Б'ють по п'ятах тоді комишиною,
Дуже боляче й дуже чутно.
Але батько Самі в Бенджалурі
Скороходом був не даром,—
Ноги хлопчика в спеку й бурю
Все більш певно біжать базаром.

II

Цей рік був дуже недобрий:
Коловухого, попелястого поні
Вкусила чорна кобра,

І злий дух кричав у телефоні.
Раз Сагіб прокинувся на світанку,
Він газету в цей час читає,
Гонг погордливо про це забамкав,
Тільки Самі з газетою немає.
І довелось для голення воду
Доручить зогріти другому,
І, чого не було ще зроду,—
Негодований мул вийшов з дому.

III

За сім днів повернувся Самі,
Мов козля, від отари відбите,
З роздряпаними ногами,
Голодний і весь обідраний;
На лобі гуля синява,
Мов проба на золоті блимає,
І Сагіб, мимо звичаю, навіть
Витріщив обидвома очима:
— Де ти був, павіане безхвостий?—
Сагіб розгойдався в качалці.
А Самі у відповідь просто:
— Я боявся зубів твоєї палиці
І бажав утікати до володаря,
Що брамінів та раджив вище,—
Та заплутався в перелогам,
Мов сліпе кошеня на стрісі.

— Ти родився, щоб бути покірним,
Гріти воду, встаючи рано,
Бігать з поштою, служити вірно,—
Я володар твій, мавпо погана!

IV

— Той далекий живе за снігами,
 Що з неба накидані жменями,
 У місті з великими хатами,
 І зовуть його люди — Ленін.
 Він дає голодним шкоринку,
 Навіть вовка зробить людиною,
 Він Сагіб перед небом великий,
 А не б'ється стеком і не гримає.
 Самі — з Маграджського роду,
 Та готовий свій рід занехати —
 Для голення гріти йому воду,
 Бігать з поштою, поні сідлати,
 І за службу дасть йому Ленін
 Стільки добрих порад та рупій,
 Вільно дихатимуть Самові легені,—
 Самі всіх Сагібів згубить.

V

— Де ти чув все це, божевільний? —
 Усміхнувся лукаво до Самі.
 — Там, де білим бувати не вільно,
 В глибині крамниць Амрітсарських.
 В крамарів увесь світ на долоні,
 Вони знають всі думки судра
 І почому в Рохількенді коні,
 І який цей Ленін мудрий.
 — Йди геть,— промовив англієць.
 І Самі пішов побідно,
 А Сагіб замкнувсь, мов келійник,
 І не вийшов навіть на обід.

VI

А Самі, суворий, маленький,
В колінах зігнувши ноги,
Молився далекому — «Ленін»,
Незрозумілому, як йоги,
Щоб почув його прохання несміливі
З свого дивного міста, аж звідти,
Куди б навіть птах бистрокрилий,
Навіть птах не міг долетіти.
Бо й він від дощів розкис би,
Слон би біг — і впав би, як п'яний,
І вогняний Сагібів віз
Розбився б у бурях, як скляний.

VII

Так далеко був цей Ленін,
А почув одразу Самі.
І хлопчик стояв натхнений
На колінах, з мокрими очами,
А скочив легко й жваво,
Як оливою намазали чресла,
Вечір на стан його смуглявий
Пролився пахощами весело.
Ніби знову він родився в Амрітсарі
Й на цей раз — людиною,
Ніколи його більше не вдарить
Злий Сагіб своїм стеком по спині.

Лети ж, мій кінь, без меж, крізь далі неозорні,
Вітрам віддай мої думки тривожно-чорні!
Хай не поховають на рідній землі,
де предків могили і друзів;
І хай не оплаче кохана мене
і сльози не ронить у тузі,—
У травах пустельного поля мені
крук вириє чорний могилу,
Мені хуртовина — із зойком, виттям —
засипле кістки перетлілі.
Не сльози коханої — з неба мене
кропитимуть роси без ліку,
І замість жалоби моєї рідні —
тужитимуть клетком шуліки!
Лети, мій басун, і мене пронеси
крізь грані обмежені долі:
Як досі не був її кволим рабом
твій вершник — не буде й ніколи!
Нехай самотній я, знедолений до краю,—
Та лезо ворога мене не залякає!
Лети ж, мій кінь, без меж, крізь далі неозорні,
Вітрам віддай мої думки тривожно-чорні!
Адже самовідданий порив душі
даремно у безвість не кане!
І шлях непрохідний, що ти проложив,
мій коню,— навіки зостане:
Прийдешньому спільникові, по мені
злегшиться тягар того шляху —
Його перед чорною долею кінь
промчить гордовито, без страху!
Несе мене мій кінь, мчить без пуття на кручі,
Вслід кряче чорний крук, як доля, неминучий.
Лети ж, мій кінь, без меж, крізь далі неозорні,
Вітрам віддай мої думки тривожно-чорні!

СОЛОВЕЙ НА ТРОЯНДІ

Соловей, що сидів на троянді, зацвірінькав до
неї, промовив:
— О трояндо, як мучиш хворе серце,
ще терпне з любові!
Дай побачить нарешті, як квітне на обличчі
твоєму усмішка!
На твоїх пелюстках я так довго тут чекаю,
страждаючи нишком.
Так співав соловейко благально, як спускалася
нічка на доли
І коли вітерцем швидкоплинним огортала
притишене поле,
А коли соловейко замовкнув,— місяць зводив
осяяне чоло
І троянда прекрасна розлила дивні пахощі
всюди навколо.
Але сталося лихо співцеві — сон важкий
подолав його можно.
Сонце, всяявши гір верховини, спів птахів
у повітрі порожнім —
Соловейка збудили. Він бачить, що за ніч
пелюстком своїм кожним
Розпустилась троянда,— та серце в нього
стислось, замерло тривожно.
І слізьми одяглись його очі, серце ж сумом
вдягалось лютим.
Вдарив крильми, з болючою треллю
в піднебесся звивається круто:
— Всі збирайтесь до мене!— волає він до тих,
що могли його чути: —
Пошкодуйте, порадьте, до кого міг би скаргу
свою я звернути!

Від світанку до ночі цей парост я плекав, доки
цвітом він стане,
Я життя не жалів, ані співів, був мені
відпочинок незнаний,
Все бажанням одним переймався, не чекавши
такої омани,
Що заледве розквітне троянда — так негайно ж
вона і зав'яне...

СМЕРК НА МТАЦМІНДА

Свята гора! Спливає сум з пустельних
стромовин!
Які ж привабливі вони предсмеркових годин,
Як поночіє, й вітерця їх пестить ніжний плин,
І млосно кропить їх роса з небесних верховин!
Яка таємниця проймає тоді усе, що лиш можна
узріти!
Яке видовище з верхівель своїх мені відкриваєш
тоді ти!
Мов трапезу пишну, оточують лан в глибокій
розщелині квіти,
І радісно їм запашний фіміам подяки до тебе
курити.
Пригадую той дивний час, чудовий, чарівний,
Як, темна скеля, по стежках твоїх блукав
сумний
І хвилі смерку я вітав, мов друзів, бо вони,
Як я — зажурені й смутні спадали на лани.
Розніжено-млосна й прекрасна цвіла природа
в ті благостні миті:

Але зла в собі не знаходжу я,
За яке воно так загрожує...
Чи то ангел мій береже мене,
Чи спокусника голос, демона,—
Хто б не був — скажи, що провіщуєш?
Долю ти сулиш, а чи знищуєш?

І коли ж збагну твою таїну?
І коли ж межу я свою збагну?

ДУМА НА БЕРЕЗІ КУРИ

Я йду до берега сумний, розвіять свою тугу:
Я тут шукав знайомих місць на грані виднокругу,
Отут втішався я слізьми на пишній полонині,
Та все тут сповнене журби, усе похмуре нині.

Повільно плюскотить Кура прозора у бескетті,
В її струмках лисніє край небесної блакиті.
Я притулився й дослухав, як річка дзюркотіла,
А очі линули туди, до краю небосхилу.

Нащо ти скаржишся, Кура, про що дзюркочеш
рясно?
Ти свідок багатьох віків, проте завжди безгласна.
Але чому й мені життя з його порожнім сьйвом
Завжди здавалося таким і суетним, і зайвим?

Бо що ж таке наш світ—себе я думкою караю!--
Як не сосуд, якого нам не сповнити до краю?

Де той, що серце міг хоч раз наповнити,
Він задоволення навек собі дістав і спокій?
аж поки

Самі побідники-царі, володарі держави,—
За їхню вищої ж нема на цьому світі слави,—
Й вони не збудуться тривоги, їх прагнення
Гризе — ще царство захопить, всю землю
несите
покорити!

Та завтра чи ще й нині в прах з жадобою такою
Обернуться. Чи ж добрий цар зазнає супокою?
Його життя, турботи, труд, діяння й думи —
Про те, як правити йому країною мудріше,
лише

Йї синами, не лишить вікам лихої згадки,
Щоб проклинати не могли його ім'я нащадки.
Але, коли одного дня весь світ піде до краю,—
Хто розповість про їх діла і хто про них згадає?

Та коли ми сини землі й усіх нас людьми звати—
Повинні ми за нею йти і слухать землю-матір.
Нікчемний той, хто за життя, неначе мрець
у гробі,
Для цього світу, де живе, нічого сам не зробить.

НІЧ НА КАБАХІ

Люблю Кабахі краї, рідні й привабні для ока,
Нічку, що в тінь і у млюсть травня пірнає
глибоко;
Але ще краще, коли місяця промінь прозорий
Сяє в Кабахі, коли шлють вітерець нам Коджори
Й то зарокоче Кура, то затихає безбурно
Й тільки зітхає здаля, мов би закоханий,
журно.

Саме така була ніч; я круг Кабахі, як звично,
Тихо блукав і снував думу тужливу одвічну.
Всюди красуні пливли, збившись у групки
розквітлі,
Пишно убранням своїм сяяли в тьмяному світлі.
Вились круг них юнаки—де їм привабу збороти!
Скромні й закохані ці — тим лиш на думці
зальоти.

Місяць сором'язно сам хмарним присипався
пиллом,
Бо не йому, а земним тут поклонялись світилам.
— Ти б заспівав нам, Кафлан!— скажуть, і той
вже замліє
Звуками суму й жаги, гарну згинаючи шию.

Хто їх не чув, як від них, млюсті тривожної
повне,
Тисне красуням серця горе солодке любовне?

Раптом у гурті одну дівчину в білому бачу;
Пам'ять гублю я в ту мить, хвилю відчувши
гарячу

В серці; чом дужче вогню зразу воно зажеврило?
Де вона, жвавність моя, серця холодного сила?
Де і коли я її в натовпі інших зустрів?
Чом загубив я з тих пір шию її лебедину?

Нині самотньо стоїть — трепетна сарна між
тигрів, ---
Будить у серці чуття — те, що давно вже я
вигрів.

Ось помічає мене, шле мені усміх привітний,
Це збадьорило мене, йду їй назустріч і квітну.
— Нині щасливий, — кажу, — бачити вас,
невимовно,
Бажана й люба, між нас, знову веселошів повну!

— Дяка за пам'ять, — вона каже (о, вії дивних
помах!), —

Нині-бо мода така, щоб забувати знайомих.
— О, запевняю, повік роки не зможуть, ні моди
З пам'яті витравити вашої дивної вроди! —
Лиця її від тих слів квітами зарожевіли;
Тут вітерець колихнув одяг коханої білий,

Як виноградинки дві — ніжки відкрив з-під
убрання, —

Я почував, як зника іскра розсудку остання.
Місяць проміння в ту мить ніби розбив об
кришталі.

Серце, відрадою вщерть сповнене, — рвалося
в далі.

Але хтось інший мою дівчину любу покликав;
Зникла вона — і тоді світло з очей моїх зникло...

ДО ЧОНГУРІ

Стогін твій, чонгурі, голоси понурі,
Зойки, повні жури, плач твій,— цілі бурі
Спогадів минулого шле й бентежить душу.

Ах, коли ж, чонгурі, скінчиться закляття
Й подаси ти голос радості й завзяття,
Щоб від серця тоскного відлягли печалі?

І коли ж усмішку я твою пізнаю?
Бо тепер у тебе пісня лиш одна є —
Серця мого вбитого скарга невідплачена.

ДО МОЄЇ ЗОРІ

Чому загрожуєш, моєї долі зоре?
Я все ж люблю твоє похмуре сяйво хворе,
Душа зріднилася з тобою — і розтвори
Розкрило серце, що для нього звичне горе.

Не думай долі ти моїй завдати рану,
Як раптом вкриєшся серпанками туману:
Не знаєш ти, яка в істоту радість гляне,
Як знов ти з темряви замерехтиш неждано.

Яку б до мене ти не обернула фазу,
Я б, світозарну, вмить пізнав тебе одразу,
Бо сяйво ти душі, що світиться з екстазу,
Бо радість серця ти, що скинуло образу.

Так прояснився знов, явись мені край неба
І серце освіти — воно ж смутне від тебе!
Небесного вогню метни стрілу, бо треба,
Щоб іскри чар твоїх мій розквітчали жребій!

ДО КНЯЖНИ КАТЕРИНИ ЧАВЧАВАДЗЕ

Голосом звади,
Співом принади
Душу мою ти, прозора, чаруєш;
Очі ти маниш,
Серце то раниш,
То йому посміх ласкавий даруєш!

Де лиш буваєш,
Всюди осяєш
Місце те сяйвом веселоців, сміху;
Чувши ті звуки —
Й повне розпуки
Серце відчує незбагнену втіху!

Згадка постала.
Як ти співала
Про солов'я і троянду так мило;
Ти, яснолиця,
Ти, чарівниця,
Серце поета сумне освітила!

СЕРІЖКА

Мов конвалії
Стан, що в таль її
Доторк метелика хилить і зборює,
Так серіжечка,
Дивовижечка
Грається з тінню своєю прозорок.

Щастя блимає
Тим, хто стримає
Подих у тіні твоїй, одпочине в ній,
Щастя рódивом,
Вітру подувам
Жар свого серця остудить нестриманий.

О серіженько,
Чарівниченько!
Той, хто уста під чудовою вродою
Притискатиме,—
Випиватиме
Він безсмертя шербет з насолодою!

НЕМОВЛЯ

Люблю, люблю я белькіт немовляти,
Химерний голос я люблю вловляти,
Як мовою, принесеною з раю,
Батькам обійми й ласки повертає!

Безжурно світ будується для нього,
Не відає, крім пестоців, нічого;
Хоч на життя йому б усмішки стало —
Усе б хотіло бачити зухвало.

Ні про життя не мусить міркувати,
Ні пристрастів людських переживати,—
Лиш радісно у світ прийти самому,
Тим давши радість батьківському дому.

Так белькочи ж, безпечно й нісенітно,
Аж доки час всміхається привітно,
Аж доки можеш користатись правом
Із світом не знайомитись лукавим!

СИРІТСТВО ДУШІ

На те не слід нікому нарікати,
Що він безрідний — вмерли батько й мати:
Душі сирітство — ось де справжнє лихо,—
Хто втратив подругу — не знайде втіхи.

Хто загубив батьків своїх, родину,
Той серце рідне знайде на заміну;
Але, коли душа осиротіє,—
Мов проклята, страждає в безнадії.

До цього світу їй не знать довіри,
Жахається і нітиться без міри:
Кому повідати чуття таємні?
Вже мрії віру відновить — даремні...

На самоту душі — хто знайде ліки?
Всі зникли радощі земні навіки,
Про втрату друга — не забудь ніколи,
Лиш зойк — відрада нещасливих, кволик..

Пам'ятаю: очі повні
 Чистих сліз тоді були
 І уста твої безмовні
 Тайну серця берегли.

Та не цей ти, люба, марний
 Світ оплакувала, ні,
 І твоє обличчя гарне
 Неземним здалось мені.

Аж тепер душа пізнала
 Сліз таємну мову ту,
 Бо для мене віщувала
 Ти очима самоту.

З того часу, як узрію
 Тайні сльози на очах,
 Я про час щасливий мрію,
 Що навіки вже зачах.

МОЯ МОЛИТВА

Отче небесний, гріхи ти мені відпусти,
 Дай мені спокій від пристрастей лютих знайти!
 Ах, чи ж не зглянеться з грішного сина й тоді
 Батько, як бачить його у жорстокій біді?

Як же не впасти мені у болючу нудьгу:
 Таж і Адам твою волю зламав преблагу,
 В жертву бажанню дав райське життя золоте,
 Та хоч блаженство небесне пізнав він за те!

Дай мені вод твоїх спити, життя джерело,
Горе у них розчинить, що на серце лягло!
Щоб не заніс вихор пристрастей мого човна,
Дай йому пристань — хай сєе сумирна, ясна!

О серцевідцю, як серця тобі не розкрить?
Всі мої помисли знаєш ти заздалегідь.
Що ж ще додати уста ці здолали б сами?
Мовчанку теж ти мою за молитву прийми!

* * *

Зійшло на сході сонце, світило життедайне,
І променем єдиним розсіяло негайно
Всі хмари, що таїли для нас громи негоди,—
Й мені зцілило серце небесне сяйво вроди!

Невже ти справді стала життя мого світилом?
Невже ти хворе серце осяять захотіла,
І пристрасті збудити, що вже давно поснули,
І відновити щастя прекрасних днів минулих?

Так осіни ж промінням, так блисни ж після бурі,
І небеса для мене ти освіти похмурі,
Щоб міг і свій світильник я запалить іржавий,
До свого приєднати твій голос величавий!

І час той оспівати, коли, небесна зоре,
Ти радістю дарила життя мое суроре,
І плакати, що зорі у млу негода горне,
І славити проміння кохане, чудотворне!

Та нині присягаюсь на промінь твій потужний:
Як знов його тумани сховають осоружні,
То все життя для мене заміниться в розпуку!
Віддам всю велич світу любові в запоруку!

МОЇМ ДРУЗЯМ

Ще світить, юнаки, для вас життя світання,
Ще болі серця вам вигоює кохання,
Тож відбивайте геть списів недолі зливу
І сльози струшуйте гіркі завжди сміливо!

За світом назирці, співучим і багатим!
Чи ж для кохання варт юнацтва шкодувати?
Смішний старий джигун, що марно молодиться,
Та й юнаку вдавать старого не годиться!

Хвалю того, хто вмів із щирістю простою
Жар кожної пори відчути повнотою,—
Хай з часом пристрасті, якими він горів,
Застигнуть у крові під тиском тягарів!

Коли замінить день ваш ранок швидкоплинний,
Коханню світ додасть отруйної краплини,—
Згадайте ви мою пораду лиш одну,
Бо я вже пережив ту втрату навісну:

З лукавих тих красунь, брати, не вірте жодній,
Що вміють полонить, лишаючись холодні,
Що звикли тішитись з любовної розмови,
У серці відчувать не вміючи любові!

Кохана, ні, не нарікай на серця поривання,
 Бо мові смертних — не віддать безсмертні
 відчування!

Я хочу сонцем бути, щоб світ промінням
 супроводити,

Я хочу поночі зайти, щоб ще ясніше сходити;
 Зорею хочу бути я, світанкові предтечею,

Щоб квіти стежили мене з пташиною малечею;
 Щоб, мила, ти була роса, й ночами

срібноплинними

Живила спалені лани небесними краплинами;

Щоб, ранок стрівувши, роса в промінні

сонця танула,

Щоб в сяйві з'єднаних обох життя ясніше

глянуло!

Щоб все заповнили вони, зробившись

нерозривними,

Щоб стали вічними життя зцілителями дивними;

Невже коханням — порив цей звать мовою,

всім знаною?

Тоді ж і сонце без вогню зорею стане тьмяною!

Тоді й троянді не цвісти світанками щасливими,

Тоді й росі не принести життя хлібам над

нивами,

Тоді б, кохана, ти сама була на інших схожою:

Чому ж, небесна, я тебе ні з ким не ототожнюю?

Ні, надто риси неземні й нетлінні дорогі мені!

Моїм до тебе почуттям знайти не можна імені!

Х Р А М

Храм я знайшов, мов притулок гостинний
в пустелі;
Вічно горів там незгасний світильник з-під
стелі,

Ангели дзвінко на лірі Давида бриніли,
Благосні хори небесні провадили сили.

Я, від турбот світових перевтомлений мцирі,
З помислом чистим бажав тут спочити у мирі;
Душу, що злоба людська в ній забила відраду,
Мріяв зогріти в промінні святої лампади.

Тут фіміамом я зносив пречисте кохання,—
Душу і серце за нього б я дав без вагання;
Сповнений радості, тихим блаженством зогрітий,
Марив я, ніби небесну тут бачу обитель.

Марив... Та світ цей чи дасть кому радість
тривалу?
Зникнув той храм — лиш пустеля сама німувала,
Морок лиш кублився тут із журбою гіркою,
З того часу я не знаю відради й спокою.

Храм обеонувся на пороох, і зникли руїни.
Час то хіба пропалив його оком зміїним?
Ні, йому світу наскучили брехні та зради.
Вогник загаслий лишився мені від лампади.

Храм відновити — кохання забракло вже сили.
Де ж засвічу я лампаду, яку погасили?
Доля лиха для надії шляхи замикає.
Знов сиротою знесилений мцирі блукає...

НАРД І МЦІРИ

М ц и р і

Де, нарде, вінчик твій? Адже у цьому цвіті
Кохаючись, ми все могли забуть на світі!
Де ніжний аромат, який завжди п'янив,
Коли ти був живий, зелений килим нив?

Н а р д

Бачиш, мцїрі,— відібрали в мене батьківщини
лоно,
Небо рідне, соловейка, друзів-квітів пишне
гроно;
Скоро травень розквітчає всю природу, всі
оселі,
Соловейко, прилетівши, розілле над ланом трелі,
Тільки я лишуся бранцем, лиш мені темниці
грань ця
Відрізає волю й співи солов'я, мого коханця!

М ц и р і

Невже ж тобі отут ніщо не дасть заміни,
Де золотом і сріблом навколо сяють стіни,
Де навіть і людей одна турбує дума,—
Щоб жар тебе не пік, щоб не студила
стума?

Н а р д

Але нащо ті оздоби, нащо пишні ці палати?
Та чи ж може хоч усмішку це душе повітря
дати?
Бо струмок прозорий, чистий коло мене не
дзюркоче,

І ясна роса уранці не спаде мені на очі;
Вітерець до мого листя тут свіженький не
прилине
І від сонця не сховає кущ тінистої ожини.

М ц и р і

Та, нарде любий мій, згадай-но люту зиму:
Від неї б ти сконав з листочками своїми,
Бо лиш людська рука оборонити в змозі
Чудові пелюстки від хуги, від морозів.

Н а р д

Але, мцирі, все на світі має свій кінець і пору,
Лиш про смерть завчасну думка нині сушить
душу хвору!
Справді, взимку не вмирає, лиш жалобою
сумною
Одягається природа, розлучившись з весною;
Та зате яка прекрасна знов стає вона в розмаї,
Щойно ластівка новітній час кохання провіщає!
Ах, коли ж то зможу знову солов'я свого узріти,
Щоб розквітнув нард на волі, як усі веселі квіти!

М ц и р і

Пробач, я квітку йду шукать мою кохану,
Бо з рідного її забрали також лану!
Як в'яне і вона у чужині ворожій,—
То аромат її хто замінити зможе!

Чому, красуне, докоряєш, що став коханець твій
невірний?
Чом дорікаєш, що вже гасне жар пристрасті,
колись безмірний?
Що почуття його не вічне — чом нині скаржишся
дарма?
Таж певно ніжною душею ти захолола вже сама!

Краса — то ж тільки дар тілесний, якого
ненадовго стане,
Вона немовби пишна квітка, як прийде час її —
зів'яне;
І серце, що красою лише захопить, — завжди
таке:
Воно мінливе і нещире, воно непевне й нестійке.

Душа прекрасна — ось де світло, що з неба
сходить і не слабне,
Що озаряє почуття нам, і серце, й дух — завжди
привабне,
І в людях слід свій залишає, немовби частка
божества:
Чому ж не віриш ти, що буде така любов —
завжди жива?

В такій душі дано безсмертю завжди палати
і зоріти,
Бо ні від випадку, ні часу — вона не може
постаріти;

І тільки душ таких сполука таку любов нам
може дати,
Що нерозривно й вічно в'яже її небесна
благодать.

І тільки поміж душ прекрасних живе чуття
дорогоцінне,
Що навіть і небесне царство йому поступиться
нетлінне,
Бо досконалість озаряє з ясних небес любов таку
Й безсмертя променем вінчає довічну істину
палку.

ЗЛИЙ ДУХ

Хто тебе, злий дух, хто закликав на водія мені,
Щоб тривогою сповнив розум ти і життя мені?
Де ж ти спокій мій, мир душі подів, нащо
виробив
У ній сумніви, в юнакові ти сліпу віру вбив?

Чи таке колись обіцяв життю ти і юності?
Прирікав мені волю на землі ти мою нести,
Малював блаженство й всі болі тим мої
зборював,
Обіцянками навіть пекло в рай перетворював.

Що ж тепер, скажи, з тими дивними обітницями?
Чисті мрії всі помутилися, стали нищими...

МОЯ КВІТКА

Вдарив лютий вихор і заніс прекрасну
Квітку, що живила серце повсякчасно.
Як вона блищала росами ясними!
Їх змінили сльози. Я лишився з ними.

І як де побачу пелюстки прив'ялі —
Слід моєї квітки — геть жену печалі,
Зустрічі радію. Та за мить єдину
Сум за тим, що втратив, постає на зміну...

* * *

Люба, тому, хто створив тебе — вічні хвали!
Сонце ти вдень, а вночі сяєш місяцем ясно
із мли.
Тим я живу, що чекаю тебе й розсипаю
жалі,—
Син я єдиний,— не кидай мене в самоті
на землі!

* * *

Я з села в село блукаю бідним наймитом
простим;
Мій товариш — чорна бурка і кинджал — мій
побратим.
Та не хочу я багатства, задоволений вже тим,
Що твоїм, кохана, серцем володію золотим!

Як щасливий я буваю
 О ясна усмішко травня! —
 Вдвох з тобою, — мрія давня
 Палить серце, мчить до раю.
 Та не можеш ти відчутти,
 як тебе кохаю!
 Ні відчутти, ні збагнути,
 як тебе кохаю!

Як, нещасний, я в розлуці
 Із красою неземною,
 Нижу з думкою одною
 Я нудні години в муці,
 Не повіриш і не зміриш,
 як тебе кохаю!

Серце то приспале й кволе,
 То бурливим раптом стане,
 Кличе смерть чи в мріях тане,
 Рветься в небо, де ніколи
 Не пізнати, не вгадати,
 як тебе кохаю!

ЧИНАРА

На крутій високій скелі молода стоїть чинара,
 І вітвиста, і тіниста, головою тоне в хмарах.
 Як же солодко помріять у її прозорих тінях,
 Забувати болі світу під сумирне дзюркотіння!

А Кура біжить, і вітер ледь погойдує чинару,
 Навіває сни розкішні, повні млості, повні чару!

Вірю я: таємна мова є в бездушних і
безплотних,
І розмови їхні — глибші звичних слів людських
турботних!

Мов закоханій красуні, ніжки її Кура змиває,
І звергається в безодні, груди в скелях розбиває.
Та чинара ще, здається, вище прагне
гордовита —
Лиш хитає головою, ніби сумом оповита.

Як чинару схилить вітер — стогне річки чуле
лоно,
Мов у ревнощах нестерпних, води в скелі б'є
з розгону.
Так таємно да нестерпно вічна пристрасть
душу мучить,
І її вогонь кохання без кінця пече жагучий.

Н.. ГРАЄ НА ФОРТЕПІАНО

Тих звуків зливи —
В душі щасливій
Звели буран,
І так чудово
Розкрили мову
Сердечних ран!

Я пив достоту
Принаду злоту —

І спить не міг;
Клав думу кожду,
Легку й тривожну,
Тобі до ніг.

В сльозинках лиця,
В них жар іскриться
І сум проріс,
І колихалась
На персах галузь
Розкішних кіс.

Та знов заграли
В очах кришталі
І сіють сміх,—
І знов без тями
Шукав устами
Я уст твоїх!

БЛАКИТНИЙ КОЛІР

Колір небесний, колір мій синій!
Змолоду я, перевозданний мій колір,
Все поклонявся тобі, як святині,
А не кольорам земної юдолі!

Заприсягаюсь навіть і нині —
Хай захолола кров моя з туги —
Заприсягаюсь, колір мій синій,
Що не схилюсь перед кольором другим!

Колір, що, з неба зійшовши, струмочить
В очі красуні небесний простір,—

Як я люблю тебе, колір, що очі
Сповнюєш трепетом ніжної млости!

Думу одну заповітну лелію,
Вабить вона до небесного стану:
В ласках жагучих нехай спопелію,
З кольором синім зіллюся, розтану!

Знаю, умру — і сльозинці єдиній
Рідній не впасти на труп мій; та досить
Думки, що небо глибоке і сине
Тіло сльозинками синіми зрсить.

Хай же, коли у блакитнім тумані
Зникне могила, у безвість порине,
Буде і це тобі жертва остання,
Синього неба ранок мій синій!

УОЛТ УІТМЕН

(1819—1892)

Я СПІВАЮ ТІЛО ЕЛЕКТРИЧНЕ

(Уривок)

7

Людське тіло на аукціоні —

(Бо перед війною я часто ходив до невідомого ринку й стежив за торгом),

Я помагав аукціонерові, — недбайло, майже не знав свого діла.

Джентльмени дивляться на це видовище,

Хоч як не набивати ціну, вона не може бути досить високою за це,

Бо за це, ради цього квінтільйонами літ готувалась земна куля, ще без єдиної звірини й поля,

За це повстанчі кола щиро й постійно кружляли,

В цій голові всевражливий мозок,

В ній і під нею — творіння героїв.

Збадай ці члени, червоні, чорні чи білі, вони чарують у сухожиллях і нервах,

Їх варт було б облупити, щоб ви їх могли побачити.

Витончені почуття, світлосяйні очі, рвучкі, меткі.

Шматки грудних м'язів, гнучкі хребти й шиї, плоть не в'яла, добре розмірені руки й ноги,

І чудеса ще всередині.

Всередині кружляє кров,

Та сама стара кров! та сама червоно-стрімка кров!

Там здійснюється й тріпоче серце, там всі пристрасті, бажання, досягнення, натхнення,

(Чи ви думаєте, що їх нема, бо їх не виявлено по салонах та лекційних залах?)

Це не тільки одна людина, це батько тих, що мають бути батьками в їхню чергу,

В ньому зародок залюднених держав і багатих республік,

З нього безліч безсмертних життів з безліччю втілень і розваг.

Як ти знаєш, хто має вийти з паростка, од його паростка через сторіччя?

(Від кого б ти винайшов своє походження, коли б міг простежити шлях назад через сторіччя?)

БИЙТЕ! БИЙТЕ! БАРАБАНИ!

Бийте! бийте! барабани! — сурміть! сурми! сурміть!

Крізь вікна, крізь двері — вдирайтесь, як люта ватага,

У церкву врочисту й збори розкидайте геть,

У школу, де учень вивчає.

Молодому спокою не дайте — хай з нареченою щастя не має;

Хай і мирний селянин не знає миру, як поле оре або збіжжя збирає,

Так скажено голосіть і стукотіть ви, барабани, так пронизливо ви, сурми, сурміть.

Бийте, бийте, барабани! Сурміть, сурми, сурміть!

Понад рух міст, понад торохкотіння коліс по вулицях;

Постелі готові для сонних вночі по хатах? — не спати їм в тих постелях,

Не лихварить удень лихварям — геть гендлярів та спекуляторів — невже вони не вгамуються?

Балакуни балакатимуть? співець намагатиметься співати?

Адвокат у суді з'явиться, щоб захищати свою справу перед суддею?

Тоді гуркотіть хутчіш, важче, барабани — ви, сурми, дикіше сурміть!

Бийте, бийте, барабани! Сурміть, сурми, сурміть!

Не потурайте — не спиняйтесь на скарги,

Не вважайте на кволих, не вважайте на плаксіїв та молитовних,

Не дбайте за старого, що благає юнака,

Хай не чутно буде голосу дитини ані прохань матері,

Хай навіть мари струснуть мерців, що лежать в них, чекаючи гробу,

Так міцно ви калатайте, о барабани жахливі, так голосно ви, сурми, сурміть!

ПІСНЯ ПРО ТЕСЛЯРСЬКУ СОКИРУ

Вітайте нам, всі країни, землі, кожна за своє.
Вітайте нам, країни сосни й дубу,
Вітайте, країни цитрини й смоковниці,
Вітайте, країни золота,
Вітайте, країни пшениці й маїсу, вітайте ви-
ноградні,
Вітайте, країни цукру й рижу,
Вітайте, бавовняні країни, вітайте ті, де біла
бараболя й солодка бараболя *,
Вітайте, гори, рівнини, ліси, прерії,
Вітайте, багаті береги річок, плоскогір'я, роз-
щілини,
Вітайте, незміряні трав'яні країни, вітайте,
пасовиська, ґрунти овочевих садів, льону, меду,
коноплі,
Вітайте так само, як інші, більш твердолиці,
землі,
Землі багаті, як землі золота чи пшениці, чи
овочеві землі,
Землі шахт, землі мужніх і суворих руд,
Землі вугілля, міді, олова, лудива, цинку,
Землі заліза — землі, де створено сокиру.

* В Америці є солодка бараболя, жовто-зеленого ко-
льору всередині.

З КНИГИ «ЛИСТЯ ТРАВИ»

САМОГО СЕБЕ Я СПІВАЮ

Самого себе я співаю, просту, окрему особу,
Що тепер вимовляє слово Демократія, слово
масове,

Фізіологію зверху донизу,

Не обличчя саме, як не мозок самий, варті
Музи.

Я кажу, закінчена Форма далеко цінніш,

Я Женственість Мужності рівну співаю.

Життя безмежне в жазі, клетотінні і владі,

Веселе для вільної дії згідно законів най-
вищих.

Я Сучасну Людину співаю.

ЯК Я МИСЛИВ У ТИШІ

Як я мислив у тиші,

Перебираючи мої поеми, міркував над ними
повільно,

Привид постав перед мене з недовірливим
зором,

Жахливою красою, віком і міццю,

Геній поетів усіх країв,

Як до мене звернув, мов полум'я, очі,

Перстом вказавши багато безсмертних пісень

І голосом грізним: *Що ти співаєш?* — він мовив.

Чи ти не знаєш, одна лиш є тема для завжди достойних бардів,

І тема ця — Борня, боїв фортуна.

Вправних бійців творіння.

Хай буде так, — тоді я відповів, —

Я також, гордовита Тінь, оспівую борню, найдовшу й найвеличнішу од всіх.

З мінливою фортуною вона в моїй ведеться книзі, із наступом, і відступом, і льотом, хисткою й нелегкою перемогою.

(Тепер, я думаю, вже повною. Чи майже повною, нарешті), що охопила світ.

На смерть і на життя, на Тіло та на вічну Душу,

Дивись, і я також приходжу, співаючи пісні боїв,

І понад всіх я провідник бійців відважних.

В ТІСНИХ КОРАБЛЯХ НА МОРІ

В тісних кораблях на морі,

Що синь безмежну розгортають по боках,

За скавчанням вітрів і музикою хвиль, великих, можновладних хвиль,

Або в якомусь самотному байдаці, що у танку морському виринає,

І радісні, упевнені вітрила білі простягнувши,

Перетинає він етерне серце променю та піни — вдень або під силою зор уночі, —

Моряки молоді й старі, може, випадком мене, спогад про землю, читатимуть,

До кінця, нарешті,

Тут наші думи, мандрівників думи,

Тут не земля, сама тверда земля ввижається,— може, скажуть вони тоді,—

Тут небо аркою, ми відчуваємо хвилювання палуби під нашими ногами.

Ми відчуваємо пульсацію тривку; одлив і приплив нескінченного руху,

Звуки невидимої містерії непізаного, величезного натхнення рідиною насичених часток,

Пахощі, млосне скрипіння канатів, меланхолійний ритм.

Безмежний краєвид, обрій далекий і тьмянний — все є тут,

І це океану поема.

Тоді не вагайся, о книго, виконуй своє призначення.

Ти — не тільки спогад про землю,

Ти також, як самотній байдак, розсікаєш повітря, не знаю — куди скерована, але певності повна,

В товаристві з кожним кораблем — пливи й ти.

Несись поперед їх, обвита моєю любов'ю (дорогі моряки, для вас я перевив нею кожний листок);

Поспішай, моя книго! Надимай свої білі вітрила, мій маленький байдаче, через можливо-владні хвилі,

Лунай, пливи, лети понад безмежну синяву від мене до кожного моря!

Ця пісня — морякам та всім їхнім кораблям.

ДО ІСТОРИКА

Ти, хто минуле славиш,

Хто розвідав поверхню, зовнішність рас,
життя, що само показало себе,

Хто трактував людину, як витвір політиків,
державних мужів, правителів і жерців,—

Я, мешканець Алеганії, трактуючи її такою,
яка вона є в своїх власних законах,

Стискаючи пульс життя, що лиш часом себе
виявляло (вища гордість людини в собі),

Співець Особи, накреслюючи те, що лиш має
бути, —

Я проектую історію майбутнього.

ДО ТЕБЕ, СТАРА СПРАВО

До тебе, стара справо.

Ти, незрівняна, жагуча, добра справо,

Ти, сувора, безжалісна, солодка ідеє,

Невмируща для рас, країв, віків,

Після війни незнаної, сумної, великої війни
за тебе —

(Я думаю, всі війни всіх часів провадились,
провадитимуться за тебе),

Ця пісня для тебе, повітряний марш тобі,

(Війна, о бойці, не тільки сама по собі,

Далеко, далеко більше такого, що в чеканні
мовчазно стояло позаду, тепер проголошується
у цій книзі).

Ти, орбіто багатьох орбіт,

Ти, кипучий початку! ти, зародку, що схований,
добре зберігся! ти, центре!

Довкола ідеї твоєї кружляла війна,

З усім її гнівом та грою палкою причин —
(З усіма великими наслідками, що прийдуть
за тричі тисячу літ),

Ці речитативи для тебе,— моя книга й війна —
це одно,

Її духом пройняті Я і моє; як спір, що висить
на тобі,

Як колесо на осях своїх, ця книга мимоволі
обертається

Довкола ідеї твоєї.

ДЛЯ НЬОГО Я СПІВАЮ

Для нього я співаю,

Я підбурюю сучасне на минуле

(Немов столітнє дерево, відтять від коріння,
— сучасне на минуле),

Часом і просторінню я розширюю його, роз-
плавляю закони вічні,

Щоб цим зробить його законом для нього
самого.

КОЛИ Я ЧИТАВ КНИГУ

Коли я читав книгу, славетний життєпис,

Хіба тут є (я мовив) те, що автор зве
життям людини?

І коли я умру, так хтось писатиме й про моє життя?

(Коли хто щось дійсно знає з мого життя, Чому ж я навіть сам, здається, часто знаю мало або нічого про дійсне моє життя,

Лиш скількись натяків, скількись розкиданих слабеньких ниточок та недоречностей

Я шукаю для власного вжитку, щоб тут накреслити).

НА ПОЧАТКУ МОЄЇ ПРАЦІ

На початку моєї праці перший крок вдовольнив мене так міцно,—

Простий факт розуміння, ці форми, владність руху,

Найменша комашка або тварина, почування, зір, любов,—

Перший крок, я кажу, встрашив і вдовольнив мене так міцно,

Я ледве посувався й ледве бажав посуватись далі,

Але волів стати й повільно оспівувати це весь час в екстазі.

ТІ, ЩО ПОЧИНАЛИ

Як вони піклувались землею (виринаючи в інтервалах),

Які дорогі й величні вони для землі.

Як вони прив'язують до себе так само, як до інших — що за парадокс являє їх вік,

Як народ відгукається їм, тепер їх не
знаючи,

Як щось невблаганне в їхній долі весь час,
Як весь час не щастило їм у визнанні.

І як та сама невмолима ціна повинна все
оплачувать те саме велике набуття.

ДО ШТАТІВ

До Штатів, чи якого-небудь з них або якого-
небудь міста по тих Штатах,—

Противтеся багато, піддавайтесь мало.

Хто одразу неодмовно слухняний, того одра-
зу й цілком поневолено.

В МАНДРІВЦІ ПО ШТАТАХ

Ми почали мандрівку по Штатах
(Пак через світ, як кличуть ці пісні,
Пливучи звідсіля до кожної землі, до всіх
морів).

Ми добровільні учні всього, учителі всього
й коханці всього.

Ми стежили, як доби року себе розтрачували
й минали.

Й казали, чому б кожному чоловікові й кож-
ній жінці не робить так, як доби, й не роздавать
себе так само?

Ми на хвильку спинялись в кожному місті
й містечку,

Ми пройшли Канаду, Північний Схід, ши-
року долину Міссісіпі й Південні Штати,

Ми радились потроху з кожним зі Штатів,

Ми чинили суд над собою й запрошували
чоловіків та жінок слухати,

Ми казали собі: вважай, не бійся, будь щи-
рим, обнародуй тіло й душу,

Будь хвилину й прохось, будь щедрим, по-
встриманим, цнотливим, вабливим,

І те, що ти роздаєш, може, тоді повернеться
так само, як вертають доби року,

Й зможе бути таким, як вони.

ДО ПЕВНОЇ СПІВАЧКИ

Ось, бери цей дар,

Я приготував його для якогось героя, про-
мовця або генерала,

Для того, хто повинен послужити добрій ста-
рій справі, великій ідеї, поступові, визволенню
раси,

Якомусь сміливому супротивникові деспотів,
якомусь відважному бунтареві;

Але я бачу, що те, що я приготував, нале-
жить тобі так само, як іншим.

ME IMPERTURBE

Мене, непохитного, що вільно стоїть у При-
роді,

Пана всього, чи пані всього, певного в центрі
непевних речей,

Захопленого, як вони, пасивного, мовчазного, вразливого, як вони,

Що визнав свою працю, злидні, славу, гріхи за менш важливі, ніж я вважав,

Мене біля Мексиканського моря, або в Мангатті, або в Тенессі, або далеко на північ, або в середині краю.

Людину річок, або лісову, або сільську, з цих Штатів, чи з берегів, чи озер Канади,

Мене усюди, де життя мое жило,— о, щоб бути самоврівноваженим для випадковостей,

Щоби поборювати ніч, хуртовини, голод, глузування, нещастя, опір, як це роблять дерева й звірята.

Я ЧУЮ, ЯК АМЕРИКА СПІВАЄ

Я чую, як Америка співає, різні співи я чую.
Ремісники, кожний співає свою так, як належить, радісно й міцно:

Стельмах співає свою так, як міряє дошки чи бруси;

Каменяр співає свою так, як стає до праці чи кидає працю;

Човняр співає про те, що зв'язане з ним і з човном; палубний співає на палубі пароплава;

Швець співає так, як сидить на своєму осло-ні; шаповал співає так, як стоїть;

Дроворуба спів, орача на шляху його вранці, чи в полудень, чи як сонце сідає;

Солодкий спів матері, або молодої дружини на роботі, або дівчини, коли шие чи пере,

Кожний оспівує те, що торкається його чи її
й нікого більше,

Вдень — що належить до дня, вночі — гурт
юнаків потужно, дружно,

В повний голос співають свої міцні, мелодичні
пісні.

ЯКЕ МІСТО ОБЛОЖЕНО?

Яке місто обложено й намагається скинуть
облогу?

Ось я послав до того міста полководця мет-
кого, відважного, безсмертного

І з ним кінноту, й піхоту, й гарматні парки,

Й гарматників найбільш смертельних з тих,
що коли-небудь палили з гармат.

ХОЧ ВСЕ ОДНОГО Я ОСПІВУЮ

Хоч все одного я оспівую

(Одного, та ще створеного з протиріч),—
я присвячую Нації,

Я залишаю в ній бунт (О таємне право по-
встання! О ненажерний, неминучий вогню!)

НЕ ЗАЧИНЯЙТЕ СВОЇХ ДВЕРЕЙ

Не зачиняйте своїх дверей од мене, пишні
книгозбірні,

Бо те, чого бракувало по всіх ваших пере-
повнених полицях — тепер найбільш потрібне,—
я приношу,

Книгу, що вийшла з війни на поверхню, я створив,

Слова моєї книги — ніщо, мета її — все,

Окремішну книгу, не зв'язану з рештою, інтелектом ще не відчуту,

Але ви недомовлено-схованим тремтітимете до кожної сторінки.

ПОЕТИ ПРИЙДЕШНЬОГО

Поети прийдешнього! промовці, співці, музики прийдешнього!

Не нині виправдувати мене й відповідати, для чого я є.

Але ви, нове плем'я, саморідне, атлетичне, цнотливе, більш величне, ніж знані досі,

Прокиньтесь! бо ви повинні виправдати мене.

Я сам лиш написав одне чи два слова — вказівки для майбутнього.

Я лиш проголосив момент для колеса й поквапився назад у темряву.

Я є людина, що, тиняючись без впину, звернула випадковий зір на все й тоді одвернула своє обличчя,

Залишаючи вам довести й закінчити це,
Сподіваючись головних діянь од вас.

ДО ТЕБЕ

Чужинцю, як, минаючи, зустрінеш мене й
забажаєш промовлять до мене, чому б тобі не
промовлять до мене?

Й чому б мені не промовлять до тебе?

ТИ, ЧИТАЧУ

Ти, читачу, тремтиш життям, і гордістю, й
любов'ю так само, як і я,
Тому для тебе ці співи.

КАРЛ СЕНДБЕРГ

(народ. 1878 р.)

ЗАПОВІТ

Я дозволяю трунарям волочить моє тіло
до цвинтаря й залишити там все — голову,
ноги, руки, все: я знаю, щось лишилось,
чого вони не можуть забрати.

Хай маньки-кози й васьки-цапи халупників
об'їдають конюшину з моєї могили, й коли

якесь жовте
волосся чи сине куриво квітів остільки

ласкаве, щоб квітнуть
наді мною, хай бруднорукі діти халупників
збирають ці квіти.

Я мав свою нагоду жить з людьми,
що посідають надто багато, й з людьми, що
мають надто мало, і я вибрав
одних з цих двох, і я нікому не сказав, чому
саме.

ТРАВА

Складайте високо тіла під Аустерліцем
і Ватерлоо.

Зарийте їх і дайте мені працювати —
Я трава: я крию все.

І складайте їх високо в Іпрі й Вердені,
Й складайте їх високо в Геттисбурзі,
Зарийте їх і дайте мені працювать.
Два роки, десять літ, і пасажири питатимуть
кондуктора:

Що це за місце?
Де ми зараз?
Я трава.
Дайте мені працювать.

ПСАЛОМ ДО ТИХ, ХТО ВИХОДИТЬ ПЕРЕД СВІТАНКОМ

Полісмен купує чоботи повільно й обережно;
візник купує рукавиці повільно й обережно;
вони дбають за свої руки й ноги; вони жи-
вуть з своїх ніг та рук.

Молочар ніколи не перечить; він працює сам і
ніхто не говорить до нього; місто спить, коли
він на роботі; він ставить пляшки на шіст-
сот порогів і називає це робочим днем; він
злазить на дві сотні дерев'яних східців; два
коні є його товариством; він ніколи не
перечить.

Штабувальник і гамарник брати шлаку; вони
випорожняють шлак з чобіт після робочого
дня; вони кажуть своїм жінкам залатати
пропалені діри на колінах штанів; їхні шиї та
вуха замазано сажею; вони чистять свої шиї
та вуха; вони брати шлаку.

МОЛИТВА КРИЦІ

Поклади мене на ковадло, о боже.
Бий мене й викуй з мене лома.
Дай мені підкопати старі розхитані стіни.
Дай мені піднести й розвалити старі підпори.
Поклади мене на ковадло, о боже,
Бий мене й викуй з мене сталевого цвяха.
Зажени мене в бантини, що тримають
хмарочос.
Візьми заклепки червоного гарту й закріпи
мене в центральних бантинах.
Дай мені бути великим цвяхом, що тримає
хмарочос крізь сині ночі в білих зорях.

ДОРОБНИК

Я, що бачив, як десять міцних юнаків сконало безвісно, я, що бачив, як десять старих матерів віддало своїх синів народові безвісно, я, що бачив, як десять тисяч відчуло сонцесяйні, срібні досягнення незбагненої людської слави — чому я чхаю сардонічно на бронзовий водограй, наречений іменем того, хто заступав когось у війні й купив десять маєтків?

З БІЛИХ УСТ

З білих уст мурмотіння: Чи повинні сім мільйонів мерців жадати за свою кров трохи землиці для живих жінок та дітей, трохи землиці для живих братів та сестер?

З білих уст: Чи може повинні вони мати лиш повітря, що мете довкола землі для дихання їхніх ніздрів, не маючи на бруді земному підпори для своїх боями задрипаних, боями роздертих чобіт?

.

З білих уст болюче мурмотіння: Хто має посідати землю? Чи не той, хто стояв по кісточки в крові своїх товаришів, в червоних шанцях, виритих у землі?

ДИМ

Я сиджу на стільці й читаю газету.
Мільйони людей йшли на війну, акри їх поховано, гармати й кораблі зруйновано, міста спалено, села пущено з димом, і діти, по бойнях, поміж грубих засмаглих туш, зникають, мов кільця диму в північному вітрі.
Я сиджу на стільці й читаю газету.

КОНИ Й ЛЮДИ В ДОЩ

Нумо сядьмо коло шипучого радіатора зимовим днем, сивий вітер калататиме замерзлими краплинами дощу у вікно,
І нумо побалакаємо про візників-молочарів та про хлопців, що разносять покупки з бакалійної крамниці.

Нумо тримати наші ноги у повстяних пантофлях і мішати гарячий пунш — і нумо балакати про поштарів та хлопців-розсильних, що сплять на мерзлих хідниках.

Нумо писати про старі золоті дні й шукачів святої чаші й про людей, званих «лицарями», що їздили верхи в дощ, в холодний мерзлий дощ — ради дам, їхніх коханих.

Труситься горбач на возі вугілля, що їде мимо, бурульки сиплять на його капелюх мерзлу крупу, смуги криги огортають кусні вугілля, заїзд — сіра пляма в косім дощі.

Нумо мацати паровий радіатор нашими повстяними пантофлями й писати поеми за героя Ланселота й героя Роланда та за всіх старовинних злотних людей, що їздили верхи в дощ.

ШКІРЯНІ ГЕТРИ

Вони взяли земну кулю

й зробили з неї дрібницю.

Їх було прив'язано до землі й коней;

їх було прив'язано до малих морів,

Вони змінили, й створили, й скріпили;

вони зламали старі інструменти й зробили

нові; вони стрибають в білі серпанки

країни хмар; вони б'ють

в потоплені дзвони карфагенян

і фінікіян:

вони керують

найдужчими морями,

як чимсь, що підлягає керівництву.

Земля кликала й глузувала;
її підперезано дротами й переплетено
крицею; з Пітсбурга до Владивостока
залізний шлях рухомої хати; від
Єрусалима до Токіо вирахована мить;
і вони розмовляють вночі і в хуртовину й
шторм, у вітер і війну.

Вони вичислили милі до сонця
й Канопусу: вони зважили маленьку
синю зорю, що встає на південному
краю неба на передбачене доручення.

Ми повинні знову здолати море.

Ми знову повинні скорити зорі.

Немає препон на шляху,

Немає кінця планам і прагненням,
полюванню й жадобі.

Мотори тарабанять, шкіряні гетри
й шкіряні куртки чекають:

попід море
і ген до зір
ми йдемо!

ДИМ І КРИЦЯ

Дим ланів весною один,

Дим прощання восени другий,

Дим заводського даху чи гирла бойового
корабля —

Вони всі йдуть вгору просто димовими
стовбурами,

Або тремтять... у легкім тремтінні... вітра,

Як з півночі вітер — вони йдуть на південь.
Як із заходу вітер — вони йдуть на схід.

По цій ознаці
всі дими
знають одне одного.

Дим ланів весною й прощання восени,
Дим гартованої криці, зимньої й синьої,
Присягою праці вони клянуться: «Я знаю тебе».

Гнана з шипінням з центру,
Глибоко в надрах, здавна, з часу, як бог нас
створив,
Глибоко в надрах є лава, з якої ми вийшли —
Ти і я й наші голови димні.

.
Деякі дими бог кинув на працю —
Краяти небо, й лічити наші роки,
Й співать у таємницях наших лічб;
Співать свої ранки й співати свої вечори,
Співати стару пісню вогнища:
Хоч відкрийте душника,
Хоч закрийте душника —
Дим однаково йде вгору, у димар.

Дим міського обрію на захід сонця,
Дим сільського тьмяного виднокругу —
Вони крають небо й лічать наші роки.

.
Дим червоно-цегляного пороху
В'ється шрубом
Геть з димарів
До захованого мерехтливого місяця.

Це,— сказав залізний шворень до чавунної вагранки,

Це жаргон вугілля й криці.

Денна зміна його доручає нічній зміні,

Нічна зміна повертає його назад.

Нумо розуміти хоч наполовину

Звуки того жаргону.

По ливарнях і прокатках,

У гармидері й гласі гут

Дим змінює свої тіні

Й люди змінюють свої тіні;

Негр, італієць, чужинець змінюються.

Смуга криці — це тільки

Дим у серці криці, дим і кров людини.

Баский вогонь вбіг в неї, вибіг з неї, біг

десь-інде,

Й лишилося — дим і кров людини

І загартована криця, зимна й синя.

Так вогонь вбіга, вибіга, біжить десь-інде знов,

І смуга криці є кріс, колесо, цвях, лопата,

Керма під морем, штурвальне знаряддя в небі;

І завжди похмурі в серці й крізь нього —

Дим і кров людини.

Пітерсбург, Юнгстаун, Гері* — вони роблять
свою крицю з людей.

Кров'ю людей і атраментом димарів

Димні ночі пишуть свої присяги:

Дим у крицю й кров у крицю;

Гомстед, Брэддок, Бірмінгам* — вони роблять
свою крицю з людей.

Дим і кров є сплавом криці.

Люди-птахи гудять

* Центри крицевої індустрії.

у синяві: це криця
в моторі співає й дзижчить.

Крицева дротова загорода довколо Заводу.

Крицева зброя в кобурах вартових на брамах
Заводу.

Крицеві кораблі руди приносять ладунки,
видерті з землі крицею, підняті й наванта-
жені крицевими руками, оспівані на їхньому
шляху дзвінкими одзвінками.

Ті, що везуть, ті, що доручають, є з криці
також;
вони риють, і стискають, і волочать; вони
переносять свої автоматичні суглоби з роботи
на роботу; вони є крицетворна криця.

Вогонь, і порох, і повітря змагаються в печах;
потік чавуну приборкано, бруски
звиваються; жужелицю розкидано.

Кораблі на морі, хмарочоси на суші; криця, що
ниряє в морі,
криця, що дряпається в небі.

.....
Знаходці в темряві, ти, Степане, з цеберком,
для їжі,
ти, Степане, що чвалаєш хідниками в п'їтми
з вечірньою газетою ради жінки й ради
дітей,
ти, Степане, з головою, запамороченою тим,
де ми всі скінчимо —

.....
Знаходці в темряві, Степане: я встромляю свої
руки в попалені рукава; ми йдемо вулицею
разом; нам все одно; ти, Степане, й решта
нас — ми скінчимо на тих самих зорях; ми

всі носитимемо шапку в пеклі разом, у пеклі
чи в небі.

Димні ночі нині, Степане.

Дим, дим, розгублений в гаморі вчора;

Вкинений знов до черпаків, він висить сьогодні.

Дим, як годинники й гудки, завжди.

Димні ночі нині.

Завтра щось інше.

.
Місяці щастя проходять і минають;

П'ять людей пливе у тигелі червоної криці.

Їхні кістки замішано в хлібі криці,

Їхні кістки розбито в кільця й ковадла

І в сосучі штоки мореборних турбін.

Гляди їх в переплетенім риштуванні бездротової
станції.

Так примари таяться в криці, як важко узброєні
люди в люстрах.

Підглядачі, підкрадачі — вони тіньми танцюють
в гробах сміхотливих.

Вони завжди там, і вони ніколи не відповідають.

Один з них каже: «Я люблю свою роботу,
компанія добра до мене, Америка чудова
країна».

Один: «Ісусе, мої кістки болять; компанія бреше;
дідька лисого це вільна країна».

Один: «Я маю дівчину — яблучко; ми зберемо
грошенят, підемо на ферму й розводитимемо
свині й будемо самі хазяями».

А другі були волоцюгами, співцями, відірваними
від дому.

Гляди їх знов при зводчатих дверях криці.

Ім байдуже до ціни.

Вони підносять людей-птахів у синяву.
Це криця в моторі співає й дзижчить.
У підземних люках та брашпилях,
У млявих гідравлічних буравах, у глині чи
гравії,
Під циліндрами динамо, в тканині арматурних
павуків
Вони тінями танцюють і сміються з ціни.

.
Печі освітлюють червону будівлю.
Шпильки вогню кружляють і кружляють.
Чотирьохкутники малинової слини.
Спадають вії мурина, що конає.
Вогонь і вітер миють шлак.
Назавжди шлак вмито в огні й вітрі.
Антифон, вивчений від криці, є:
Роби це або голодуй.
Спостерігай нашу засмаглисть на оранці.
Слухай нас у гуді парової молотарки.
Спостерігай нашу роботу в хуткім вагоні
пшениці.

.
Вогонь і вітер миють шлак.
Товарові вагони, годинники, парові лопати,
маслобойки, поршні, казани, ножиці —
О, млявий шлак з гір, шлаковий важкий чавун
ітиме багатьма шляхами.
Люди різатимуть і стрілятимуть ним, і робити-
муть масло й тунелі по річках, і коситимуть
сіно оберемками, і крятьмуть свиней і во-
лові шкіри, і керуватимуть аероплани крізь
Північну Америку, Європу, Азію, довкола
світу.

Зрубаний в країні твердих скель, зламаний і запечений в заводах і ливарнях, іржавий порошок чекає.

Доки чиста тверда хвиля його атомів скалічить і притупить свердла, що прожовують діру в ній.

Криця цоколів та флангів вирахована, о боже, аж до одної мільйонної дюйма.

. . .

Раз, як я бачив дуги вогню, танець волохатих жінок у намітках.

Танець із димогарів та коминів — летюче волосся вогню, ноги, що злітають вгору й додолу:

Цebra й коші вогню вибухають і буяють, вогонь дико біжить з тривких та міцних печей;

Іскри тріскотять трісь-трісь-трах, з сонячних нервних вузлів кам'яних ребер землі беручи сміх для себе;

Вуха й носи вогню, норовисті горилові лапи вогню, золоті пироги з намулу, золоті пташині крила, червоні жокейки на пурпурових мулах, червлені автократи падають з горбів верблюдів, зарізані царі розкорячилились вермільйоновими бульбами;

Я бачив тоді спалахи вогню, один за одним: прощавай: тоді дим, дим;

А в лаштунках — великі сестри ночі й холодних зір — сидять жінки, заплітаючи своє волосся,

Чекають в небі, чекають з млявими лагідними очима, чекають і ледве шепочуть:

«Як ти знаєш все,
а я не знаю нічого,
скажи мені, що я снила минулої ночі».

.
Перлисте павутиння у вітрянім дощі,
в одному сполосі вітру,
схоплене й загублене й ніколи більше не знане.

Калюжка місячного сяйва сходить і чекає,
та ніколи не чекає довго: вітер підбирає
загублене золото, як і це, й зника.

Смуга криці спить і дивиться скоса
на перлисте павутиння, калюжки місячного
сяйва;

спить і дивиться скоса мільйони років,
спить в піджаці іржі, в жилетці шашелі,
в сорочці накопиченого дерну й глини.

Вітер ніколи не турбує... смуги криці.
Вітер збирає тільки... перлисте павутиння...
калюжки місячного сяйва.

РОБОЧИ ВАТАГИ

Вантажні вагони біжать з верству.
І я міркую — що вони кажуть одне до одного,
як спиняються на верстовім тупику?

Може, вони гуркочуть таке:

Я прийшов з Фарго, завантажений пшеницею
аж до краю.

Я прийшов з Омаги, навантажений худобою, й
вона розщепила мої дошки.

Я прийшов з Детройта, вагітний вантажем ав-
томобілів.

Я віз яблука з ріки Гуд торік, а цього року
грона бананів з Флоріди; виглядатимуть
мене з кавунами з Міссісіпі наступного року.

Молоти й лопати робочих ватаг сплять по кут-
ках майстерні,

Коли темні зорі виходять на небо й нічний вар-
товий ходить і чатує.

Потім голови молотів говорять до держальців,
тоді черпаки лопат говорять,

як денна робота пощерила й обтесала їх,
як вони гойдалися й здіймалися весь день,
як руки робочих ватаг пахли надією.

Вночі темних зір,

коли дуга неба є держальцем робочої ватаги,

вночі на верстовім бічному шляху,

вночі, коли молоти й лопати сплять по кутках,

нічні вартові набивають свої люльки снами —

і часом вони курять і ні про що не дбають,

і часом вони бадають свої голови за думками,

історіями, зорями.

Єство їх так тече:

Здалеку ми прийшли; далеко нам ще йти; довгі
відпочинки й довгі глибокі вдихання для на-
ших легенів на дорозі.

Сон належиться всім; навіть як всі пісні

є старими
піснями й співуче серце вигоріло, як ліхтар

стрілочника без олії, навіть як ми забуваємо наші ймення й хати наприкінці,— таємниця сну покинула нас, а сон належиться всім, сон перше й останнє й найкраще за все.

Люд співучий; люд зі співучими устами, сполученими зі співучими серцями; люд, що повинен співати або вмирає; люд, що його співучі серця ламаються, коли нема співучих уст; це — це мій люд.

МЕР МІСТА ГЕРІ

Я спитав мера Гері про 12-годинний день і 7-денний тиждень.

І мер Гері відповів: робітники більш часу крадуть на праці в Гері, ніж в якому б то не було іншому місті Сполучених Штатів.

«Йдіть на заводи, й ви побачите, що люди сидять собі й нічого не роблять — все робить машинерія»,— сказав мер Гері, як я спитав його про 12-годинний день і 7-денний тиждень.

І він був у прохолодних кремових штанях, мер Гері, й у білих черевиках, і голяр освіжив його шампунем і поголив, і він почував себе легко й спокійно, хоч термометр урядового метеорологічного бюро казав 96 і діти мочили свої голови в дзюркотливих водогроях на рогах вулиць.

І я сказав до побачення мерові Гері, й пішов з міської управи, й звернув за ріг на Бродвей.

І я бачив робітників у шкіряних черевиках, миршавих од вогню й попелу, й покроплених дрібними дірочками від потоків розтопленої криці.

І деякі з них мали жмути спеціалізованих м'язів довкола їхніх плеч, тверді, як чавунні чушки, м'язи їхніх рук були смугами криці, й вони виглядали для мене людьми, що таки побували десь.

БРЕХУНАМ

Брехун ходить в гарному убранні.

Брехун ходить в лахмітті.

Брехун є брехун — в убранні чи без убрання.

Брехун є брехун і живе брехнею, що її
розповідає, і конає в брехні.

І каменотеси заробляють на життя — брехнею —
з гробів брехунів.

Брехун дивиться просто у вічі

Й бреше жінці,

Бреше чоловікові, приятелеві, дитині, дурневі.

І він старий брехун: ми знаємо його багато
років.

Брехун бреше націям.

Брехун бреше народові.

Брехун точить кров народу

Й п'є ту кров зі сміхом і брехнею,

Сміх в його глотці,

Брехня в його устах.

І це брехун старий: ми знаємо його багато
років.

Він рівний, як собача задня лапа.

Він рівний, як коркотяг.

Він білий, як лапа чорного кота опівночі.

Мова людська ним сповнена,

Брехуном, що бреше націям,

Брехуном, що бреше народіві.

Мова людська ним сповнена

Й закінчує: До біса їх всіх.

До біса їх всіх.

Це пісня тверда, як молот клепальника,

Тверда, як сон тертого босяка,

Тверда, як сон вошивого пацана.

Перекручена, як верзіння спанталиченого ідіота.

Брехуни зустрілись там, де двері замкнено.

Вони сказали одне одному: тепер за війну,

Брехуни це все залагодили й сказали: кроком
руш.

За своїми столами вони це залагодили,

За своїми дверима, закритими від черні.

І гармати зробили роботу, що відстукала
мільйони.

Гармати здмухнули сім мільйонів з мапи,

Гармати післали сім мільйонів на захід.

З семи мільйонів вирости стокротки.

За своїми столами вони це влаштували,

Брехуни, що брешуть націям.

А тепер,

Закінчивши роботу різників,

Коли робаки вже почистили чурбани бойні,

Там, де щелепи черепів оповідають жарти
примар війни,

Покінчивши це, вони кличуть тепер: нумо,
повернімо назад туди, де ми були.

Нумо, знову керувати світом, ми, ми.

Де двері замкнено, брехуни кажуть: почекайте,
й ми заробимо на цьому знову.

Так, я чую, народ говорить.

Я чую, як люди кажуть одне одному:

Хай міцні люди будуть напоготові.

Хай міцні люди чатують.

Хай кулаки твої будуть зимні й твоя голова
ясна,

Хай брехунам настане кінець,

Брехунам та їхній чекальній грі,— чеканню дня
знову,

Коли вони відчинять двері й скажуть нам:

війна!

Виходьте на свою війну знов!

Так, я чую, люд говорить, одне до одного:

Дбай за сьогодні й завтра.

Знищ цього годинника, що відстукує

мільйони,

Коли брехуни кажуть, що час настав.

Беріть усе в свої власні руки.

До біса їх всіх,

Брехунів, що брешуть націям,

Брехунів, що брешуть народіві*.

* Вірш написано під час Версальських мирних перемов.

КАТ-ВІШАТЕЛЬ ВДОМА

Про що міркує кат,
Коли вночі додому йде з роботи?
Коли сидить із жінкою своєю
Й дітьми за чашкою кави
Й за тарілкою яєчні з шинкою? Чи вони
питають
Його, чи добрий в нього був робочий день.
І все йшло як слід, чи, може, вони
Уникають деяких тем і говорять
Про погоду, бейсбол, політику
Й комічні кутки в газеті,
Й про кіно? Чи дивляться вони
На його руки, коли він їх простягає до кави
Та до яєчні з шинкою? Коли маленький
Каже: — Тато, пограймося в конячки,
Ось мотузок, — чи відповідає він жартом:
— Я бачив досить мотузів сьогодні? —
Чи, може, його обличчя вибухає
Вогнищем веселощів, і він каже:
— В хорошому й гречному світі ми живемо.
Й коли біле обличчя місяця дивиться
Крізь вікно туди, де дівчинка
Спить, і місячне світло зливається
З волоссям і вухами дівчинки — кат —
Що він робить тоді? * Мабуть, це легко
Для нього. Все легко для ката,
Мені здається.

* В Америці засудженням на шибеницю виголоюють карк аж до вух, щоб зручніше було вішати.

МАЙКЛ ГОЛД

(народ. 1894)

ХИМЕРНИЙ ПОХОРОН У БРАДДОКУ

Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський
похорон

У місті Браддоку, в Пенсільванії,
Де сталеварні живуть, як бридкі дракони,
вижираючи людину, землю й небо,—
Весна. Заблукала весна, перелякана дитина
в країні крицевих почвар,
І Ян Клепак, величезний усмішкуватий чех, по
дорозі на роботу о шостій рано
Бачить пучки яскравої трави на горбку проти
річки й сливові дерева, повиті диким білим
цвітом.

Й коли він, напівголий, заллятий потом,
пудлінгує --- біс біля сірчастого озера —
Слинове дерево зм'якшує його серце,
Зеленотравні спогади набігають і зм'якшують
його серце.

І він забуває бути твердим, мов криця, він
пам'ятає тільки перса
Своєї дружини, дрібний сміх своєї дитини, і як
люди співають, коли вони п'яні й щасливі,

Він пам'ятає корови й вівці, й веселих селян,
і лани сонячної Чехії.
Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський
похорон.
Прокинься! прокинься! Ян Клепак, печі ричать,
мов тигри,
Багаття кидається під стелю, як скажені жовті
тигри по своїй клітці.
Прокинься! вже десята година й наступна купа
скаженої летючої криці має влитись до твого
тигеля.
Прокинься! прокинься! бо порепана підважня
тріщить в одному з цих пекельних казанів.
Прокинься! прокинься ж! бо тепер підважня
трісла, й криця ремствує й біжить по підлозі,
мов божевільний, що втік,
Прокинься! О, сон скінчився й криця проковт-
нула тебе назавжди, Ян Клепак!
Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський
похорон.
Три тонни криці держать у своїм серці кістки,
м'ясо, м'язи, нерви, мозок і серце Яна
Клепака.
Вони держать спогади про зелену травичку
й вівці,
сливові дерева, дитячий сміх і сонячні чеські
села.
І директори сталеварні дарують величезну труну
з криці й останки людини вдові Яна Клепака,
Й на величезній платформі його везуть тепер
до величезної ями на цвинтарі,

Й вдова Яна Клепака й два друзі їдуть на возі
за брилою криці, що держить Яна Клепака,
Й вони ридають за стінками воза й поминають
м'яку людину, забиту твердою крицею.

Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний американський
похорон.

Ось трое мисленників мислять химерні думки
на цвинтарі.

«О, я нап'юся й буду вічно п'яний, я ніколи не
одружуся з жінкою й не буду батьком веселій
дитині,

Я забуду все, я буду нічим віднині,
Життя — брудний жарт, як похорон Яна!»

Один з друзів міркує на солодко-пахучому
цвинтарі,

Коли важниця спускає три тонни криці, що
держать Яна Клепака.

Слухай барабани химерного американського
похорону!

«Я пратиму шмаття, я митиму підлоги, я буду
потаскухою за полтиник, але мої діти ніколи
не працюватимуть на сталеварні!» —

Жінка Яна Клепака міркує, як землю насипа-
ється над величезною труною криці.

У весняному сонцесяйві, у м'якому квітневому
повітрі.

Слухай барабани химерного американського
похорону!

«Я зроблю себе твердим, як криця, твердішим,
Я прийду колись і зроблю кулі з Янового тіла
і влучатиму ними в серце тирана!» —

Другий з друзів міркує, слуха,

Той, що слухав жалібні барабани химерного
похорону,
Що слухав повість химерного американського
похорону
Й повернув лютий, мов пекельний казан, де
зламано підважнею.
Слухай жалібні барабани химерного похорону.
Слухай повість про химерний
американський похорон.

ВЛАДИСЛАВ БРОНЄВСЬКИЙ
(1898—1962)

ОСТАННЯ ВІЙНА

1

Досить.
Покінчіть вже з тим. Не хочемо.
Покиньте кричати «Слава!»
Дивіться:
Армія містом крокує,
та, що за вас воювала.
Дивуєтесь?
Позбулися дару слова?
І ніхто не знає й не порадить:
чи війна починається знову,
чи просто лаштують паради?
Ми любимо дуже солдатів.
Ми даруємо їм квітки,
а зрештою... їм платить держава.
Але тут — хто б то ж віри поймав,
що ці, в потрухлих шматах,
то наші брати й батьки?

Закопано їх
сотнями
у спільних могилах великих,

оплакано,
і була вже скінчена справа...
Чого прийшли, із ям?
Хто їх закликав?
І хто похорон їм справить?
Йшли
вулицями
батальйон за батальйоном,
без облич,
трухляві, зогнили.
І кожний
ніс якусь чорну плямку на скроні,
і кожний
мов прапор
ніс пасма бинтів зчорнілих.
Майдани залляли,
парки мов шанці,
міські бульвари й квартали
бівуаками розкинули лахи...
... Того ж самого дня
з драбинок радіостанцій
одлетіли депеші, як птахи:

- Всім! Всім! Всім!
Встаємо з могил розритих!
Поможіть нам їх відкривати!
Ми,
забиті з цілого світу,
не хочемо більше вмирати! ---
Думаєте:
— Не встають забиті.
То сон,
мара нездорова.
Ні.

На майданах,
на вулицях
мітинг!
Якийсь невідомий солдат має слово...

2

Страх
косматою лапою
стукав до вікон тиряно.
Засунено брами.
Віконниці затулено.
Але чуть було:
йшли
кроком розміреним.
Чуть було:
барабани, спів,
брязкіт
з вулиці.
Німці
в сталевих шоломах лавами
з-під Вердена,
з-над Марни,
з-над Сомми.
Йшли
замерзлі в бельгійських канавах
колоніальні солдати чорні.
Йшли
блакитні французькі зуави,
росіяни, потоплені в Мазурських
болотах,
австрійці з одинадцяти наступів
П'яви.
Йшли
задубілі,

задушені,
подерті колючим дротом.
З піль і лісів,
з дна океанів —
ось вже всі у зборі.
Тлум
під мостом, як море, станув.
Гомонять,
гомонять
пісні й прапори.
Виступ!!

Величезним походом
розливаються
землею —
не охопиш оком...

— Гей!
Мостом нам
Заходи — Сходи!
Кроком!
Кроком!
Кроком!

3

Йдуть солдати на Захід. Йдуть солдати на Схід.
В шунок Європи, мов бубон, стукіт рушниць
і чобіт.

Йдуть здобувати Варшаву, Берлін, і Париж,
і Рим.
В небо жбурляють піснями. В небо багнети
і дим.

Йдуть, проходять, співають: батьківщина їм
весь світ,
Землі, й моря, й піднебесся — літа, мільйони,
тьми літ.

Минають віки як пороги. Віки як миті для лав.
Нема жалю до неба: бог забитий сконав.

Вмер, прибитий піснями. Труп на суд притягти!
Фронт через землю на небо. Всюди на світі
фронти.

4

Чотири армії — чотири ножових леза—
І Рим — в Піренеї — Урал!
Торпеди на моря! Гармати! Мітральези!
Прапори на вітри!! Ура!!!

5

То не грім
б'є з височин
в тріумфальну арку звитяжну.
То не церкву
зміта хуртовина.
То інша
борня крилата й відважна.
Злотний хрест
над Пантеоном
хитається,
ломиться,
хилиться.

Стримлять у небо
руки червоні:
базилік розщеплені брили.
Тріскає сталь.
Спада лавиною.
І ніщо її не затримає.
Чутно:
товчуть тулуби карабінів
у дванадцять таблиць
законів Риму!
Лісом підтятим
валиться готика,
по раках
святі
лементують розбиті,
летять
із вікон підпалених бібліотек:
кодекс,
старий і новий заповіти...
Аероплани
не знайшли у небі бога.
Підводні човни
даремно
шукали його в морі.
Кричать солдати:
— Брехня!
Нема там нікого!
Самі
наново
світ утворимо!

Ідуть
Небо блакитне все ближче.
Ідуть.

І кожний є богом в безмежжі.
Хрести,
корогви
несуть на вогнище,
велетенську розпалюють пожежу.
Полуміє.
Луною в небо вганяють.
Відблиск
червоний
навколо виром.

.

Земле наша!
Земле нічия!
Миру!
Миру!
Миру!

SOLDAT INCONNU *

Був я солдатом звичайним. Забили,
Ім'я непотрібне (кому вдивовижу?)
Видертий з ґрунту і напівзотлілий
Труп мій придавлено бруком Парижа.

Обгорнули мене прапорами.
Щоб не бачити сліду від кулі.

* Soldat inconnu — Невідомий солдат: у Франції, а за нею по багатьох інших країнах — ставили пам'ятники «Невідомому солдатові», учасникові імперіалістичної війни 1914—1918 рр.

Груди вкрили тротуаром,
Твердим камінням вулиць.

Батальйонів тяжкі ноги
По грудях марширували вперто,
Топтали з криком «Перемога!»,
Переходили й дивувалися з смерті.

Слухайте, ніхто не звитяжив!
Спиніться у марші! Станьте!
Здійміть з моїх грудей — тяжко! —
Тріумфальну арку і Францію!

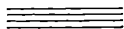
Я вже більше не є її сином,—
Вона мук прагне, крові і смерті.
Проти неї стану з карабіном
І багнет затоплю в її серце!

Розтопчіть же те серце крижане,
Кістки порозкидайте кволі,—
Поведу вас до Франції іншої,
До вітчизни звияжної волі!

РИМІТКИ

ТА ПОЯСНЕННЯ

Видання «Вірші та поеми» є найповнішим досі зібранням поетичної спадщини Івана Кулика, хоч воно і не охоплює всього поетичного доробку поета. Більшість творів у збірнику друкується за першими виданнями — збірниками його віршів та за виданням «Твори, том I. Харків, «Література і мистецтво», 1932». Окремі вірші, що не входили до збірників, друкуються за першодруками.

Пісня. Цей вірш І. Кулик вважав своїм програмовим твором. Написаний він до 10-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції та десятиріччя Радянської влади на Україні. Друкується за виданням «Твори, том I».

Мої коломийки. Повністю передруковуються за виданням: «І. Кулик, Мої коломийки. Збірничок поезій. (З галицького альбома). Всеукраїнське державне видавництво, Харків, 1921». Деякі виправлення тексту зроблено за виданням: «І. Кулик. Твори. Том I».

Із книги «Зелене серце». Всі вірші передруковуються за виданням: «І. Ю. Кулик, «Зелене серце». Другий збірничок поезій. Державне видавництво України. 1923».

Одужання. Поема-щоденник. Повністю передруковується за виданням: «І. Ю. Кулик. В оточенні. Збірка третя. Державне видавництво України. 1927».

Із книги «В оточенні». Вірші «Особисте», «Екскаватори», «Вінніпег», «Пісенька про Педді» друкуються за збірником віршів: «І. Ю. Кулик. В оточенні. Збірка третя. Державне видавництво України. 1927».

Із книги «Змужніла молодість». Вірші «Лист п'ятий», «Пісня про моряка і пілота», «Балада про Шанхай» друкуються за збірником «І. Кулик. Змужніла молодість. Поезії. «Молодий більшовик». Київ — Одеса. 1935».

Вірші різних років. В цьому розділі друкуються вірші, що не входили до окремих збірок, а також окремі вірші з книжки «Твори. Том I» (1932). Вірші «Нові сили», «Інтернаціонал» передруковуються з «Вісника українського відділу Наркомнацу» (Москва, 1918), «Сон» з ж. «Мистецтво», 1919, № 4, «Париж» з першого тома «Творів». Лист другий, лист четвертий, лист шостий друкуються вперше за автографами, «Пісня молодих гайлендерів», «Лист з Ерівані», «Акопу Акопяну», «18 червня 1936 р.», «Балада про прекрасного Анталя» передруковуються з періодичної преси, зокрема з «Літературної газети» та з журналу «Радянська література».

ПОЕМИ

Крим. Друкується за збірником «В оточенні». Деякі пізніші виправлення відтворюємо за виданням «Твори. Том I. 1932».

Ніагара. Друкується за виданням «Твори. Том I».

Чорна епопея. Друкується за виданням: «І. Ю. Кулик. Чорна епопея. Державне видавництво України. 1929». Подані під рядками пояснення окремих слів та виразів належать авторові поеми. Йому ж належать і вміщені нижче примітки до окремих розділів «Чорної епопеї», які передруковуються за тим же виданням.

До частини другої:

¹ В основу цієї частини покладено історичний епізод. Форт-Блаунт (або Блаунтс-форт) збудовано під час англо-американської війни 1812—1815 рр. на західному березі річки Аппалачіколи. По закінченні війни армія Сполучених Штатів залишила цей форт як непотрібний. В напівзруйнованому стані його знайшли негри-втікачі й заснували там свою комуну. Нашадки власників утікачів звернулись до уряду з вимогою повернути їм їхню живу спадщину. Уряд відрядив експедицію лейтенанта Лумі з

двома кораблями. Після невдалих спроб захопити форт Лумі обстріляв пороховий льох форту розпеченими гарматними кулями й висадив у повітря мало не цілий форт, поховавши під руїнами більшість негрів. Опис цієї події можна знайти в збірникові аболіціоністів «Voices of Freedom» («Голоси Волі»), що вийшов у Нью-Йорку 1853 р. за редакцією Джулії Гріффітс, саме в статті Дж. Р. Гіддінга «Різня в Блаунтс-форті», стор. 16—26. Згадка про нагороду лейтенанта Лумі та його команди є в протоколах 3-ї Сесії XXV конгресу Сполучених Штатів.

² Автентична фраза «патріарха» негритянської комуні. Гіддінг наводить цю фразу в такій редакції: «Дай мені волю або дай мені смерть!»

³ За свідченням архівів XIII конгресу Спол. Штатів, з 311 мешканців форту вибухом вбито 270 душ.

До частини третьої:

⁴ Джон Браун — визначний аболіціоніст (прихильник звільнення негрів од рабства). Під час громадянської війни між Півднем та Північчю Сполучених Штатів Браун зібрав партизанський загін і виступив проти південних рабовласників. Південці захопили Брауна в полон і повісили його 1859 р. Джона Брауна поховано на березі озера Пласід, в його колишній фермі. Страту Брауна й епізод з поцілунком чорної дитини (майже неймовірний для білого — американця) описав тогочасний поет Джон Грінліф Уїттієр (1807—1892) у вірші «Джон Браун з Оссавотомі».

До частини четвертої:

⁵ Так називають негри Південну Кароліну; це серед них стало вже синонімом взагалі заселеного чорними Півдня.

⁶ Ще й досі улюблений спорт американців — влучати м'ячами в голову живого негра (спеціально для цього найманого) по садках розваги, по тирах тощо.

⁷ Напівтаємна організація в Америці; мета її — боротись проти «засилля» негрів, католиків та євреїв. Останнім часом до цього додано ще одну мету — боротьбу проти «комуністичної небезпеки»

⁸ «Боже прокляття» — розповсюджена англо-американська лайка.

⁹ В Америці начальників в'язниць звичайно звуть «губернаторами».

До апофеозу:

¹⁰ Гарлем — дільниця Нью-Йорка, залюднена неграми; за Гарлемом навіть закріпилася назва «столиці чорних», бо там негри почувають себе «як вдома» — така принаймні офіційна громадська опінія в Америці. Не завадить зазначити, що Гарлем є також центром протистуції в Нью-Йорку.

До епопеї в цілому:

Не гонитва по екзотику навіяла авторові намір написати Чорну Епопею... Особисте ознайомлення з побутом і станом негрів у Сполучених Штатах примусило автора ще в часи його перебування в Америці болюче відчувати брак художнього твору, що належно висвітлював би проблему расового й соціального звільнення цих «чорних рабів християнського Заходу» (Клод Маккей). Америка має чимало письменників-негрів, ще більше письменників-негрофілів, та не має досі достатнього поставлення й висвітлення цієї проблеми. Художня література обмежується сентиментальними жалями й плачами над долею «нещасненьких черношкірих»; решта залишається для публіцистики й політики. Тим часом, коли б американська художня література поставила негритянську проблему в повну широчінь, ми могли б використати для такого твору епіграф В. Гюго до «Історії одного злочину»: «Ця книга більше, ніж своєчасна, — вона необхідна...»

Наші можливості обмежено. Та й пишемо ми не для американського читача. Отже, головну увагу ми в Епопеї звернули на виявлення саме расової проблеми, намагаючись одночасно змалювати американського негра таким, який він справді є, з характерною для нього сумішшю трагічного з фарсовим, таким-бо зробила його в Америці його історична доля — доля жертви й фігляря.

Перш за все ці ознаки відбилися на негрській народній поезії. Отже, й у нашій формальній роботі над Епопеєю переважає стилізація негрських пісень та ще англо-американської й шотландської героїчної балади — знову ж у негритянській інтерпретації.

Класову проблему в Епопеї ми лише накреслили в «Апофеозі». Ми вважаємо, що для нашого читача цього

досить. Можемо, нарешті, покликатись на те, що вже зазначено іншими словами в «Апофеозі»: ми мали на думці дати не Червону, лише Чорну Епопею.

Карачай. Друкується за виданням: «І. Кулик. Твори. Том І. Харків. «Література і мистецтво». 1932».

Софіївка (уривки з віршованого роману). Друкується за збірником «І. Кулик. Змужніла молодість. Поезії. «Молодий більшовик». Київ—Одеса. 1935».

16 морців. Друкується за виданням: І. Кулик. 16 морців. Поема. Харків «Радянська література». 1934».

ПЕРЕКЛАДИ

Самі. Друкується за виданням «Ленінський декламатор». В-во «Час» у Києві. 1925.

Ніколом Бараташвілі. Вірші. Друкується за виданням: «Ніколом Бараташвілі. Лірика. К., Держлітвидав України. 1936».

Вміщені далі примітки і пояснення до перекладів з Н. Бараташвілі належать перекладачеві.

Мерані. Мерані — стрімкий, баский, кінь, басун. Більшість критиків вбачає у Мерані — символ Пегаса, міфологічного крилатого коня поезії. Більшість перекладачів назвали свої переклади «Пегас» або «Чорний пегас»; ми воліємо залишити точну назву оригіналу. Мотив цей — вершник, що мчить без доріг, незважаючи на перешкоди, на баскому, нестримному коні,— зустрічається й у інших представників «байронізму». Грузинські критики, зокрема, ставили «Мерані» в певний зв'язок з твором Адама Міцкевича — «Фарис» (фарис — арабський вояк, верхівець). Вказувалося, зокрема, на збіг подій, що спонукали до створення обох поезій. Цитований нами у передмові * Ш. Берідзе, посилаючись на те, що Бараташвілі міг знати даний твір Міцкевича (від викладача тифліської гімназії Дементьєва і від висланих після

* Мається на увазі передмова І. Кулика до книги: Ніколом Бараташвілі, Лірика, К., Держлітвидав, 1936.

повстання 1830 р. з Варшави до Тифліса професорів), робить висновок про безпосередній вплив Міцкевича на Бараташвілі. Ми не наважилися б підтримувати це категоричне твердження. Цілком можливо, що тут просто збіг теми й матеріалу, такий частий у представників «байронізму», як виявників, у різних умовах, того ж соціально-економічного процесу. А нам же відомо чимало прикладів такого збігу навіть у авторів, які не знали творчості один одного. Ми, зокрема, вважаємо, що соціальне звучання «Мерані» — вище й глибше за звучання «Фариса». Коли Міцкевич на цей раз обмежується гордовито-презирливим викликом долі, готовністю загинути, не піддавшись їй, то Бараташвілі йде далі. Він дбає про майбутніх своїх співбратів і спільників, переборює неймовірні перешкоди й готовий загинути заради того, щоб полегшити тягар того ж шляху для прийдешніх поколінь. Це характеризує властиву Бараташвілі оптимістичну віру в майбутнє при песимістичній оцінці сучасної йому дійсності.

Соловей на троянді. Ця поезія, що належить до ранніх творів сімнадцятилітнього Бараташвілі, має на собі сліди не подоланих ще на той час грузинськими письменниками впливів іранської поезії. Соловей, що символізує закоханого юнака, і троянда — його кохана — звичайні алегорії іранських поетів. Критика припускає, що мотиви іранської поезії Бараташвілі успадкував від своїх попередників, грузинських поетів Давида Гурамішвілі (точна дата народження невідома; помер в 1802 р. на Україні, коло Миргорода) і Бесікі (1749—1791). Біографічні джерела свідчать, що Бараташвілі був добре знайомий з творчістю обох.

Смерк на Мтацмінда. Мтацмінда — «Свята гора» — верховина біля Тифліса, де міститься кладовище. Тепер на ньому ховають грузинських письменників. «Кладовище — чудовий винахід», — пише Бараташвілі в одному з листів. Мтацмінда була одним з улюблених місць самотніх прогулянок поета.

Таємний голос. Ми припускаємо, що ця поезія є своєрідним відгуком на поезію М. Ю. Лермонтова «Ангел» і водночас протиставленням їй.

Дума на березі Кури. Кура — річка, на якій стоїть Тифліс. Очевидно, в період творення цієї поезії Барата-

швілі вже обдумував свою поему «Доля Грузії». На цю думку наводять нас рядки про «доброго царя», аналогічні яким ми знаходимо в «Долі Грузії», у відповіді судді Соломона цареві Іраклію (про нащадків, які можуть ганьбити його ім'я, і т. п.).

Ніч на Кобахі. Очевидно, поле кінських перегонів князя Орбеліані—Кобахі правило за місце банкетів і прогулянок. Коджори—нагірне селище коло Тифліса. Кафлани, або Каплани—старе прізвисько князів Орбеліані.

До чонгурі. Звуки чонгурі, справді, дуже сумовиті й тужні; в цьому вона подібна до більшості закавказьких народних музичних інструментів.

До моєї зорі. Дехто з критиків вважає, що ця поезія менше за інші характерна для творчості Бараташвілі: вона, мовляв, надто оптимістична. Ми, з свого боку, вважаємо, що своєрідний оптимізм бунтарства проти долі саме й характеризує суть творчості Бараташвілі, відрізняючи його від багатьох інших представників «байронізму».

Серіжка. Тут ми бачимо знову поворот Бараташвілі до мотивів іранської любовної лірики. Але версифікаційні засоби вже значно оригінальніші за вжиті в поезії «Соловей на троянді».

Немовля. Нам невідома конкретна подія (очевидно, родинного порядку), що викликала до життя цю поезію. Але мотив приреченості земного світу, облудності життя, хоч і на іншому матеріалі, висловлений тут, як і в більшості наступних поезій Бараташвілі.

Сирітство душі. Нам уже відомі джерела й причини «сирітства душі» Бараташвілі. Ніби зневажливе ставлення до сирітства «родинного», втрати батьків—чи не це «насмешкою горькою обманутого сына над промотавшимся отцом», на яку Бараташвілі мав усі підстави? Мотив невдалого роману, втрати подруги—не може тут вважатись за вирішальний. Самотність поета у тодішньому його оточенні не раз почувалась і в творах його, і в листуванні. Наведемо ще кілька рядків з цитованого (в передмові до книги.—С. К.) вже його листа до сестри:

«...Кого я мав за високоморального й гуманного—я в ньому знайшов утілення аморальності й жорстокосердості; чию душу я вважав принадною,

чарівною — та душа виявилася порожнім звуком; в чий розум я вірив, той виявився безрозсудним кретином... Де ж шукати притулку душі поета?..»

Пам'ятаю... Ствердження попередніх міркувань, знову ж на матеріалі любовної лірики. Та ж думка, настирливо підкреслювана майже всюди: цей світ, тлінний і марний, не вартий того, щоб його оплакувати.

Моя молитва. Елемент не те щоб бунту проти потойбічних сил, які керують світом, але, в усякому разі, сумніву в доцільності й мудрості тих сил, — звучить у цій поезії. Цікаво, що, перекладаючи цю поезію на українську мову, Павло Грабовський посилив цей елемент сумніву й надав йому певного звучання протесту. Спробував він також посилити соціальне звучання поезії, переклавши рядок «Всі мої помисли знаєш ти заздалегідь» такими двома:

Знаєш, — об чому бажав би молитись,
Коли б зумів лишень, раб під'яремний.

Отже, Бараташвілі надано в тому перекладі не властивих йому симпатій до «раба під'яремного».

Зійшло на сході сонце... У поезіях Бараташвілі часом важко буває встановити, чи мовиться про реальну кохану, чи образ її символізує — долю, мету, природу, батьківщину. У поезії «Наполеон», наприклад, замість Франція, батьківщина вжито просто — кохана:

У міць одяг свою кохану гордовиту...

Найчастіше ж уживає Бараташвілі образи природи, її стихій і явищ в еротичній ліриці. В даному разі кохана — сонце, у світлі сяйва якого поет запалює й свій іржавий світильник; в іншій поезії сам поет бажає бути сонцем і зорею, щоб кохана була росею. Традиція ця йде від іранської поезії, можливо, що від філософсько-релігійної школи суфіїв. Але суфії найчастіше трактували кохання в містичному, божественному сенсі, кохана символізувала божество. Цих ознак суфістської містики ми майже не знаходимо в Бараташвілі, тенденції в нього переважно реалістичні, з деяким пантеїстичним забарвленням.

Моїм друзям. Надзвичайно характерний саме для оптимістичної течії у творчості Бараташвілі оцей його

заклик-заповіт до молоді. Сам-бо він не зазнав веселого юнацтва, йому кохання не вигоювало болів серця. Це чи не єдина поезія Бараташвілі, де світ визнано «співучим і багатим». Кращий доказ того, що не органічне несприйняття дійсності, а усвідомлення несправедливості й згубності устрою світу й порожності, нікчемності оточення — були джерелами песимізму поета. Але й тут звучать нотки розчарування щодо власної своєї долі, поруч з вірою в краще майбутнє нового покоління. Оце —

Смішний старий джигун, що марно молодиться,
Та й юнаку вдавать старого не годиться,

яке перекликається з пушкінським

Блажен, кто смолоду был молод,
Блажен, кто вовремя созрел,—

звучить порадою людини, що не мала змоги бути юною замолоду, що свою молодість змарнувала і пережила вже «ту втрату навісну», від якої застерігає своїми порадами молодших своїх друзів.

Кохана, ні, не нарікай... Ми не перебільшимо, вважаючи цю поезію за один з найкращих зразків еротичної лірики минулого сторіччя. Ми, справді, не знаємо у тодішній світовій поезії зразків такої глибини, емоційності й сили злиття з стихіями природи, такого благородства й всеосяжності гуманістичного пориву. Краща ілюстрація, що підкреслює правильність тверджень М. Торошелідзе:

«Характерною рисою всієї творчості Бараташвілі є те, що він свої переживання підносить на велику височінь, робить їх громадсько-значимими. По-своєму він трактує і тему про кохання, протиставляючи фізичній красі духовну красу, а хтивому (чувственому. — І. К.) кохання — спорідненість душ, як змогу найвищої насолоди».

Храм. Це один показник своєрідного переломлення у творчості Бараташвілі іранської суфістської спадщини. Але й тут, знову ж, ми не знаходимо ознак релігійної містики суфіїв. Цікаво, що Бараташвілі дуже рідко вживає образів чи навіть лексичних засобів з арсеналу християнської релігії. І в даному разі мовиться не про конкретний православний і навіть не християнський храм,

а про створену фантазією поета ілюзорну озію. Вона розвіюється, щойно зіткнеться з невідрадною дійсністю. Як лермонтовські «тучки небесные, вечные странники» мчать удадь, геть від зрадливого земного світу, бо їм «наскучили нивы бесплодные», так і храмові Бараташвілі «світу наскучили брехні та зради», він зникає, обертається на порох. Знесиленому поетові-мцирі (мандрівник, відлюдник) лишається тільки пригаслий огник, як спогад про розвіяну мрію. Але бракне йому, самотньому в своєму суспільстві, сили знову запалити яскраву лампаду кохання до світу, що зрадив його кращі сподівання...

Нард і мцирі. Досі назву цієї поезії перекладали на російську мову — «Гиацинт и чужестранец». Ми зберегли точну назву оригіналу. Звичайно, нард («сумбулі») тут треба розуміти, як квітку, як благовонну рослину, а не як нардове миро, що вживається в церковній службі. Мцирі — це не обов'язково чужоземець (хоч у даному разі мовиться, очевидно, про зайду з інших країн), а взагалі мандрівник, відлюдник; мцирі називали також молодих послушників у монастирях (пор. «Мцирі» Лермонтова). Мотив туги за рідним краєм, за батьківщиною, втілений в образ квітки, що в'яне, коли її переносять на чужий для неї ґрунт,— досить поширений у світовій поезії, зокрема ХІХ сторіччя. («Билинонько, я на чужині» — в українській поезії).

Та в поезії Бараташвілі нас вражає інший відтінок цієї туги. Поет почуває себе чужинцем у рідному краї,— «на нашій, не своїй землі»,— навели б ми аналогію з Тараса Шевченка, звичайно, з усіма неминучими застереженнями щодо різниці в соціальному походженні й ідейній спрямованості почуттів обох поетів. Так, тупа, застійна, задушлива атмосфера тодішнього грузинського життя й громадського оточення поета перетворили Грузію для нього в чужину. І образ квітки, що конає, відірвана від рідного ґрунту, нагадує поетові про його кохану—його мету, ідеал, для якого теж нема сприятливого ґрунту. Поет іде далі, шукаючи свою кохану квітку, відірвану, забрану з рідного лану; і ніхто й ніщо не замінить йому пахощів цієї коханої квітки, засудженої «в'янути у чужині ворожій».

Чому, красуне, докоряеш... Ідеал нетлінного, вічного кохання, протиставлений коханням земному й тілесному,

здається, найяскравіше виявлений саме у цій поезії Бараташвілі. Все земне — скороминуче, непевне, не варте глибокого почуття. Справді «дорогоцінне» почуття може виникнути з «сполуки прекрасних душ», з духовної єдності, і тільки таке почуття може бути вічним. Цей ідеал послідовно підкреслюється ще кількома поезіями Бараташвілі, що у «земному коханні» зазнав чимало розчарувань.

Злий дух. Ніби відповіддю на попередню поезію звучать оці претензії «Злому духові», обітниці якого так завели й зрадили поета. Ми не збираємося вульгарно дешифрувати злого духа, як символу царизму, сил, що поневолювали Грузію, і т. п. Та нема й потреби притягати «за вуха» підтасовані «до нагоди» соціологічні схеми. Справа не в прямолінійних аналогіях соціологічного порядку, а у виявленні самопочування поета, його душевного настрою, визначуваного, значною мірою, умовами ладу, в якому він жив. Щодо цього, то дана поезія Бараташвілі, як більшість його творів, не залишає сумнівів.

Висушу я сльози..., Моя квітка..., Люба, тому, хто створив тебе..., Я з села в село блукаю..., Як щасливий я буваю... Цикл ліричних п'єс, перейнятих звичними для Бараташвілі настроями. З них варті особливої уваги дві останні. Почування себе бідим мандрівним наймитом, — найбільше, здається нам, відповідає громадським настроям Бараташвілі. Щоправда, в більшості випадків ні примирення з цим станом, ні компенсації за нього ми в поета не знаходимо. Остання ж поезія цікава своєю строфікою й ритмічною побудовою, що їх ми спробували передати з доступним нам наближенням до оригіналу.

Чинара. Нагадуючи де в чому «Дубовый листок» Лермонтова, ця поезія, проте, не втрачає своєрідності. Замість дубового листка — роль безнадійно закоханого відіграє тут Кура. Введено елемент ревності Кури до вітру. Вражає сентенція про «таємну мову бездушних і безплотних», протиставлювану людській мові, як вираз переваги природи в очах поета над людським суспільством, у якому він зневірився.

Н... грає на фортепіано. Зразок романса чисто європейського типу. Одна з рис, що підкреслюють Бараташвілі як «першого європейця» в грузинській поезії.

Блакитний колір. Замишування блакитним кольором — кольором небес, як протиставлення несприйнятній для поета земній дійсності,— характерне для більшості представників «байронізму». Та нам здається, що ні один із сучасників Бараташвілі не піднісся до такої художньої висоти в трактуванні цієї теми, як саме він. Поезія належить до найкращих у доробкові Бараташвілі.

У о л т У і т м е н. Я співаю тіло електричне. Бийте, бийте, барабани. Пісня про теслярську сокиру. З книги «Листя трави»;

К а р л С е н д б е р г. Заповіт. Трава. Псалом до тих, хто виходить перед світанком. Молитва криці. Доробник. З білих уст. Дим. Коні й люди в дощ. Шкіряні гетри. Дим і криця. Робочі ватаги. Мер міста Гері. Брехуни. Кат-вішатель вдома.

М а й к л Г о л д. Химерний похорон у Брэддоку.

Ці переклади друкуються за виданням: «І. Ю. Кулик. Антологія американської поезії. 1855—1925. Державне видавництво України. 1928».

В л а д и с л а в Б р о н е в с ь к и й. Остання війна. Soldat inconnu. Друкується за виданням: «Владислав Броневський. Вибрані поезії. Київ. Державне літературне видавництво. 1935 р.».

ТВОРИ І. Ю. КУЛИКА,
ВИДАНІ ОКРЕМИМИ КНИЖКАМИ

А. Твори українською мовою

В польськiм раю. К., 1920, 16 с. 3000.

Мої коломийки. Збірничок поезій. (З галицького альбома). Х., Всеукрдержвидав, 1921, 24 с. 5000.

Огляд революції на Україні. Частина перша: березень 1917 р.— квітень 1918 р. Х., ВДВ (Всеукрдержвидав), 1921, 40 с.

Зелене серце. (Збірка друга поезій). Х., ДВУ, 1923, 47 с. 5000.

Нариси історії Комуністичної партії більшовиків України. За редакцією В. П. Затонського, ч. I. Х., «Шлях освіти», 1923.

Одужання. Х., «Гарт», 1923, 13 с. 1500.

В оточенні. Поезії. Збірка третя. Х., ДВУ, 1927, 84 с. 2000.

Ніагара. Вибрані поезії. К., Бібліотечка газети «Пролетарська правда», 1929, 44 с. 26800.

Пісня. Вибрані поезії. Х., «Український робітник», Дешева бібліотека красною письменства, № 247, 1929, 32 с. з порт. 10080.

Пригоди Василя Роленка. (В країні фейкерів). Х., «Пролетарій», 1929, 106 с. 5000. (Вийшли в світ під псевдонімом Ролінато Ральф., К.).

Чикагська трагедія. Звідки пішло святкування Першого травня. Х., «Пролетарій» (1929), 24 с. 15000.

Чорна епопея. (Поема). Х., ДВУ, 1929, 78 с. з іл. 2000.

Шість поем. Х., ДВУ, 1930, 140 с. 2000.

Декілька штрихів. З щоденника червоного партизана. Х., «Молодий більшовик», 1931, 24 с. 100000.

Карачай. Гірський примітив. (Поема). Х., «Гарт» (Бібліотека «Гарт», 51), 1931, 18 с. 3000.

Про брук і молоток. (Вірш). Х., «Молодий більшовик», 1931, 62 с. 15000.

Ганька на трибуні. Цикл літагіток. (Вірші). Х., «Гарт», 1932. 32 с. 10000.

Записки консула. Х.—К., «Література і мистецтво» (Романи й повісті № 22), 1932, 90 с. 25000.

Пригоди Василя Роленка. (В країні фейкерів). Харків—Одеса, «Молодий більшовик», 1932, 112 с. з іл. 24392.

Твори. Том I. Х., «Література і мистецтво», 1932, 176 с. з порт. 3000.

Чотирнадцята люлька. (Оповідання). Х., «Гарт», 1932. 24 с. 10000.

Чотирнадцята люлька. Новели. Х., «Радянська література», 1933. 28 с. 20000.

Васька Квасник. (Оповідання). Х., «Радянська література», 1934. 28 с. 20000.

Записки консула. Кн. 1 і 2. Х., «Радянська література», 1934. 230 с. 13000.

Чорна епопея. (Поема). Х., «Радянська література», 1934, 64 с. 3600.

Чотирнадцята люлька. Новели. Х., вид. 2-е, «Радянська література», 1934. 28 с. 14000.

16 морців. (Поема). Х.—К., «Література і мистецтво», 1934, 64 с. з іл. 3000.

Змужніла молодість. Поезії. Київ—Одеса, «Молодий більшовик», 1935. 56 с. з порт. 2000.

Записки консула. К., «Радянський письменник», 1958. 238 с. з порт. 22000.

Б. Твори російською мовою

Доклад на Первом Всеукраїнском съезде советских писателей. X., «Радянська література», 1931.

Черная эпопея. М., ГИХЛ. 1934.

Стихотворения. Баллады. Поэмы. Перевод с украинского. Редакция и вступительная статья Игоря Поступальского. М., Гослитиздат, 1959, 171 с. с порт. 10000.

В. Твори іншими мовами

Васька квасник. (Оповідання). X. — К., Укрдержнауценвидав, 1934. 40 с. 1000.— Болгарською мовою.

Записки консула. Тирасполь—Балта, Держмолдвидав, 1934, 110 с. 2000.— Молдавською мовою.

Поразка. (Оповідання). Еривань, 1935.— Вірменською мовою.

Г. Переклади І. Ю. Кулика в інших авторів, видані окремими книжками

Тихонов М. Самі. Інсценізація на 1 дію за перекладом І. Кулика. X., «Червоний шлях», 1924. 14 с. Малюнки в тексті. 5000.

Тихонов М. Самі. Інсценізація на 1 дію за перекладом І. Кулика. X., видання друге, ДВУ, 1925. 15 с. Іл. в тексті. 5000.

Антологія американської поезії. 1855—1925. X., ДВУ, 1928. 342 с.

П. Дж. Вудгауз, Поет-журналіст. З англ. переклав І. Ю. Кулик. X., ДВУ, 1928.

Джیم Толлі. Жебраки життя. (Автобіографія босяка). З англ. переклав І. Ю. Кулик. X., ДВУ, 1928. 195 с.

Бруно Ясенський. Слово про Якуба Шелю. Поема. З польської переклав І. Кулик. X., ДВУ, 1930. 75 с. 5000.

Майкл Голд. 120 мільйонів. Вибрані поезії.

З англ. переклав І. Кулик. Х., «Гарт» (Бібліотека «Гарт»), 1931. 58 с. 2000.

Карл Сендберг. Дим і криця. Вибрані поезії. З англ. переклав І. Кулик. Х., «Література і мистецтво», 1931.

Ніколов Бараташвілі. Поезії. Переклад з грузинської і передмова І. Кулика. Х., Держлітвидав УРСР, 1936.

✱

Бібліографію творів І. Кулика склав
М. Ф. Комарницький.

ЗМІСТ

	Стор.
Поезія Івана Кулика. <i>С. Крижанівський</i>	3
Пісня	35

МОЇ КОЛОМИЙКИ (1921 р.)

Цикл перший. *Під ярмом*

I. Ой і лиха ж таки доля	41
II. Але ні, не замовкають	42
III. Ой заросло поле зіллям	42
IV. Гуцул легко ся вбуває	43
V. Най-но хлібець не вродиться	44
VI. Ой ті слізоньки гарячі	45
VII. Чи то ясний спів лунає	46
VIII. Не можу більше вже слухать	47

Цикл другий. *Червона Галичина*

I. Через Збруч	48
II. Коломийка	49
III. Тернопіль	49
IV. Збараж	50
V. На селі	51

VI. Зборів	52
VII. Небезпека	53
VIII. Як Збруч-річку проходили	54

ІЗ КНИГИ «ЗЕЛЕНЕ СЕРЦЕ» (1923 р.)

Зелене серце	59
Робітниця Шура	60
На з'їзді	61
Артьомовка Шура	62
Лагерний збір	65
Трипілля	66
На сполох	68
До тих, за кордоном	71
Жовтень на чужині	75
Новий рік у тюрмі	77

ОДУЖАННЯ (ПОЕМА-ЩОДЕННИК) (1923 р.)

Ти — дівчина з шахт Донбасу	81
Тиха затока: санаторій Надеждіно	82
І свято таке в нас хворе	83
Перевтома	84
Ні, не піддамся	85
Пробач. Я зробив тобі боляче...	86
Виблискує степ перламутром	87
Біле над землею — сніг	88
Летить, коливається кліть	89
Зустрів. Цілком несподівано	91

ІЗ КНИГИ «В ОТОЧЕННІ» (1927 р.)

Особисте	95
Екскаватори	96
Вінніпег	98
Пісенька про Педді	100

Лист п'ятий	105
Пісня про моряка і пілота	107
Балада про Шанхай	109

ВІРШІ РІЗНИХ РОКІВ

Нові сили	115
Інтернаціонал (з російської)	116
Сон	117
Париж	119
Лист другий	120
Лист четвертий	122
Лист шостий	122
Пісня молодих гайлендерів	125
Лист з Єривані	126
Акопу Акопяну	129
18 червня 1936 року	129
Балада про прекрасного Анталя	130

П О Е М И

Крим	137
Ніагара	142
Чорна епопея	151
Вступ	151
Частина перша. Самбо	152
Частина друга. Форт-Блаунт	156
Частина третя. Джон Браун	169
Частина четверта. Самбо вільний	172
Апофеоз	183
Карачай	186
Софіївка (уривки з віршованого роману)	195
16 морців	212

<i>М. Тихонов. Самі</i>	223
<i>Ніколом Бараташвілі</i>	
Мерані	227
Соловей на троянді	229
Смерк на Мтацмінда	230
Таємний голос	232
Дума на березі Кури	233
Ніч на Кабахі	235
До чонгурі	237
До моєї зорі	237
До княжни Катерини Чавчавадзе	238
Серіжка	238
Немовля	239
Сирітство душі	240
Пам'ятаю: очі повні	241
Моя молитва	241
Зійшло на сході сонце	242
Моїм друзям	243
Кохана, ні, не нарікай	244
Храм	245
Нард і мцирі	246
Чому, красуне, докоряєш	248
Злий дух	249
Висушу я сльози	250
Моя квітка	251
Люба, тому, хто створив тебе	251
Я з села в село блукаю	251
Як щасливий я буваю	252
Чинара	252
Н... грає на фортепіано	253
Блакитний колір	254

У о л т У і т м е н

Я співаю тіло електричне	256
Бийте! Бийте! Барабани!	257
Пісня про теслярську сокиру	259

З книги «Листя трави»

Самого себе я співаю	260
Як я мислив у тиші	260
В тісних кораблях на морі	261
До історика	263
До тебе, стара справо	263
Для нього я співаю	264
Коли я читав книгу	264
На початку моєї праці	265
Ті, що починали	265
До Штатів	266
В мандрівці по Штатах	266
До певної співачки	267
Me imperturbe	267
Я чую, як Америка співає	268
Яке місто обложено?	269
Хоч все одного я оспівую	269
Не зачиняйте своїх дверей	269
Поети прийдешнього	270
До тебе	271
Ти, читачу	271

К а р л С е н д б е р г

Заповіт	272
Трава	272
Псалом до тих, хто виходить перед світанком	273
Молитва криці	274
Доробник	274
З білих уст	274

Дим	275
Коні й люди в дощ	275
Шкіряні гетри	276
Дим і криця	277
Робочі ватаги	284
Мер міста Гері	286
Брехунам	287
Кат-вішатель вдома	290

Майкл Голд

Химерний похорон у Браддоку	291
---------------------------------------	-----

Владислав Броневський

Остання війна	295
Soldat inconnu	301
Примітки та пояснення	303
Твори І. Ю. Кулика, друковані окремими книжками	317

Кулик Иван Юлианович
Стихи и поэмы. Избранное

Издательство «Радянський письменник»

(На украинском языке)

Редактор *М. І. Ігнатенко*
Художник *В. Й. Хоменко*
Художній редактор *М. Н. Вальчук*
Технічний редактор *К. П. Лапченко*
Коректор *С. А. Тіктіна*

Здано на виробництво 23/VIII 1961 р. Підписано до друку 5/IV 1962 р.
Формат 70×90/32. 10⁵/10 фіз.-друк. арк., 12,06 ум.-друк. арк.,
9,94 обл.-вид. арк. +1 вкл. БФ 36101. Тираж 3000. Зам. 279.
Ціна в оправі 66 коп.

Радянський письменник, Київ, Госпітальна, 20.

Книжкова фабрика Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР,
Одеса, Купальний зав., 5.